

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE
ULUSLARARASI TİCARET İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Zulfiyya MAMEDOVA

Niğde
Şubat, 2021

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE
ULUSLARARASI TİCARET İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Zulfiyya MAMEDOVA

Danışman : Doç. Dr. Mehmet DEMİRAL
Üye : Doç. Dr. Fındık Özlem ALPER
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sedat UĞUR

Niğde
Şubat, 2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Uluslararası Ticaret İlişkisi" başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak, tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 26/02/2021

Zulfiyya MAMEDOVA

ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Mehmet DEMİRAL danışmanlığında **Zulfiyya MAMEDOVA** tarafından hazırlanan "Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Uluslararası Ticaret İlişkisi" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bankacılık ve Finans Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarih: 26.02.2021

JÜRİ :

Danışman : Doç. Dr. Mehmet DEMİRAL
Üye : Doç. Dr. Fındık Özlem ALPER
Üye : Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Sedat UĞUR

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu’nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Emin Hüseyin ÇETENAK

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Bu tez, Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ve uluslararası ticaret ilişkisinin belirlenmesi amacı ile hazırlanmıştır. Çalışmada doğrudan yabancı yatırımlar ile uluslararası ticaret arasındaki ilişki Türkiye bazında teorik açıdan incelenmeye alınmış ve ilgili literatür taramasına yer verilmiştir.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine ne zaman danışsam bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve büyük bir ilgiyle faydalı olabilmek için elinden gelenin fazlasını sunan, bu zorlu pandemi sürecinde çekinmeden iletişim kurabildiğim, güler yüzünü ve samimiyetini benden esirgemeyen ve gelecekteki meslek hayatımda da bana verdiği değerli bilgilerden faydalanacağımı düşündüğüm danışman hoca statüsünü hakkıyla yerine getiren kıymetli hocam Doç. Dr. Mehmet DEMİRAL’e teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum.

Tez savunma jürimde yer alarak tez çalışmamla ilgili görüşleri ile tezin düzenlenmesinde yardımcı olan Doç. Dr. Fındık Özlem ALPER’e ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sedat UĞUR’a ayrıca teşekkür ederim. Tez çalışmam süresince katkı ve yardımlarıyla her zaman yanımda olan Arş. Gör. Emine Dilara AKTEKİN’e teşekkür eder ve akademik hayatında başarılar dilerim.

Son olarak en önemlisi ise, çalışmamda desteğini ve bana olan güvenini hiçbir zaman benden esirgemeyen ve beni bu günlere sevgi ve saygı kelimelerinin anlamlarını bilecek şekilde yetiştirerek getiren ve varlığıyla bana her zaman güç veren bu hayattaki en büyük şansım olan sevgili aileme sonsuz teşekkürler.

Zulfiyya MAMEDOVA

Niğde 2021

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE ULUSLARARASI
TİCARET İLİŞKİSİ**

MAMEDOVA, Zulfiyya
İktisat Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet DEMİRAL
Şubat 2021, 117 sayfa

Bu tezde, Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ve uluslararası ticaret ilişkisi ayrıntılı olarak incelenmektedir. Çalışmada, doğrudan yabancı yatırım kavramı, doğrudan yabancı yatırım kararlarında belirleyici olan faktörler ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomilere olan katkıları açıklanmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik etkilerine ilişkin kapsamlı bir literatür incelemesi yapılmakta ve sonuçlar sistematik bir şekilde sunulmaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ve uluslararası ticaret ilişkisi belirlenmeye çalışılmaktadır. Literatür izlenerek elde edilen sonuçlar, Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ve uluslararası ticaret arasında karşılıklı ve pozitif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırımların uluslararası ticaretteki açıklık derecesine de bağlı olduğu görülmektedir. Buna göre, Türkiye’nin ticaretini geliştirmek için doğrudan yabancı yatırımları artırmak durumunda olduğu gibi ve bunu gerçekleştirmek için de yine uluslararası ticaretini geliştirmek durumunda olduğu yaygın bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Uluslararası Ticaret, Türkiye, Literatür İncelemesi

ABSTRACT
MASTER THESIS

**THE RELATIONSHIP BETWEEN FOREIGN DIRECT INVESTMENTS AND
INTERNATIONAL TRADE IN TURKEY**

MAMEDOVA, Zulfiyya
Department of Economics
Supervisor: Assoc. Prof. Mehmet DEMİRAL
February 2021, 117 pages

In this thesis, the relationship between foreign direct investments and international trade in Turkey is comprehensively examined. In the study, the foreign direct investment term, factors determining foreign direct investment decisions, and contributions of foreign direct investments in the host economies are explained. Besides, the existing literature on the economic contributions of foreign direct investments are reviewed in details and the findings are provided systematically. In the context of Turkey, the study aims to determine the nexus between foreign direct investments and international trade. It is determined from the literature review that there is a mutual and positive association between foreign direct investments and international trade in Turkey. On the other hand, it is widely revealed that foreign direct investments are affected by trade openness. Therefore, it is commonly concluded that Turkey needs to attract more foreign direct investments to increase international trade that the increased trade consequently leads to an increase in foreign direct investment attraction of Turkey as well.

Keywords: Foreign Direct Investments, International Trade, Turkey, Literature Review

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	x
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

1.1 Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı	3
1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	6
1.3. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri	7
1.3.1. Mülkiyet Durumuna Göre Yapılan Yatırımlar	7
1.3.1.1. Firmalar Arası Satın Alma ve Birleşmeler.....	7
1.3.1.2. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Firma.....	8
1.3.1.3. Stratejik Ortaklıklar	9
1.3.1.4. Özelleştirmeye Gerçekleşen Doğrudan Yabancı Yatırımlar	10
1.3.2. Lisans ve Yetki Sözleşmeleri	10
1.3.3. Yeni Firma Yaratılması Şeklinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar	10
1.3.3.1. Yeşil Alan Yatırımları.....	10
1.3.3.2. Kahverengi Alan Yatırımları	11
1.3.3.3. Satın Almalar	11
1.3.4. Üretim Zincirlerindeki Yerine Göre Yapılan Yatırımlar.....	12
1.3.4.1. Dikey Yatırımlar	12
1.3.4.2. Yatay Yatırımlar	12

1.3.4.3. Holding Yatırımlar	13
1.3.5.Çokuluslu Firmaları Motive Eden Amaçlarına Göre	13
1.3.5.1. Doğal Kaynak Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	13
1.3.5.2. Pazar Arayan DYY	14
1.3.5.3. Etkinlik Arayan DYY	14
1.3.5.4. Stratejik Varlık Arayan DYY	14
1.3.6.Diğer Doğrudan Yabancı Yatırımlar	15
1.3.6.1. Yeniden Yatırılan Kazançlar.....	15
1.3.6.2. Transfer Fiyatlandırması.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM BELİRLEYİCİLERİ

2.1. Doğrudan Yabancı Yatırım Belirleyicileri.....	16
2.1.1. Pazar Büyüklüğü.....	18
2.1.2.Emek Maliyetleri	18
2.1.3.Hammadde Kaynakları	19
2.1.4.Vergi	19
2.1.5. Politik ve Ekonomik İstikrar.....	20
2.1.6. Yolsuzluk.....	21
2.1.7. Taşıma Maliyetleri.....	21
2.1.8. Döviz Kuru	21
2.1.9. Teknolojik Yeterlilik	22
2.1.10. Kurumsal Yapı.....	22
2.1.11. DışaAçıklık	23
2.1.12. Yatırım Ortamına İlişkin Belirleyiciler	23
2.1.13. Yurt İçi Ülkelerdeki Ortalama Ücret Düzeyleri	24
2.2. Doğrudan Yabancı Yatırım Teorileri	24

2.2.1. Modern Teoriler.....	25
2.2.1.1. Yatay Entegrasyon Yatırımları	25
2.2.1.2. Dikey Entegrasyon Yatırımları	25
2.2.1.3. Bilgi Sermayesi Modeli	26
2.2.2.EksikRekabet Teorileri	26
2.2.2.1. Ürün Devreleri Teorisi	26
2.2.2.2. Eklektik Teori	27
2.2.2.3. Lideri İzle Teorisi	28
2.2.2.4. İşlem Maliyetleri Teorisi.....	29
2.2.2.5. Marksist İktisat Teorisi	30
2.2.2.6. Endüstriyel Yapı Teorisi	30
2.2.2.7. Faktör Donanımı Teorisi.....	31
2.2.2.8. Klasik Teori	32
2.2.3.Diğer Teoriler	32
2.2.3.1. Getiri Oranlarında Farklılık	32
2.2.3.2. Risk Çeşitlendirmesi	33
2.2.3.3. Makro Ekonomi	33
2.2.3.4. Hirsch.....	34
2.2.3.5. Dengesizlik	34
2.2.3.6. Gümrük Duvarı	34
2.2.3.7. Farklı Para Bölgeleri	35
2.2.3.8. Caves.....	35
2.2.3.9. Davranışsal Teori	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE ULUSLARARASI TİCARET GELİŞMELERİ

3.1. Türkiye’nin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Konusundaki Avantajları	36
3.1.1. Coğrafi Konum	36
3.1.2. Piyasa Hacmi	36
3.1.3. İşgücü Maliyetleri	37
3.1.4. Altyapı	37
3.1.5. İstikrarlı Hukuki Düzen	38
3.1.6. Vergi İndirimleri ve Teşvikler	38
3.2. Türkiye’nin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Konusundaki Dezavantajları	39
3.2.1. Politik Dengesizlik	39
3.2.2. Bütçe Açığı ve Yüksek Borçlar	39
3.2.3. Yüksek Enflasyon	40
3.2.4. Kayıt Dışı Ekonomi	40
3.2.5. Doğrudan Yabancı Yatırımlara Duyulan Kuşku	40
3.2.6. Yasal Hakların Korunmasında Karşılaşılan Sorunlar	41
3.2.7. Özendirmelerde Yetersizlik	41
3.3. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişimi	42
3.4. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımları Engelleyen Faktörler	43
3.4.1. Ekonomik Engeller	44
3.4.2. Sosyal Engeller	44
3.5. Türkiye’nin Uluslararası Ticareti	45

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE ULUSLARARASI TİCARET İLİŞKİSİ

4.1 Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Uluslararası Ticaret İlişkisi	48
--	----

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM VE ULUSLARARASI TİCARET İLİŞKİSİNE YÖNELİK LİTERATÜR TARAMASI

5.1. Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	57
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA.....	96

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörler17

Tablo 2. Türkiye’de Faktör Yoğunluğuna Göre İhracatın Dağılımı46

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: DYY’lerin bölge ve sektör payları (2002-2019).....	42
---	----

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
BM	: Birleşmiş Milletler
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan (Petrol boru hattı)
ÇUF	: Çok Uluslu Firmalar
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODAÜ	: Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OLI	: Oligopoller
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
WB	: Dünya Bankası
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

Doğrudan yabancı yatırım (DYY), liberalleşen dünya düzeniyle beraber ülkelerin gelişimi ve ekonomik büyümeleri üzerinde önemli bir faktör haline gelmiştir. DYY'ler teknolojik yenilik, sermaye oluşumu, rekabetçilik gibi avantajlar sağlamaktadır. Bu durum ülkelerin ekonomik gelişim ve büyüme süreçlerini etkilemektedir. Küresel ekonomi, çok yönlü bir büyüme göstermektedir. Bu küresel yapıda, gelişmekte olan ülkelerin (GOÜ) uyguladıkları ekonomik politikalar büyük önem taşımaktadır. GOÜ'lere gelen DYY'lerin sektörel dağılımı ve büyüklük oranı bu ülkelerin ekonomik amaçlarına ulaşmasında önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda, uygulanacak yatırımların hem ev sahibi ülke için hem de yatırımı gerçekleştiren ülke için önemli etkileri bulunmaktadır.

DYY akımları açısından Türkiye önemli bir ülke konumunda yer almaktadır. Türkiye 1980 yılı sonrasında ekonomik liberalizasyon programı kapsamında DYY'yi teşvik edici düzenlemeler uygulamış ve daha dışa dönük bir yapıyı benimsemiştir. DYY'ler ile birlikte ülkenin sermaye stokunda önemli artışlar yaşanmıştır. Buna bağlı olarak Türkiye'nin ekonomik büyüme ve gelişiminde önemli gelişmeler yaşanmıştır. DYY'ler ekonomik açıdan olduğu kadar ülkeye teknik bilgi ve teknolojik açıdanda yenilikler sağlamıştır. Yabancı yatırımcılar, ev sahibi ülkede daha düşük faizle yatırım gerçekleştirmeyi, ticari engellerin aşılmasını ve ucuz işgücünden faydalanabilmeyi hedeflemektedir. Yabancı yatırımcılar DYY'ler ile kendi çıkarlarını sağlamayı hedeflerken, ev sahibi ülke için de önemli avantajlar yaratmaktadır. DYY'ler ev sahibi ülkede refah düzeyini artırmakta, yeni istihdam alanları yaratmakta, gelir düzeyini yükseltmekte, politik ve ekonomik dengenin kurulmasına yardımcı olmaktadır. DYY'lerin ekonominin küreselleşmesine katkı sağlayan uluslararası ticaretin gelişimi üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Buna bağlı olarak DYY'ler ülkelerin ekonomilerini pozitif yönde etkilemektedir.

DYY'nin ihracata etkisi literatürde tartışmalı konular arasında yer almaktadır. Bazı iktisatçılar DYY'nin ihracatı negatif yönde etkilediğini ileri sürerken, bazıları pozitif yönde etkilediğini öne sürmektedir. İhracat genellikle ekonomik büyümenin motoru rolünde görülmektedir. Buna bağlı olarak DYY'nin ev sahibi ülkenin ihracatındaki yeri büyük önem taşımaktadır. DYY'yi çeken ülkelerin ihracat düzeyinde olumlu etkiler oluşup oluşmayacağı oldukça tartışmalı bir konu olduğundan araştırmalarda geniş yer verilmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, yabancı ülkelerin Türkiye’de DYY gerçekleştirmesi için ülkenin ne gibi avantajlara ve dezavantajlara sahip olduğunu ve yatırım sonrası ülkenin nasıl etkilendiğini araştırmaktadır. Özellikle DYY’lerin kapsamlı bir şekilde ele alındığı çalışmada DYY’ler ile uluslararası ticaret arasındaki ilişki ikame ve tamamlayıcılık kapsamında incelenmektedir. Çalışma DYY ve uluslararası ticaret arasındaki ilişkinin Türkiye’deki düzeyinin ve durumunun literatürdeki seçilen çalışmalara ve sonuçlara bağlı olarak değerlendirilmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde DYY kavramsal olarak açıklanmakta ve DYY türlerine yer verilmektedir. İkinci bölümde, DYY belirleyicileri ve DYY teorileri anlatılmaktadır. Çalışmanın nc bölümünde Türkiye’nin DYY ve uluslararası ticaret gelişmeleri incelenmekte olup dördüncü bölümde DYY ile uluslararası ticaret ilişkisi ele alınmıştır. Son olarak beşinci bölümde ise Türkiye’de DYY ve uluslararası ticaret ilişkisi literatürdeki çalışmalar kapsamında değerlendirilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

1.1 Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı

Doğrudan yabancı yatırım (DYY), bir firmanın üretimini bulunduğu ülkenin sınırları dışına yaymak amacıyla, merkezinin dışındaki ülkelerde var olan üretim tesislerini satın alması veya üretim tesisi kurması olarak tanımlanmaktadır (Seyidoğlu, 2001: 400). DYY, bir ekonomide mal ve hizmet üretiminin artırılması, gelecek dönemlere ilişkin tüketim ve ihracat imkânlarının çoğaltılması, belli bir dönem içerisinde reel sermayenin artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu yatırımlar, ev sahibi ülkenin üretim gücüne katkıda bulunmaktadır (Akman, 2019: 8).

DYY’lerde yatırımcı tamamen veya kısmen firmanın yönetiminde söz sahibidir. Bir firmanın yönetiminde veya denetiminde söz sahibi olunması, firmanın mülkiyetinde sahip olunan hisse oranına dayandırılmaktadır. Yabancı yatırımcı bir firmanın sermayesinin %10’una veya daha fazlasına sahip olduğu zaman, bu yatırım DYY olarak tanımlanmaktadır. Yabancı yatırımcının bir firmanın sermayesinin %10’dan daha az hissesine sahip olduğu durum ise portföy yatırımı olarak kabul edilmektedir. DYY ve portföy yatırımlarının her ikisi de yabancı sermaye yatırımı olmasına karşın bu iki yatırım türü arasında farklar bulunmaktadır (Nur ve Dilber, 2017: 18).

DYY reel sektöre yönelik yapılan ve ev sahibi ülke açısından kalıcı olan yabancı yatırım türü olarak ifade edilmektedir. Bu yatırımlar mevcut firmanın satın alınması, şube açılması ve yeni bir firma kurulması şeklinde gerçekleştirilmektedir. DYY’ler ekonomik gelişime ve ekonomik büyümeye olumlu yönde katkılar sağlamaktadır. Bununla birlikte DYY’de yatırımcının kısmen ya da tamamen bir yönetim hakkına sahip olduğu ifade edilmektedir. Portföy yatırımlarında ise yatırımcıya yönetim hakkı sunulmamaktadır. Portföy yatırımları ülkeye sadece sermaye sağlarken, DYY’de yatırımcı sermaye ile beraber üretimde gerekli olan diğer unsurları da sağlamaktadır. Yüksek likidite özelliği bulunan portföy yatırımları ev sahibi ülkeye kolay giriş-çıkış yapabilmektedirler. Bu durum ev sahibi ülke açısından risk yaratmaktadır. DYY, portföy yatırımlarına göre daha az riskli görülmekte ve ev sahibi ülke ekonomisi açısından daha avantajlı bulunmaktadır. DYY’ler ev sahibi ülkeye sermaye ve teknoloji transferi sağlanması, verimliliğin artırılması, daha çok

istihdam yaratılması, ihracatın artırılması, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması gibi önemli avantajlar getirmektedir (Akman, 2019: 8).

DYY'nin hem uluslararası ticarete hem de ev sahibi ülkeye sağladığı avantaj ve dezavantajlar bulunmaktadır. DYY'ler bir ülkenin malını farklı ülkelerin pazarlarına götürerek bir bakıma reklam özelliği taşımaktadır. Bununla birlikte DYY'ler ülkelerin ekonomik açıdan gelişmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Ev sahibi ülke açısından baktığımızda GOÜ'nün DYY'yi daha çok tercih ettiği görülmektedir. Bu ülkeler gelişimlerini tamamlamak adına DYY'ye ihtiyaç duymaktadırlar. Ülkeye giren DYY işletmecilik bilgisini ve yeni teknolojiyi de beraberinde getirmektedir. Böylece ülke mal ve hizmetlerinin uluslararası piyasalarda tanınırlığı artmaktadır. Başka bir avantajı da ülkede yeni tesisler kurulmakta veya mevcut tesisler yeniden yapılanmaya gitmektedir. Ancak DYY'nin bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Ev sahibi ülkenin mevcut firmalarının yeni kurulan firmalarla rekabet edecek düzeyde olmaması söz konusu firmaların ekonomide etkinliklerini kaybetmelerine neden olmaktadır. Yabancı yatırımcıların sürekli kontrol ve denetimi sonucu ev sahibi ülke üzerindeki etkileri artmaktadır. Bu tip olumsuzlukların DYY'nin avantajlarının önüne geçmemesi için özellikle GOÜ'ler bazı kısıtlamalar ve düzenlemelere başvurmaktadır. Bu düzenlemeler ile birlikte ülkelere yapılan yatırımların da artması için bazı teşvik politikaları geliştirmektedirler. Ülkeler ekonomik olarak karşılaşılabilecekleri dış tehditlere karşı kısıtlamalar getirirken bu kısıtlamaların minimum seviyede olmasına dikkat etmektedirler. Aksi takdirde yatırımcılar bu ülkeye yatırım yapmaktan kaçınmaktadır. Yatırımcılar dışa açık ve kısıtlamaları minimum seviyede olan ülkelere yönelmektedirler. Yatırımcılar için söz konusu ülkelerin ekonomik ve politik açıdan istikrara sahip olması da önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Ayrıca nitelikli işgücü ve pazar büyüklüğü DYY'ler üzerinde çekici bir etki yaratmaktadır (Kahveci, 2016: 6).

Yatırımcılar ev sahibi ülke sermayesini sadece nakit olarak artırmamakta aynı zamanda nakit dışı sermayeyide (makine, araç gereç, lisans hakkı, işletmecilik bilgisi, teşebbüs, tecrübelerini, pazarlamayla ilgili yöntemini) aktararak DYY'yi gerçekleştirmiş olmaktadır (Yıldırım, 2010: 6). Bu sermaye aktarımı sırasında herhangi bir piyasa işlemi uygulanmamaktadır. Yabancı yatırımcı ise yatırımı gerçekleştirerek ülkesinde ürettiği ürünleri diğer bir ülke pazarında satışa çıkarmayı veya ülkeye doğrudan sermaye aktarımı yapmayı amaçlamaktadır. DYY son

zamanlarda banka, reklamcılık, turizm, sigorta alanlarında da yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Bostan, 2010: 8).

DYY firma ile yabancı yatırımcı arasında uzun dönemli ilişkiden doğan bir bağımlılık oluşturmaktadır. DYY'yi portföy yatırımlarından ayıran en temel unsur ise kontrol ve devamlılık olduğu vurgulanmaktadır. Yabancı yatırımcılar birden fazla ülkede eş zamanda yatırımlarını devam ettirmektedirler. Aynı zamanda yatırımcının üretim kararlarına merkez tarafından belirlenmekte ya da bağlantılı oldukları firmalara karar alma sürecinde müdahale etmektedirler. Yurt içi bir firmanın yönetiminin yabancı bir firmada olması, yurt dışındaki firmada mal ve hizmetlerin reklamına yönelik yaptığı birleşmeler, ortaklıklar ve satın almalar DYY konusuna dâhil edilmektedir. DYY yatay ve dikey olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleştirilmektedir (Öğrül, 2014: 4).

Dikey DYY hammadde arayan DYY olarak da ifade edilmektedir. Genel olarak ana firmanın olduğu ülkede ücretlerin yüksek olmasından dolayı üretim, işgücünün yoğun ve ücretlerin daha düşük olduğu ülkelere kaydırılmaktadır. Malların sermaye yoğun üretim aşamaları, sermaye yoğun ülkelere tamamlanarak firmanın bağlı olduğu ana ülkeye taşınmaktadır. Dikey DYY'de temel olarak ana ülkenin pazar hacmi değil, üretilecek ürünün ülkelere göre ücret ve miktarındaki farklılıklar ve teknolojik avantajlar dikkate alınmaktadır. Dikey yatırımlar ileriye ve geriye yönelik yatırımlar olarak da ifade edilmektedir. Geriye yönelik yatırımlar, doğal kaynakların işlenmesi için yapılmaktadır. İleri yönelik yatırımlar ise ana firmanın, yurt dışı ülkelerin piyasalarını incelemesiyle yapılmaktadır (Erdoğan, 2012: 6).

Yatay DYY pazar arayışında olan DYY olarak da ifade edilmektedir. DYY'nin bu türü, yerel pazara yönelik hedefler taşımaktadır. Bu DYY türünde, pazar büyüklüğü, piyasanın büyüme oranı, bölgesel ve küresel pazarlara erişim, ülkeye has tüketici tercihleri, pazar yapıları, yerli işgücü gibi özellikler dikkate alınmaktadır. Bununla birlikte üretim maliyetlerinin minimuma düşürülmesi ve rekabetçiliğin üst seviyeye çıkarılması da büyük önem taşımaktadır. Bu yatırım türünde yerel pazar içerisinde alıcılarla iletişimin daha fazla olması, ulaşım açısından daha yakın olması ve kültürel farkların yaratacağı sorunlardan daha uzak olunması gibi özellikler büyük önem arz etmektedir. Kısaca bu yatırım türünde aynı mal farklı ülkelere üretime sunulmaktadır (Halbayev, 2019: 7).

Yabancı yatırımcıların DYY yapmasının temel sebebi, yatırımları daha düşük faizle gerçekleştirebilmek, ticari engellerin aşılması ve ucuz işgücünden faydalanabilmek olarak ifade edilmektedir. Klasik yatırım teorisine göre DYY yapılmasıyla uluslararası yatırımlar artmakta, ülke ekonomileri dövizden kâr elde etmekte, kâr maksimum düzeye çıkmakta ve emek faktörü daha verimli hale gelmektedir. Yatırımcılar dış pazara ihracat, lisans sözleşmeleri ve yatırım yapmak amacıyla açılmaktadır. DYY yoluyla düşük maliyetten üretimi gerçekleştiren yatırımcılar ihracatta artış yaratırken DYY'yi ithalatın ikamesi şekline getirmiş olmaktadır. Ülkedeki mevcut tesislerin DYY yatırımcıları tarafından satın alınmasının DYY olarak değil plasman olarak kabul edilmesi de ortaya atılan görüşler arasında yer almaktadır. Yani DYY yatırımı sermaye stokuna katkı iken, plasman bu stokun el değiştirmesi olarak ifade edilmektedir. Mevcut tesisin satılması neticesinde yatırımcı ekonomiye yarar sağlamamakta sadece verimliliği artırmakta ve elde ettiği geliri yurt dışına transfer etmekle ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Ülke dâhilindeki mevcut sermaye ve diğer yabancı yatırımların da varlığı hesaba katıldığında DYY'nin büyüme için tek çözüm yolu olmadığı görülmektedir. Yabancı yatırımların da ödemeler dengesi ve yerel tesisler üzerinde olumsuz etkileri ve çevresel zararlar, yetersiz rekabet, yolsuzluk gibi dezavantajları bulunmaktadır. Yabancı yatırımları ortadan kaldırmak veya kısıtlamalar getirmenin ekonomik olarak pek faydalı olmadığı görülmekte ve sayılan dezavantajlara yönelik tedbir almanın daha doğru olduğu ifade edilmektedir (Erdoğan, 2012: 4).

1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yabancı yatırımlar, doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleştirilmektedir. DYY'ler yetersiz kaynağa sahip ülkelerin ekonomileri açısından oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Bu yatırımlar ülke refahının ve istihdam oranlarının arttırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca söz konusu yatırımlar mevcut üretim potansiyelini artırmakta ve gelir düzeyini yükseltmektedir. DYY'ler tasarruf açığını kapatmayı, sermaye stokunu artırmayı, istihdama katkı sağlamayı, üretim potansiyelini artırmayı ve ucuz işgücü sağlamayı amaçlamaktadır. Gelişen küresel ekonomik ilişkilerle birlikte bu avantajlara ek olarak DYY'ler rekabeti güçlendirmek, teknolojik yenilikler sağlamak, verimliliği artırmak, çevreyi korumak gibi hedefler edinmiştir (Çetin, 2008: 8).

1.3. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri

DYY'nin türlere ayrılmasında, firmaların yatırımlarını şekillendiren farklı sebeplerin ve yatırım şartlarının geçerli olması önemli bir etkidir. DYY'ler mülkiyet (sahiplik) durumlarına, lokasyon seçimlerine ve özelleştirme durumlarına göre sınıflandırılmaktadır.

1.3.1. Mülkiyet Durumuna Göre Yapılan Yatırımlar

Mülkiyet durumuna göre yapılan yatırımlar firmalar arası satın alma ve birleşmeler, ortak girişim ve tam mülkiyete dayalı bağlı firma, stratejik ortaklıklar ve özelleştirmeyle gerçekleşen DYY'ler olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

1.3.1.1. Firmalar Arası Satın Alma ve Birleşmeler

Firmalar arası satın alma ve birleşmeler, yurt dışındaki bir piyasaya ulaşmada en kısa yol olarak ifade edilmektedir. Bu tür yatırımlar teknolojik gelişim ve benzeri maliyetlere katlanmadan büyümeyi daha kârlı hale getiren temel etkenlerden yararlanabilme fırsatı sunmaktadır. Bu yöntemin bazı sebepler dolayısıyla yabancı yatırımcının aleyhine etkiler yarattığı ifade edilmektedir (Enayat, 2017: 12). Bu sebepler arasında din, milliyet, gelenek-görenek farklılıklarından kaynaklanan zorluklar, yabancı bir yatırımcının yerli bir firmayı satın alması veya birleşmesinden kaynaklanan politik problemler, satın alma veya birleşme sonrasında ortaya çıkan istihdam problemleri, ödemeler veya sözleşmelerdeki değişiklikler gibi olumsuz etkiler yer almaktadır (Seyidoğlu, 2006: 671).

Satın alma ve birleşmeler sonucunda ortaya çıkan olumsuz etkiler genel itibarıyla yatırımcıları caydırmaya yönelik olmaktadır. Firmalar arası birleşmelerde iki küçük firmanın birleşip büyük bir firma olması ya da iki büyük firmanın birleşerek tek bir firma haline gelmesi kabul gören DYY türleri arasında yer almaktadır. DYY'lerin söz konusu bu türü genellikle bir firmanın var olan bir firmayı satın alması ya da yeni bir firmanın kurulması şeklinde gerçekleşmektedir. Ayrıca birleşme sonrası firmalardan sadece biri varlığını sürdürmekte ve hissedarlar yeni firmada hisse sahibi olmaktadır. Firmanın yönetimi, birleşen firmaların yöneticilerinden oluşmaktadır (Öğrül, 2014: 8). Firma birleşmesi, firmaların piyasadaki hisselerini, ağırlığını ve üretkenliğini artırmak amacıyla bütün kaynaklarını birleştirerek tüzel varlıklarını yitirmeleri ve yeni bir tesis kurmaları olarak ifade edilmektedir (Yıldırım, 2010: 7).

Ekonomik ve finansal küreselleşme dönemi firmalararası birleşmelere hız kazandırmaktadır. Ekonomideki yatırım faaliyetlerinin büyük bir kısmı firma satın almaları ve birleşmeler yoluyla gerçekleşmektedir. 2005 yılı verilerine göre firma satın alma ve birleşmeleri yoluyla gerçekleştirilen yatırımın, toplam yatırımlar içerisindeki payının %78 seviyesinde olduğu görülmektedir. Bu yatırımlar, üretim hacminin genişlemesi, gelir kazançlarının artırılması, teknolojik yeniliklerin daha ucuza elde edilmesini kolaylaştırmaktadır (Kabaklarlı, 2008: 9). Ancak ev sahibi ülkenin sahip olduğu ayrıcalıklar, politik sorunlar, maliyet anlaşmalarındaki değişiklikler söz konusu yatırımların olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır (Demirel, 2006: 16).

1.3.1.2. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Firma

Ortak girişim, bir veya daha fazla firmanın, kişinin ve organizasyonun en azından birinin daimi bir süreliğine kâr elde etmek amacıyla faaliyetlerini genişletmek istemeleri sonucunda kurdukları birlik olarak ifade edilmektedir. Ortak girişim ve tam mülkiyete dayalı bağlı firma arasındaki temel farklılık, yurt içi firmalardan en az birisinin ortak olup olmamasından kaynaklanmaktadır. Yatırım sadece yurt dışı yatırımcıların ortaklığıyla yeni bir firma kurmak amacıyla yapılıyorsa, bu tam mülkiyete bağlı yatırım olarak kabul edilmektedir. Ancak hem yurt içi yatırımcıların hem de yurt dışı yatırımcıların bir ortaklığı söz konusu ise bu ortak girişim yatırımları olarak adlandırılmaktadır. Ülkelerin kültürel yapısı, dini inancı, pazar tipi, teknolojik yapısı, tüketim alışkanlıkları, tasarruf hakları gibi faktörler incelenerek bu iki yatırım türünden hangisinin uygulanması gerektiği belirlenmektedir (Enayat, 2017: 12).

Ortak girişimler, farklı kesimlerde girişimde bulunma veya birlik oluşturma şeklinde gerçekleşmektedir. Ortak girişimler yurt dışı firmaların marka gücü, üretim tecrübesi ve teknolojik avantajıyla birlikte yurt içi firmanın piyasayla ilgili bilgi düzeyi ve dağıtım hattı güçlerini birleştirerek yatırım yapmaktadır. Bu tür yatırımlar yurt içi ortak için belli avantajlar sağlamaktadır. Yurt içi ortağın ev sahibi ülke kültürüne hâkim, kuruluşlar hakkında gerekli bilgiye sahip, politik sorunlardan uzak olma gibi avantajları bulunmaktadır. Bu avantajların aksine serbestlik ve elastikiyetin azalımı, yerel firmanın denetimde olması, politik farklılıklar ve transfer ücretleri gibi dezavantajları da bulunmaktadır (Öğrül, 2014: 10).

Ortak firmalar faaliyetlerini gerçekleştirirken, belirli çalışmalarını birlikte yürütmek amacıyla bir firma kurmakta ve bu firmaya kendi firmalarından parasal ve ticari dayanak sağlamak üzere anlaşmaktadırlar. Bu kapsamda, yatırımcı firma ve yatırımın gerçekleştirileceği firma arasında ortak girişim anlaşmaları yapılmaktadır. Yatırımcı firma, yatırımın yapılacağı ülkenin pazarı konusundaki bilgi, deneyim, kanun ve gelenekleri ortak olan yurt içi firma aracılığıyla öğrenmektedir. Ancak ortak girişimler tam mülkiyeti kapsayan firmalar gibi geniş bir hakimiyet alanına sahip değildir (Mutlu, 2011: 8).

1.3.1.3. Stratejik Ortaklıklar

Stratejik ortaklıklar, firmaların bir araya gelerek minimum iki özerk kuruluşa kaynaklarını aktarması sonucunda kendi amaçlarına yönelik olan resmi nitelikte yapılan anlaşmalar olarak tanımlanmaktadır. Stratejik ortaklıklar firmalara belirli bir noktaya kadar kendi kararlarını verme olanağı sunması ve daha elastik bir yapıda olması sebebiyle ortak girişim yatırımlarından ayrılmaktadır (Öğrül, 2014: 11). Stratejik birleşimler son zamanlarda yaygın kullanılan bir DYY türü olarak görülmektedir. Bu metotta temel hedef AR-GE çalışmalarını bölüşmek, pazara uygun zamanda dâhil olmak, ortak pazarlama ve hizmet sunmanın yararlarını kullanmak olarak ifade edilmektedir (Mutlu, 2011: 8).

Bu yatırım türünde firmalardan her ikisi kendilerine ait hisse senedini diğeriyle takas etmektedir. Firmalar söz konusu takasla beraber üretimde bir teşebbüs veya birbirleri yerine tanıtımda bulunurlarsa bu durum stratejik birleşmeler olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu bu faktörler rekabet edebilirliği kısıtlayıcı neticelere yol açmaktadır (Yıldırım, 2010: 8).

Stratejik ortaklığın 3 türü bulunmaktadır. Birincisi bir firmanın diğeri bir firma ile belli sayıda hisse senedi alışverişi biçiminde gerçekleşmektedir. Bu tek başına yeterli olarak görülmemekte ve portföy yatırım türüne benzetilmektedir. Büyük stratejik ortaklıklarda her iki firma söz konusu hisse senetlerini takas etmekte aynı zamanda imalat hedefi kapsamında birleşme yaratmaktadır. AR-GE faaliyetleri, pazara giriş döneminin iyi seçilmesi gerektiği konusunda gelişmiş teknolojiye yararlanılan dallarda geniş bir yere sahiptir. Diğer yandan ise stratejik ortaklıklarda, ortak pazarlama ve birleşme sözleşmeleri uygulanmaktadır (Kabaklı, 2008: 9).

1.3.1.4.Özelleştirmeye Gerçekleşen Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Özelleştirmeye gerçekleşen DYY'ler, devlete ait ticaret ve sanayi alanındaki girişimler ile varlıkların tamamen veya bir bölümünün özel kuruluşlarca devralınması olarak ifade edilmektedir. DYY bu türüyle özelleştirilen firmalara güncel yönetim bilgileri, teknik bilgi, teknolojik yenilikler, nitelikli işgücü olanaklarını sunmaktadır. Diğer yatırım türlerine göre daha az riskli olarak kabul edilen özelleştirmeler, piyasalarda maliyet konusunda da olumlu etki yaratmaktadır (Öğrül, 2014: 15).

1.3.2. Lisans ve Yetki Sözleşmeleri

Lisans sözleşmeleri, maddi olmayan endüstride işletilen bazı hukuki tasarruflardan (teknik bilgi, ticaret nişanı, patent) yararlanmak için verilen izin sözleşmeleri olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, lisans sözleşmelerinde bir firma diğer bir firmaya belli bir bedel karşılığında ürünleri elde etme sürecini, ticari markasını ve patentini kullanmaktadır. Yetki sözleşmeleri ise, lisans sözleşmelerinin daha ileri versiyonudur. Bu sözleşmeler ile yetki veren firma önceden kendi ülkesinde deneyip başarıya ulaşmış olduğu yönetim sistemi, pazarlama ve üründen oluşan idare mekanizmasını karşı tarafa sunmaktadır (Öğrül, 2014: 11).

1.3.3. Yeni Firma Yaratılması Şeklinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yeni firma yaratılması şeklinde olan DYY türleri, yeşil alan yatırımları, kahverengi alan yatırımları ve satın almalar olmak üzere üç yere ayrılmaktadır.

1.3.3.1. Yeşil Alan Yatırımları

Yeşil alan yatırımları, yabancı yatırımcının kendi ülkesinin sınırları dışındaki bir ülkede yeni bir firma kurması olarak ifade edilmektedir. Bu yatırımlar ev sahibi ülkenin sermaye stokunu artırmaktadır. Söz konusu yatırımların başlangıç maliyetinin yüksek olması ve yatırımların geri dönüş süresinin zaman almasına karşın, ev sahibi ülke açısından olumlu etkiler yaratması beklenmektedir. Bu yatırımlar ile yabancı yatırımcı ev sahibi ülkede kendi işletmesini açmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte yabancı yatırımcı kendi üretim yöntemini ve teknolojisini kullanarak kârını maksimize etmeyi amaçlamaktadır. Bu tür yatırımların olumsuz etkileri ise, ev sahibi ülke pazarına girme sürecinin yavaş olmasıdır (Enayat, 2017: 13).

Yeşil alan yatırımları, yurt içi ülkenin varlıklarının bütününün, üretkenliğinin ve ülkedeki mevcut işgücünün artmasını sağlamaktadır. Yatırımı yapan firmaya veya

kişilere bir tesis kurma imkânı sunmaktadır. Ancak bu piyasaya hızlı bir şekilde dâhil olmak mümkün görülmemektedir. Özellikle yatırımdan net getiri kazanmak satın alma ve ortaklıklara kıyasla daha uzun sürede gerçekleşmektedir. Yeşil alan yatırımları, yurt içi toprak temini, işsizliğin giderilmesiyle ile yatırım yapanın işletmeciliği, teknik bilgi veteknoloji kullanımı gerektirmektedir. Böylelikle yurt dışı yatırımı yapanlar diğer büyük kuruluşlarla yurt içi kuruluşları tek parça haline getirmektedir (Kabaklarlı, 2008: 10).

Yeşil yatırımlar girdikleri ülke piyasasında yeni çalışma sahaları oluşturmaktadır. Bu yatırımlar GOÜ'lerin aktifliğini kaybetmiş düşüş gösteren alanlarında daha çok görülmektedir. Bu yatırımı gerçekleştiren yatırımcı kendi imkânları dâhilinde bir tesis kurmayı amaçlamaktadır (Demirel, 2006: 17).

1.3.3.2. Kahverengi Alan Yatırımları

Kahverengi alan yatırımları, yurt dışı yatırımcının bir firmayı veya kuruluşu satın alma işlemi sonucu gerçekleşmektedir. Yatırımcı kendine ait üretim prosedürüne uyulmasının daha etkili olacağını öngördüğü için yatırım yapacağı ülkenin faktörlerinden yararlanmayı tercih etmemektedir. Yeni firma yaratılması şeklindeki DYY'ler diğer iki yatırım türü arasında kalan melez bir yatırım türü olarak da ifade edilmektedir (Mutlu, 2011: 9).

Bu yatırım türü GOÜ'lerde satın alma yoluyla oluşan yatırımların yeni projelere çevrilmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu yatırımlar genellikle yurt içi firmaların beklentisini karşılamayabilmektedir. Dolayısıyla yatırımcı firmayı başka yatırımlara yönlendirmekte ve bu durumun sonucunda alınan yeni tesisin varlığıyla kendine ait kaynakları kullanmaktadır (Kabaklarlı, 2008: 10).

1.3.3.3. Satın Almalar

Bu yatırım bir veya birden fazla yabancı yatırımcının ev sahibi ülkedeki bir firmayı satın alması sonucunda gerçekleşmektedir. Bu yatırım türünde yabancı yatırımcılar ev sahibi ülkenin üretim faktörlerini değiştirmeden kullanmaktadır (Enayat, 2017: 14). Bununla birlikte söz konusu yatırımlar ev sahibi ülkenin piyasasına kısa sürede dâhil olmaya imkân sağlayan bir DYY türü olarak da kabul edilmektedir. Bu yatırım türü yurt dışından gelen firmaların yurt içi firma sahiplerinin paylarını satın almaları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Yabancı yatırımcı firmada genişlemeye veya düzenlemeye gitmediği sürece imalat yükselişi ve yeni iş yaratma

etkisi olmayan bir yatırım türüdür. Ayrıca bu yatırım türünde, tesiste kullanılan kaynaklar yatırımın yapıldığı ülke tarafından karşılanmaktadır. Bu durum söz konusu yatırımın, yeşil alan yatırımlarından farklılaşmasına neden olmaktadır (Mutlu, 2011: 10).

1.3.4.Üretim Zincirlerindeki Yerine Göre Yapılan Yatırımlar

Üretim zincirlerindeki yerine göre yapılan yatırımlar, dikey yatırımlar, yatay yatırımlar ve holding yatırımları olmak üzere üç yere ayrılmaktadır.

1.3.4.1. Dikey Yatırımlar

Ulaştırma ve iletişimdeki tüm ilerlemelere ve liberalleşmelere karşın ülkeler arasında faktör fiyatları ve faktör donatımlarında farklılıklar bulunmaktadır. Bu durumda farklı faktörlere gereksinim duyan üretim süreçlerinde üretim aşamalarına ayrılmaktadır. Bu aşamalar faktörlerin daha ucuz olduğu ülkelere göre şekillenmektedir. Emek yoğun aşama emeğin ucuz olduğu ülkelere, sermaye yoğun aşama ise sermayenin ucuz olduğu ülkelere kaydırılmaktadır. Örneğin, Almanya’da üretilen bir otomobilin parçaları maliyetin daha düşük olduğu ülkelere satın alınmaktadır. Bu yatırım türünde, vasıflı işgücüne sahip ülkelere AR-GE, imalat idareciliği gibi faktörler tercih edilirken, kurulum aşaması için genellikle vasıfsız işgücüne sahip ülkeler tercih edilmektedir. Ayrıca taşıma maliyetlerinin yüksekliği sebebiyle, bu yatırım türü piyasaya yakın bir ülkede gerçekleştirilmektedir (Akar, 2010: 22).

1.3.4.2. Yatay Yatırımlar

Yatay yatırımlar, yurt içi piyasaya hizmet etmeyi amaçlayan bir yatırım türü olarak kabul edilmektedir. Bu yatırımların amacı firmanın aynı mal ya da servisleri farklı ülkelerde de üretmesi olarak ifade edilmektedir. Bu DYY türünü tüketicilere yakınlık üstünlüğü, ulaşım tutarı ve kültürel farklılıklar etkilemektedir (Özcan ve Arı, 2010: 72).

Uluslararası pazarlama alanında birçok engeller bulunmaktadır. Bu engeller karşısında ve özellikle transfer maliyetlerinin yüksek olduğu dönemlerde yatay yatırımlar devreye sokulmaktadır. Burada yatırımı gerçekleştiren yurt dışı kişi veya kuruluşlar, ürettiği ürünleri yerel ülke pazarına transfer edemiyorsa veya rekabet için yetersizse mallarını bu ülkenin piyasasında satışa sunabilmek için ülkeye DYY yapmaktadır (Demirel, 2006: 18).

1.3.4.3. Holding Yatırımlar

Holding Yatırımlar, farklı ülkelerde, farklı alanlarda ve birden fazla farklı firmanın biraraya gelmesiyle gerçekleşen yatırımlar olarak tanımlanmaktadır. ÇUF'lar herhangi bir ülkede kendi üretiminin dışında bir alanda imalat tesisi kurduğu veya satın aldığı zaman holding yatırımlar (firmalar topluluğu) şeklinde bir DYY yaptığı ifade edilmektedir. Yatırımın bu türü mal çeşitlendirmesini temel almaktadır. Bu yatırım türünde risk düzeyinin en aza indirilmesi hedeflenmektedir. Holding yatırımlarında riski azaltmanın yolu her bir firmanın birbiriyle bağımsız ve fazla ürün üretmesine dayandırılmaktadır. Riski azaltmanın ikinci bir yolu ise, üretim birimlerinin farklı ülkelere yayılması ile gerçekleşmektedir. Holding yatırımlarında bir malda gözlemlenen talep düşüşü diğer bir mala olan talep artışı ile ve bir bölgede yaşanacak talep düşüşü başka bir bölgedeki artış ile telafi edilmektedir (Ayhan, 2011: 10).

1.3.5.Çokuluslu Firmaları Motive Eden Amaçlarına Göre

Çokuluslu firmaları motive eden amaçlarına göre DYY'ler, doğal kaynak arayan, pazar arayan, etkinlik arayan ve stratejik varlık arayan yabancı yatırımlar olarak dörde ayrılmaktadır.

1.3.5.1. Doğal Kaynak Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğal kaynak arayan DYY'ler, doğal kaynakların belli bazı coğrafi alanlarda yoğunlaşmış olmasının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü firmanın olduğu ülkede hammaddenin elde edilmesi zor ise ÇUF doğal kaynağı yüksek maliyete elde etmek yerine, bu kaynağın bulunduğu ülkeye yatırım gerçekleştirerek ucuz maliyetten kaynağa ulaşabilmektedir. Bu çeşit yatırımlarda genellikle ÇUF gelişmiş ülke kökenlidir ve imalatın büyük bir bölümü bu ÇUF'un bulunduğu ülkeye ihraç edilmektedir. Doğal kaynak (hammadde, mineraller, madenler, tarımsal ürünler), arayan bu firmanın ana hedefi imalat maliyetlerini azaltmaya yönelik olmaktadır. Bu yatırımı gerçekleştiren firmalar gelişimini tamamlamış veya GOÜ'lerde olan hammadde işleyicileri veya üretim endüstrisinde yer alan dev kuruluşlardan oluşmaktadır. Söz konusu yatırımı gerçekleştiren diğer bir yatırımcı türü ise ucuz niteliksiz işgücü peşinde olan yatırımcılardır. Bu yatırımcılar ise, genel olarak işgücü maliyetinin yüksek olduğu gelişimini tamamlamış ülkelerdeki üretim ve hizmet sektöründe faaliyette olan firmalardan oluşmaktadır (Ayhan, 2011: 11).

1.3.5.2. Pazar Arayan DYY

Pazar arayan DYY türünde, uluslararası firmalar kendi ülkelerindeki pazarların doygunluğa erişmesi, ihracat yaptığı ülke fiyatlarına göre fiyatının rekabette öne çıkması sebebiyle yeni pazar arayışına girebilmektedirler. Bunlara ek olarak ise, uluslararası firmalardaha önce girdikleri pazarlarda kısıtların yaranması sebebiyle de yeni pazarlar arayabilmektedirler. Yeni pazarın aranmasının diğer sebepleri de, alıcılara yakın olmakla katlanılacak maliyetlerin de azalması, ihracat yapılacak ülkelerin kültürel ihtiyaçlarına göre mallar üzerinde değişiklikler yapılması için yeni pazarlar gerekmektedir. Uluslararası firmalara rakip firmaların çoğunluk teşkil ettiği pazarlarda yer edinmeleri gerekleri de söz konusu sebepler arasında sayılmaktadır (Polat, 2018: 70).

1.3.5.3. Etkinlik Arayan DYY

ÇUF'ların imalatın maliyet açısından etkinliğini artırabilmek için imalatın tümünü veya belirli kısmını emek faktörünün uygun fiyata olduğu kesimlere kaydırması etkinlik arayan DYY'ler olarak ifade edilmektedir. Maliyet üstünlüğü elde etmek hem gelişimini tamamlamış hem de GOÜ'lerde faaliyette olan ÇUF'ların durumunu açıklamaktadır. Etkinlik arayan DYY'ler şeklindeki yatırımlarda ÇUF'lar bölgelerarası değişik faktör donanımlarından, kültür farklılıklarından, değişik ekonomik yapılardan, kurumsal bağlantılardan ve mevcut değişik piyasalardan faydalanarak birçok piyasaya az sayıda imalat birimi ile erişmeyi hedeflemektedir. Bu firmalar sermaye, teknoloji ve bilgi ağırlıklı katma değer oluşturan faaliyetlerini genellikle gelişimini tamamlamış ülkelerde gerçekleştirirken, işgücü ve doğal kaynak ağırlıklı faaliyetlerini ise GOÜ'lerde gerçekleştirmektedir. Etkinlik arayan DYY'lere örnek olarak Nike spor ayakkabı imalatının ucuz işgücünden yararlanmak maksadıyla Asya ülkelerine taşınmış olması gösterilebilmektedir (Açıkalın, 2007: 26).

1.3.5.4. Stratejik Varlık Arayan DYY

Stratejik yatırımlar, rekabetçi bir üstünlük kazanmak amacıyla diğer ülkelerin sahip oldukları kaynaklardan yararlanmaya yönelik gerçekleştirilen yatırımlar olarak tanımlanmaktadır. Bu tür yatırımlar pazar denetimini elinde bulundurarak sağlanacak avantajların tamamından faydalanmayı amaçlamaktadır. Sermaye stokuna ilaveler yapan yabancı yatırımcının kendi ülkesinin sınırlı mülkiyet hakkı stratejik yatırımlarda önem arz etmektedir.

Stratejik varlık arayan yabancı yatırımlarda, yabancı firma uzun süreli rekabetçiliğini farklı yollar aracılığıyla ilerletmeye çalışmaktadır. Rekabet gücü ile firma ev sahibi ülke pazarında baskınlaşarak, rakip firmaların girişini engelleyebilmektedir. Stratejik varlık arayan DYY'ler genel olarak satın alınan firmanın rekabet üstünlüğünü iyileştirmektedir. Ancak söz konusu yatırım türü ile gerçekleştirilen ekonomik büyüme kısıtlıdır çünkü çalışma alanı oluşturulmasına katkı sağlamamaktadır (Şirin, 2019: 40).

1.3.6.Diğer Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Diğer DYY türleri içerisine ise yeniden yatırılan kazançlar ve transfer fiyatlandırması yer almaktadır.

1.3.6.1. Yeniden Yatırılan Kazançlar

Yeniden yatırılan kazançlar, DYY yapılarak elde edilmiş gelirlerin kâr payı şeklinde dağıtılmamış hissesinin tekrar yatırıma dönüştürülmüş şekli olarak tanımlanmaktadır. Elde edilen gelirlerin yeniden yatırılması, gelirlerin yurt içi ülkenin dışına çıkarılması konusundaki sınırlandırmalar, yatırım hacmini genişletmek veya yeni çalışma alanlarına yatırım yapma isteği gibi nedenlere dayandırılmaktadır (Demirel, 2006: 20).

1.3.6.2. Transfer Fiyatlandırması

Transfer fiyatlandırması, birden fazla ülkede şubeye sahip firmaların kazançlarını maksimize etmek için şubeler arasında hizmet, mal ve teknoloji alışverişi gerçekleştirmelerini ifade etmektedir. Firmalar söz konusu alışveriş esnasında fiyatları istedikleri gibi belirleyebilmelidir. Bu durum firmaların istedikleri ülkede fonlarını toplayabilmesini, tarife ve kotalardan minimum düzeyde etkilenmesini ve gelir vergilerini en az olan ülkede ödemesini sağlamaktadır (Mutlu, 2011: 10).

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM BELİRLEYİCİLERİ

2.1. Doğrudan Yabancı Yatırım Belirleyicileri

DYY girişlerinin belirleyicileri farklı başlıklar altında toplanabilmektedir. Maliyetle ilgili faktörler; ev sahibi ülke ile menşe ülke arasında önemli maliyet farklarının olması yatırım yeri tercihini etkilemektedir. Yatırım çevresini zenginleştiren faktörler; DYY liberalleşme paketi, sübvansiyonlar-vergi, para biriminin konvertibilitesi ve fiyat kontrollerini kapsamaktadır. Makroekonomik faktörler ve ülkenin kalkınma stratejisi; yurt dışı firmasının ev sahibi ülkeye DYY gerçekleştirmesi için gereken faktörleri içermektedir. Küreselleşme ile birlikte öne çıkan tamamlayıcı üretim faktörleri geleneksel olmayan faktörlerdir. Bunlar; üretim için gerekli olan yerel girdiler, ortalama eğitim süresi ve emek maliyeti gibi faktörlerden oluşmaktadır. Yerel ülke nüfusu, kişi başına düşen gelir, GSYİH büyüme oranı, piyasaya giriş engelleri, risk faktörleri ise geleneksel faktörler arasında sayılmaktadır (Özcan ve Arı, 2010: 68-69).

DYY'ye ait mekansal belirleyiciler arz ve talep yönlü belirleyiciler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Arz yönlü faktörler; emek maliyetleri, kurum vergileri (nicel özellikli), emeğin kalitesi ve yasal düzenleyici çevrelerin varlığı ve yoğunluğu (nitel özellikli) faktörlerinden oluşmaktadır. Talep yönlü faktörler içerisinde ise, pazar büyüklüğü, ev sahibi ülkenin jeopolitik ve kültürel özellikleri başta gelmektedir (Çiftçi, 2015: 185).

DYY belirleyicileri arasında ev sahibi ülkeden kaynaklanan çekici ve menşe ülkeden kaynaklanan itici faktörler şeklinde de bir ayrım yapılabilmektedir. İtici faktörler; genel olarak dış dünyada meydana gelen ekonomik gelişim neticesinde sermayenin dışarıya yönelmesinde etkili olan faktörleri kapsamaktadır. Çekici faktörler ise; DYY'nin yöneldiği ekonominin iç dinamiklerinden kaynaklanmaktadır (Kar ve Tatlısöz, 2008: 9-12).

UNCTAD'ın 1998 yılında yayınladığı Dünya Yatırım Raporuna göre DYY belirleyicileri politik, yatırım ortamına ilişkin ve ekonomik faktörler olmak üzere 3 ayrı gruba ayrılmaktadır.

Tablo 1. Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörler

Faktör grupları	Politik Faktörler	Yatırım ortamıyla ilişkili faktörler	Ekonomik faktörler		
			Pazara yönelim	Kaynağa yönelim	Etkinliğe yönelim
Yatırımın yapılacağı ülke belirleyicileri	-Ekonomik, politik ve sosyal denge -Yabancı yatırımlarla ilişkili uluslararası anlaşmalar -Vergi politikaları -Özelleştirme politikaları -Pazar yapısı ve sürecine ilişkin politikalar -Yurt dışı işbirliklerinin standartları	-Yatırım teşvikleri -Maliyetler -Yatırım sonrası sunulan hizmetler -Yaşam kalitesi ve sosyal faktörler	-Pazar genişliği ve kişi başına düşen gelir -Bölgesel ve küresel piyasalara giriş olanakları -Tüketici tercihleri -Pazar yapısı	-Hammadde -Vasıfsız işgücü -Vasıflı işgücü -Teknolojik varlıklar -Fiziki altyapı -AR-GE	- Kaynak maliyeti ve işgücü verimliliği -Diğer girdi maliyetleri -Ölçek ekonomileri

Kaynak: Arık vd., 2014: 101

Yatırımın gerçekleştirileceği ülkede politik, sosyal ve ekonomik dengesizliklerin olması yatırım hükmü üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Bu 3 faktörden DYY'nin ülkeye çekilmesi konusunda en etkili olanı ekonomik faktörler olarak görülmektedir. Ülkenin yatırım teşvikleri, büyüme oranı, döviz kuru, altyapısı, enflasyon oranı, dengeli yapısı gibi faktörler yatırımın gerçekleştirileceği ülke seçiminde önem taşımaktadır. Yurt dışı yatırımcıları, bu ekonomik ve politik faktörleri dikkate almakla bütün ekonomik verileri, söz konusu verilerin yıllar içerisinde değişim oranlarını, dengeyi belirleyici olarak kabul etmekte ve yatırım hükmünü buna esasen vermektedirler. Ekonomik ve politik belirleyiciler aslında yatırımcıların ve ev sahibi ülkelerin sosyal değerlerinin ve kültürel seviyelerinin belirleyicileri olarak ifade edilmektedir. Bu sebeple sosyal yapıda DYY'ler için önem teşkil etmektedir. Yabancı yatırım karşıtı görüşte olan ülkeler yeni yatırımlardaki risk düzeyini artırmaktadır. Ancak sosyo-kültürel açıdan yakın olan ülkeler yabancı yatırım kararlarını kolaylıkla verebilmektedirler. Buna örnek olarak, ABD'nin

yabancı yatırımlarda en çok Kanada ve İngiltere'ye üstünlük vermesini göstermek mümkündür. Sonuç olarak, bütün politik, ekonomik ve sosyal faktörler yabancı yatırımcıların diğer bir ülkeye yatırım gerçekleştirmesini etkilemektedirler (Soydal, 2007: 27-31).

DYY'nin belirleyicileri yatırımların amacına göre şekillenmektedir.

2.1.1. Pazar Büyüklüğü

Pazar büyüklüğü DYY'nin temel belirleyicileri arasında yer almaktadır. Pazar büyüklüğü sermaye akımlarını olumlu yönde etkilemektedir. Bununla birlikte genellikle pazar büyüklüğü Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) ile ifade edilmektedir. Ev sahibi ülke pazar büyüklüğü, ölçek ekonomisine olanak sağlayarak imalatı etkinleştirmektedir. Dolayısıyla pazar büyüklüğü yatırımı gerçekleştiren ülke için çekici hale gelmektedir. Yabancı yatırımcı geniş hacimli piyasalarda teknoloji, üretim uzmanlığı ve pazarlama avantajı sağlarken aynı zamanda finansal sermaye ve beşeri sermaye imkânları da sağlamaktadır. Bununla birlikte pazar büyüklüğünün yüksek düzeyde olması kişi başına çıktı maliyetlerinin daha düşük olmasına imkan sağladığı için arz maliyetini azaltmaktadır. Bu sebeple büyük pazar yapısı olan ekonomiler yatırımcıları yatay DYY'lere yönlendirmektedir. Buna bağlı olarak pazar büyüklüğünün DYY'lere olan etkisinin olumlu yönde olması beklenmektedir. Öte yandan pazar büyüklüğünün DYY açısından etkili olmasında satış hacminin de önemli bir etkisi bulunmaktadır (Genç, 2015: 52).

2.1.2.Emek Maliyetleri

DYY emek maliyetlerinin düşük olduğu ülkelerde daha fazla görülmektedir. Ancak emek maliyetleri yüksek düzeyde ise bu ülkelere DYY yöneliminin düşük olacağı düşünülmektedir. GOÜ'lere yapılan DYY'leri emek maliyetinin ve üretim maliyetinin düşük olması desteklemektedir. Ücretlerin düşük tutarlara mal olmasını daha avantajlı konuma getirerek daha da azaltan ise GOÜ'ye dikey DYY'nin de yönelmesiyle gerçekleşmektedir. Teknolojik yoğunluk gerektiren DYY'lerde ise vasıflı işgücü ucuz emek maliyetinin üstünde tutulmaktadır. Örneğin, ürün imalatında farklılaşmaya giden ve yeni pazar arayışında olan firmalara sermaye zengini ülkenin imalat teknolojisini çalıştırabilecek yerli işçi gerekmektedir. Buradan hareketle emek maliyetinin DYY'ler üzerinde etkisi kesin sonuçlar doğurmamaktadır. Emek maliyetinin DYY'ye etkisinin olmadığını ortaya koyan araştırmalarda, emeğin üretim

maliyetleri üzerindeki payının tüm alanlarda düşüşte olduğu ileri sürülmektedir. Teknolojik gelişimin sürdürülmesiyle vasıfsız işgücünün toplam üretim maliyeti içerisindeki payı zamanla azaltmakta ve emek maliyeti ÇUF için belirleyicilik özelliğini kaybetmektedir. Diğer bir görüşe göre, bir tek ücretlerin değil verimliliğin de dikkate alınması gerektiğini ve emek maliyetlerinin verimliliğin az olduğu ülkede ucuz olduğu ileri sürülmektedir (Demirtaş, 2005: 40).

2.1.3.Hammadde Kaynakları

DYY bakımından yatırım alanındaki hammadde kaynakları ekonomik faaliyetlerin hayata geçirilmesinde önem bir rol oynamaktadır. Doğal kaynaklar coğrafi nedenlerden dolayı eşit bir dağılıma sahip değildir. Doğal kaynak varlığı uluslararası firmaları para yatırmaya iten bir neden gibi anlaşılsa da bu yetersiz bulunmaktadır. Çünkü yurt dışında doğal kaynak bakımından yapılmış olan mukayeseli avantajlar DYY'den daha çok kâr sağlamaktadır. Bununla birlikte işgücü ve doğal kaynak fiyatlarında ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Dolayısıyla mal ihracatı yapan üretim yerleri işgücü ve doğal kaynak taleplerini ortadan kaldırmak amacıyla söz konusu faktörlerin bol olduğu yerlere yönelmektedir. Yurt dışı yatırımcılar çalışma hedeflerini maliyet üstünlüğü elde edebilecekleri şekilde hazırlamaktadırlar. Örneğin petrolün çıkarılmasından ulaştırılmasına kadar yani malın elde edinildiği ilk kademedan son kademeye kadar olan düzenlemelerde önemli maliyet üstünlüğü elde etmektedirler (Mılık, 2019: 13).

2.1.4.Vergi

Kurumlar vergisi oranı, yatırımın yapıldığı ülkelerde yatırımı gerçekleştiren taraf için önem arz etmektedir. Yalnızca vergi teşvikleri ile tam etkiyi yakalamak mümkün görülmemektedir. Ekonomik yapının potansiyel güç sahibi olmasıyla vergi teşvikleri etkili sonuçlar doğurmaktadır. Ancak, DYY'ler vergilerdeki değişimlere karşı olabildiğince hassas olmaktadır. Aynı zamanda, yatırımın sürdürülebilmesi için kurumsal işlemlerin verimliliğinin artırılması da gerekmektedir (Aytekin, 2019: 263-264).

Vergi ülkeler arasındaki faaliyeti belirlemede önemli bir unsur sayılmaktadır. Bu sebeple yurt dışı yatırımcılarını bilgilendirmek için en bilinen yöntemlerden biri vergi teşvikleri olarak kabul edilmektedir. Tüm diğer koşullar sabitken vergi oranının fazla olması vergi sonrası geliri aza indirdiği için gerçekleştirilen vergi politikaları

DYY düzeyini ve ülke tercihini açık şekilde etkilemektedir. Yurt içi ülkenin gelir vergisi muafiyeti DYY için fazlaca özendirici bir unsur olarak kabul edilmektedir. ÇUF'lar yüksek vergi oranlarına sahip ülkelere kıyasta düşük vergi oranına sahip ülkelerde daha çok yatırım gerçekleştirmektedirler. Ülkeler ÇUF'ların ülke seçimlerini değiştirmek için bazı vergi araçlarını ellerinde bulundurmaktadırlar. Kurumlar vergisi de bunlardan biri sayılmaktadır. Yüksek kurumlar vergisine sahip ülkeler rekabette güçlenmek için bazı yollara başvurmaktadırlar. Buna örnek olarak, ülkelerin seçilen bazı firmalara veya sektörlere yönelik vergide üstünlük sağlamaları gösterilebilir. Vergi oranlarının indirimi yurt dışı sermayedar için etkili bir faktör olarak görülmektedir. Bu doğrultuda sermayedarlar kazançlarının büyük bir bölümünü saklayabilmektedir. Yerli pazarın yatırım zeminini geliştirmekle toplam yatırımları yükselttiği için bu vergi indirimleri ev sahibi ülkenin kazandığı vergi gelirlerinde bir farklılığa sebep olmamaktadır. Bu yüzden çoğu ülke belirli bir firmaya ya da alana yönelik vergi indirimleri yapmaktadır. Bu yolla kamunun vergi gelirlerindeki düşüş engellenmektedir. Bu durum ekonomi için uzun zamanda yararlı olacak verimli sektörlerin geliştirilmesine de fırsat yaratmaktadır (Bostan, 2010: 36-38).

2.1.5. Politik ve Ekonomik İstikrar

Politik istikrar, ev sahibi ülkedeki yatırımı belirleyen temel faktörlerden biri olarak görülmektedir. Yatırımcılar sermayelerinin risk altına girmemesi için politik dengesizliğin olduğu ülkelere yatırım yapmaktan kaçınmaktadırlar. Yabancı yatırımcılar açısından politik kuruluşları dengeli işleyişe sahip, uzun sürede riskin zayıf olduğu ülkeler cazip görülmektedir. Yatırım sonrası kâr uzun sürede elde edileceği için temelde güvenilirliğin var olması yatırımcılar için önem arz etmektedir. Bu sebeple yatırımcıların güvende hissetmeleri açısından politik dengenin yanı sıra ekonomik dengenin de var olması gerekmektedir. Politik konulardaki olumsuzluklar ekonomik yapıya zarar vermekte ve pazarı negatif etkilemektedir. Böylelikle yatırımın yapılacağı ülkede güvenliği esas alan yurt dışı yatırımcının nakit akışı öngörüsünü zorlaştırmaktadır. Olumsuzlukların neden olduğu politik dengesizlik sonucu ülkeye DYY girişi azalmaktadır. Diğer bir ifadeyle yatırımları risk altına sürükleyecek faktörler ve meydana gelebilecek dengesizlikler, uzun süreli yatırımların önünü kapatmaktadır. Bu tür yatırımların diğer ülkelere yönelmesi mümkündür veya ülke sermayesinin de dışa akmasına sebep olabilmektedir. Bu sebeple, DYY çekmek

isteyen ülkenin ilk olarak politik olarak dengeli hale gelmesi önem arz etmektedir (Felek, 2016: 14-15).

DYY özelliğinden dolayı uzun süreli, vadeli sermayedir. Dolayısıyla yabancılar sermaye transfer ettikleri ülkede bir ekonomik ya da politik dengesizlik sezdiklerinde sermayelerini o ülkeden hemen geri çekememektedirler. Bu yüzden DYY için yurt içi ülkelerin ekonomik ve politik dengesi yatırım hükümlerinde büyük önem taşımaktadır (Aras, 2012: 27).

2.1.6. Yolsuzluk

Yolsuzluk bir görevi veya bir yetkiyi kötüye kullanmak olarak tanımlanmaktadır. Yolsuzluk denetim eksikliğinden doğmaktadır. Yolsuzluğun hüküm sürdüğü alanlarda kişisel hakkın sahibine ulaştırılması güç veya maliyeti yüksek bir işlem olarak görülmektedir. Bununla birlikte yolsuzluğun oluşturduğu engeller rüşvet adı altında diğer bir tehlikeye neden olmaktadır. Toplum içerisinde yolsuzluk düzende boşluğu doğurmakta ve bu boşluktan yararlananlar arttıkça hükümetin etkinliği zayıflamaktadır. Yolsuzluğun ülke içerisinde ortaya çıkmasına yol açan unsurlar arasında, hükümetin şeffaf olmaması, adam kayırmacılığa dayalı maaş farkları, niteliksiz çalışanlar ve bürokrasinin artması yer almaktadır. Yabancı sermaye girişlerini yükseltmek isteyen ülkelerin ekonomik kırılganlıkları artıracak bu gibi olumsuzluklara izin vermemeleri gerekmektedir (Mılık, 2019: 16-17).

2.1.7. Taşıma Maliyetleri

DYY'yi belirleyen unsurlardan bir diğeri ise, iki ülke arasındaki taşıma maliyetleri olarak bilinmektedir. Ticaret yapan iki ülkenin mesafe bakımından daha yakın olması taşıma maliyetlerini azaltmaktadır. Bu durum ticaret miktarının artmasına ve DYY'yi teşvik etmesine neden olmaktadır. Taşıma ve ulaştırma kapsamında bilhassa büyük ve taşınması güç malların maliyetinin daha yüksek olduğu ifade edilmektedir. Buna Türkiye'de kimyasallarla ve otomobillerle ilgili işletmelerdeki taşıma maliyetleri örnek gösterilebilmektedir (Aytekin, 2019: 264).

2.1.8. Döviz Kuru

Birçok ülkede yatırımlarda bulunan ÇUF'lar, farklı türden ve yüksek miktarda döviz ile çalışmaktadır. Yatırımlara ağırlıklı bir şekilde devam edilmekteyken döviz kurunda oluşan ufak bir değişiklik toplam rakama bakıldığında ÇUF'lar için önem taşımaktadır. Döviz kurlarının iniş çıkışları ÇUF açısından

problem halini alabileceği gibi elverişli de olabilmektedir. Döviz kurunda meydana gelebilecek herhangi bir dalgalanma ve belirsizlik durumu firmaların yatırımlarını hangi ülkelerde gerçekleştirecekleri konusunda direkt belirleyici olmaktadır. Döviz kurunda belirsizlik artışlarının, firmaları riskten uzaklaşmaya ittiğini ve kur riskini düşürmek adına, firmaların yatırımlarda değişikliğe gittiği belirtilmektedir. ÇUF uzun süreli planlamalar oluşturabilmeği üstünlük olarak görmektedir. Yatırımın yapılacağı ülkeye ait para biriminin değerlendirilmesi ülke dâhilindeki tüketicilerin alım potansiyelini artıracığından yerli pazara yönelik DYY girişini de yükseltmektedir (Süleymanlı, 2015: 69).

2.1.9. Teknolojik Yeterlilik

Yatırım alanı üzerinde faaliyet gösteren firmalar ve firmaların uyguladıkları metot ve tekniklere ilişkin hızlı ve güvenli şekilde erişme imkânını sağlayacak bir iletişim ağı oluşturma yeteneğine sahip olan yabancı yatırımcılar bir öngörü sistemi kurmayı amaçlamaktadır. Bu bakımdan yabancı yatırımcılar için yatırım alanının bu hizmeti sunabilecek teknolojik yeterliliğe sahip olması belirleyici özellik taşımaktadır. Yabancı üreticiler üretim sonrasındaki aşamada talep ve şikâyetleri değerlendirmek ve sermayesini ona göre şekillendirmek için teknolojik kapasiteye ihtiyaç duymaktadır. Teknolojik kapasite ile ürünlerin, tüketici tercihlerine daha yakın şekilde üretilmesi hedeflenmektedir. Böylece tüketici memnuniyeti sağlanmaktadır (Mılık, 2019: 18).

2.1.10. Kurumsal Yapı

Uluslararası firmaların yatırım kararlarını etkileyen bir diğer faktörün de yurt içi ülkenin kurumsal yapısı olduğu bilinmektedir. Kurumsal yapısında eksiklikler olan ülkelerde uluslararası faaliyetler kısıtlanmaktadır. Bu yüzden yatırımın getirisini ve riskini bilmek isteyen yabancı yatırımcı için birlikte yola çıkacağı kurumun yükümlülüklerini yerine getirebilecek kurumsal bir yapıya sahip olup olmaması verilecek hükme etki etmektedir. Bu kapsamda kurumsal yapı özellikle firma yönetimlerinin kalitesini göstermektedir. Kurumsal yapının bir belirleyicisi olarak kabul edilen ekonomik bağımsızlıklar, bireysel girişimlerin önünü açmakta ve ekonomik faaliyetlerle ilgili güvenilir bilgiler almaya yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda piyasaların etkin bir çalışma yapısının olması ve piyasa hakkında piyasa dışı aktörlerin etkisinin kısıtlanması yolu ile yatırım yeri iyileştirilerek yatırım artışı teşvik edilmektedir (Acaravcı vd., 2018: 76).

2.1.11. DışaAçıklık

Dışa açıklık olgusu 1980'den sonra serbestleşmeyi temel alan piyasalarda önemli bir rol oynamıştır. Dışa açıklık olgusu genellikle dış ticaretin önündeki engellerin ortadan kaldırılması olarak ifade edilmektedir. Dışa açıklık kapalı ülke ekonomisinin tersine çevrilmesi, yani içyapının tüm ulusal ekonomilerden etkilenmesi ve bu etkiler doğrultusunda şekillenmesi hedefini taşımaktadır. Bununla birlikte dışa açıklık göstergesi, dış ticaret hacminin GSYİH'ye oranı olarak ifade edilmektedir. Serbestleşmeye başlayan piyasa yapılarında ticari faaliyetler ülkelerin dışa açıklık göstergesinin belirlenmesinde önemli rol üstlenmektedir. Ayrıca ev sahibi ülkenin dışa açıklık oranlarının artması söz konusu bölgenin yabancı yatırımcılar için daha çekici hale gelmesine neden olmaktadır. Dışa açıklık oranları yabancı yatırımcılar için önemli bir unsurdur. Ev sahibi ülke dışa açık olmadığı müddetçe, uluslararası firmaları DYY'ye yönelten birçok belirleyici unsura sahip olsa bile avantajlarını fırsata çevirememektedir (Mılık, 2019: 20).

2.1.12. Yatırım Ortamına İlişkin Belirleyiciler

Yatırım ortamına ilişkin belirleyiciler şeffaflık, eğitim seviyesi ve yatırım teşviklerinden oluşmaktadır. Şeffaflık, DYY'nin yapılacağı ülkenin şeffaf olup olmaması buna ilaveten DYY'nin bilhassa devlet yetkilileri tarafından yasal olmayan kazanç yolu olarak görülmesi, ilgili ülkeye sermaye yatıracak olanları kararından döndürebilmektedir. Zira açık olmayan ekonomik politikalar ticarete ilave maliyetlere sebep olabilmektedir. Şeffaflığın beş faktörü vardır bunlardan bazıları rüşvet ve yolsuzluk, sahiplik hakları ve bunun yurt içi ülke aracılığıyla korunmasıdır. Sahiplik hakları faktörüne örnek olarak patent ihlali ve yapılan sözleşmelerin kusurlu olması gösterilmektedir. Bu sahiplik haklarının korunması firmaların yeni yatırım hükümleri ve yatırımdan sağlayacakları gelirlerin tahmini için önem arz etmektedir. Şeffaflık faktörlerinden bir diğeri de bürokratik etkinsizlik ve kanunların gereken derecede uygulanmaması faktörü olarak bilinmektedir. Eğer bürokrasi öngörülemez seviyede ise yatırımcı firmalar daha çok risk faktörüyle karşılaşmaktadırlar. Ani politika değişimleri de bu faktörlere dâhil edilmektedir. Örnek olarak, özelleştirmenin gerçekleştirileceği ülkedeki yenilenmiş politik kararlarla eski karar devre dışı bırakabilmektedir. Bunun sonucunda ise ani değişikliğin DYY'lere etkisi olumsuz yönde olmaktadır. Tüm bunların sonucunda ortaya çıkıyor ki, DYY yatırımlarındaki artış için ülkenin öncelikle şeffaf bir politik yapıya sahip olması ve yolsuzluğun

önlenmesi gerekmektedir. Yüksek eğitim seviyesi, yerel ülkenin işgücü kalitesini belirlemektedir. DYY yapılması için verilecek karara pozitif etki etmekte ve bilhassa üretim endüstrisi ve hizmet sektöründe rekabette etkili bir faktör olarak yer almaktadır. Yatırımlar için yapılacak teşvikler ise, ekonomik bir üstünlük olarak yerel ülke tarafından bazı firmaların cesaretlenmesine yardımcı olmaktadır. Bu teşvikler ile DYY yatırımcıları ilgili ülkenin kaynaklarına, AR-GE ve ihracat fonksiyonuna doğru çekilmektedir (Öğrül, 2014: 21-22).

2.1.13. Yurt İçi Ülkelerdeki Ortalama Ücret Düzeyleri

Yatırımcılar yatırım yapacakları ülkenin ücret farklılıklarından kâr elde etmeyi amaçlamaktadır. Buna bağlı olarak işgücü maliyetini de minimuma düşürmüş olmaktadır. Özellikle işgücü yoğun sektörlerde yapılan DYY'ler gireceği ülkeyi ücret düzeylerine göre kararlaştırmaktadır. Bu duruma işgücünün yoğun olarak kullanıldığı alanlarda niteliksiz işgücünden faydalanılması gösterilmektedir. Ancak yurt dışı firmaların ileri teknoloji talep eden alanlarında ise nitelikli işgücünün tercih edilmesi gerekmektedir (Aras, 2012: 21-22).

2.2. Doğrudan Yabancı Yatırım Teorileri

GOÜ'ler ve imalat düzeylerini daha kârlı duruma dönüştürme eğiliminde olan, dış dünyaya açılmayı hedefleyen bazı firmaların karşılıklı yarar elde ettiği DYY'nin meydana gelmesi bazı teorilere dayanmaktadır. DYY hipotezlerine ilişkin olarak bahsimizdeki teoriler birbirleriyle çekişme içerisinde değil bir bütünü oluşturmaktadırlar. DYY'yi teorilerin birkaçıyla değil tümüyle izah etmek gerekmektedir. DYY hedeflerine ilişkin bu teoriler ticaretin biçimlenmesine de yön vermektedir. Firmaları DYY'ye sevk eden neden ve neticeler buna bağlı teoriler yoluyla anlatılmaktadır (Mılık, 2019: 29).

İkinci dünya savaşının ardından daha fazla DYY yapılmaya başlamasıyla, firmaların sayısı ve hareket sahaları da büyümeye yüz tutmuştur. İlerlemeler DYY ile dış ticaretin, imalatın yapılma sebeplerinin analiziyle ilgili araştırmalar yapılmasını gerekli kılmıştır. Buna bağlı olarak söz konusu konu için teoriler geliştirilmiştir. DYY'ye ilişkin araştırmalar genellikle aynı noktada buluşmuştur. Bu ortak noktalar, tekelleşme ve eksik rekabet olmuştur (Bayar, 2013: 23).

Eksik rekabetle ilgili teoriler, DYY'nin GOÜ'lerde ve az gelişmiş ekonomilerdeki faaliyetlerini ortaya koymaktadır. Modern teoriler adı altında yatay ve

dikey entegrasyon yatırımları ile bilgi sermayesi modeli DYY'yi incelemektedir. DYY teorileri tam ve eksik rekabet olarak iki şekilde incelenebilmektedir. Tam rekabet de kendi içinde orantısal olarak getirilerdeki değişiklikler, portfolyo, üretim seviyesi ve piyasa genişliği olarak dört teoriye dayanmaktadır. Günümüz dünyasının kompleks ve eksik rekabete yönelik tutumunun tam rekabetle izahı kafi olmayacağından ve firmalar tam rekabet vaziyetinde olduklarından yer üstünlüğünü ön planda tutmaları sebebiyle anlatımda yer verilmeyecektir.

2.2.1. Modern Teoriler

Oligopolistik piyasa yapısının yanında tüm ülke ve firmaların bir birleriyle bütün haline gelmesinin neticesi olan küreselleşme ve bunun etkisi modern teorileri meydana getirmiştir.

2.2.1.1. Yatay Entegrasyon Yatırımları

Yatay entegrasyon yatırımları, firmaların aynı malı birden çok ülkenin pazarında imal ettiği yatırımı ifade etmektedir. Bu yatırımlar yabancı yatırımcıların daha fazla kazanç elde etmek için nasıl bir yol izlemeleri gerektiğini göstermektedir. Firmalar ihracat ile DYY seçimi karşısında, imalatın maliyeti ile piyasa yakınlığının, ulaştırmanın ve verginin maliyetinin hangisinin daha avantajlı olacağına karar vermektedir. Yatay entegrasyon yatırımları, yabancı bir ülkede sıfırdan bir firma oluşturmanın mal olduğu tutarlar ile ihracatın mal olduğu tutarlar ve iki durumun karşılaştırılması sonucunda elde edilen kararları kapsamaktadır. Sıfırdan yatırımlar ile firmanın katlandığı maliyet azalacaksa firma DYY taraftarı olmaktadır. Yatay yatırımlarda en temel öncelik piyasaya yakın olmaktır. Bu yatırımların firmalar için ticaretin yüklediği tutarlardan kurtuluş, yurt içi pazarın hareketliliği, farklılaşan piyasa şartlarına adaptasyon kolaylığı, müşteri taleplerine cevap verme, yatırımın yapıldığı ülkenin imal edemediği malları imal ederek satışların bütününde artış gibi yararları bulunmaktadır (Yapraklı, 2010: 17).

2.2.1.2. Dikey Entegrasyon Yatırımları

Dikey entegrasyon yatırımları, imalat süreci aşamalarının farklı ülkelerde gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. ÇUF'ların dikey bütünleşme yatırımına yönelmesi esasen, ülkeler arasındaki farklı faktör fiyatlarından kaynaklanmaktadır. Dikey DYY türü fiyat farklılıklarını dikkate aldığı için emek ağırlıklı imalat

süreçlerini işgücünün ucuz olduğu, AR-GE ve yönetim faaliyetlerini ise vasıflı işgücüne sahip gelişimini tamamlamış ülkelerde yapmaktadır (Mutlu, 2011: 14).

Yatay DYY hemen-hemen aynı büyüklükteki ülkeler arasında yapılırken dikey DYY maliyetlerin düşük olduğu ekonomilerle maliyetlerin yüksek olduğu ekonomiler arasında yapılmaktadır.

2.2.1.3. Bilgi Sermayesi Modeli

Bilgi sermayesi modeli, rekabet açısından üstünlüğe sahip olan firmanın mevcut teknoloji düzeyi, yönetim ve planlama yetisi gibi bütün soyut varlıkları kapsamaktadır. Bilgi üstünlüğünün getirdiği tekeli üstünlükler, ürün farklılaştırmasında kullanılan bilgi sermayesinin kontrolünden doğmaktadır. Bilgi sermayesini kullanmanın marjinal maliyeti ve kârı arasında, kamusal mallardaki gibi zayıf bir ilişki görülmektedir. Ancak bilgi üstünlüğü olan yatırımcı firma, teknolojik potansiyeli ile fiziksel olarak veya pazarlama potansiyeli ile psikolojik olarak farklılaştırılmış ürün oluşturma imkânını elinde bulundurmaktadır. Böylelikle firmalar malların fiyat ve satışında idareciliği elde etmekte ve bilgi varlığı dolayısıyla ekonomik rant elde etmektedirler. Söz konusu ürünün sahibi firma, yurt dışı ülkesine maliyetsiz veyahut düşük maliyetle transfer ettiği bilginin idarecisi olmaktadır. Tekelci üstünlükler, bilginin çokça kullanıldığı yatay yabancı yatırımları açıklamaktadır (Demirtaş, 2005: 16).

2.2.2.EksikRekabet Teorileri

Eksik rekabet teorileri, ürün devreleri teorisi, eklektik teori, lideri izle teorisi, işlem maliyetleri teorisi, Marksist iktisat teorisi, endüstriyel yapı teorisi, faktör donanımı teorisi ve klasik teori olarak alt başlıklar halinde sıralanmaktadır.

2.2.2.1. Ürün Devreleri Teorisi

Ürün devreleri teorisi R.Vernon tarafından 1996 yılında geliştirilmiştir. Vernon, yeni teknolojiyi içeren malların üretiminin öncelikle yüksek gelir düzeyine sahip ve teknolojik bakımdan gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirildiğini, sonraki süreçlerde gelişmiş ve GOÜ'lere kaydığını ileri sürmektedir. Vernon'a göre, üretilen mal standart hale döndükten sonra maliyetin daha avantajlı olduğu ülkelerde üretilmektedir. Bu durum yenilikçi ülkenin bu malı üretmek yerine net ihracatçısı olmasına neden olmaktadır. Ürün devreleri teorisi, imalat maliyetlerini aşmak için firmaların ihracattan DYY'ye yönelmesini açıklamaktadır. Ancak bunu açıklarken,

lisans ve yetki anlaşmaları gibi diğer seçenekleri göz ardı etmektedir (Halbayev, 2019: 13-14).

Ürün devreleri teorisine göre, yeni bir malın ömrü yenilik, olgunlaşma ve standartlaşma olmak üzere üç farklı dönemden geçmektedir. Yeni ürün döneminde, yeni teknolojiyi kapsayan bir ürün gelişmiş bir ülkede geliştirilerek imal edilmeye başlanmaktadır. Olgunlaşmış ürün döneminde, diğer ülkelerde bu ürün için talep oluşmakta ve ürünün ihracatına başlanmaktadır. Ürünün diğer ülkelere ihraç edilmesiyle, rakip firmalar ürünü taklit etmeye başlamaktadır. Bu ürünün hammaddesini elinde bulunduran ülkelerin firmaları, ürünün teknolojik yapısının icatçısı olan firmaya kıyasla düşük maliyetli bir üretim yaparak rekabette üstünlük sağlamaktadır. Standartlaşmış ürün döneminde ise, ürün ve imalat teknolojisi standart hale gelmiştir. Bu dönemde yeni teknoloji ürünün sahibi olan firma hem yerel ülkedeki firmalara, hem de yabancı ülkelerdeki firmalara lisans vermeye başlamaktadır. Aynı zamanda söz konusu firma DYY'ler ile imalatın büyük bir kısmını daha düşük maliyetle üretim yapabileceği ülkelere kaydırmaktadır. Söz konusu üç dönemin de sonunda ise, yeni ürün icatçısı olan firmanın ülkesinde imal edilmemekte, ülke bu ürüne karşı olan ihtiyacını tamamen ithalat yoluyla karşılamaktadır. Teknolojik yenilik içeren ürün ise artık her yerde serbest şekilde imal edilebilen standartlaşmış bir ürün haline gelmiş bulunmaktadır (Yıldırım, 2010: 24).

2.2.2.2. Eklektik Teori

Eklektik teoride amaç uluslararası yatırımların belirleyicilerini incelemektir. Bu teoriye göre, DYY gerçekleştirebilmek için uluslararası bir firmanın sahiplik, konum ve içselleştirme üstünlüklerini içermesi önem arz etmektedir. Yabancı firmaların patent, AR-GE temelli ileri teknolojik avantaj, ticari sır, planlama ve idarecilik gibi üstünlükleri yatırım yapacakları ülkenin firmalarına karşı rekabet üstünlüğü sunan sahiplik üstünlüklerini oluşturmaktadır. Konumsal üstünlük kapsamında, firmaları bir ülkeye DYY için iten o ülkedeki pazar hacmi, doğal kaynak bolluğu, ucuz emek/hammadde/enerji maliyetleri, gümrük vergileri ve altyapısal yeterlilik sıralanabilmektedir. İçselleştirme üstünlüğü kapsamında ise, imalat gerçekleştirmenin daha üstün olduğu ülkeye bu firmanın sahiplik üstünlüğünden kaynaklanan bilgi ve becerisini lisans vermek, kiralamak veya satmaktansa DYY gerçekleştirmekle imalatın ülke dâhilinde yapılması söz konusu piyasayı içselleştirmektedir. Sadece sahiplik üstünlüğü olan firmalar ihracat

gerçekleştirmektedir. Sahiplik ve konumsal üstünlüğü olan firma, yabancı yatırımları lisans sözleşmeleri biçiminde gerçekleştirmektedir. Sahiplik ve içselleştirme üstünlüğü olan firma ise, yerel ülkede tesis kurmadan sadece malların satışını gerçekleştirecek bir pazarlama firması kurmaktadır. Teoriye göre, söz konusu üç üstünlüğü de taşıyan firmalar DYY gerçekleştirmeyi tercih etmektedirler (Yıldırım, 2010: 27).

2.2.2.3. Lideri İzle Teorisi

Lideri izle teorisi, firmalardan rekabet halinde olanların karşılıklı olarak birbirini etkilemesini ortaya koymaktadır. Piyasa sadece birkaç firmanın yatırımıyla kaliteli biçimde çalışabilecekken birçok firmanın girişiyle baskı altında kalmaktadır. Piyasaya girişler arttıkça yatırımda bulunan firmaların bazılarının ulaşacakları gelir payları da beklentilerini karşılamamaktadır (Mılık, 2019: 36).

Genel olarak ABD'nin kendi ülkesi dışında birden çok ülkede faaliyet gösteren, üretim ve yatırımlar yapıp bu ülkelerde pazarın ve kaynakların denetiminde etkin olan firmaların yaptığı DYY'leri ele almaktadır. Bu ise ÇUF'ların oligopol sanayi yapısında etkin olduklarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla DYY çalışmalarına yerel pazarda izlenen yol etki etmektedir. Müdafaa hedefli DYY açısından lideri izle teorisinin kurucusu Knickerbocker (1973) oligopolistik sanayide firmalardan herhangi birinin DYY faaliyetinde bulunmasıyla onunla rekabette olan firmalar da hızla o pazara müdafaa yatırımında bulunmaktadır. Oligopolistik piyasada firmaların birbirlerine karşı bağılıkları vardır, birbirini etkileyecek çok firma olmadığından çapraz tesirli olabilmelerinden dolayı firmalardan birinin kararı diğer firmaların kararıyla da ilgili olmaktadır. Rekabet dolayısıyla firmalar arasında devamlı bir yatırım takibi söz konusu olmaktadır (Bayar, 2013: 33).

Oligopolistik teoriye göre çokluk teşkil etmeyen firmalarca ürün ve hizmet pazarının yüksek talepleri karşılanmaya çalışılmaktadır. Piyasadaki hissesini büyütme amaçlı yatırımlarda bulunan bir firmanın diğer oligopolistik firmalarla rekabet içinde oldukları bu firmayı izlemelerinin sebebi kendi piyasa haklarını yitirmemektir. Yatırımın izlenme sonucu yapılmasının bir diğer sebebi de oluşabilecek riskleri önceden görebilmektir. Bu varsayıma ait çok sayıda araştırmalar vardır lakin henüz şekil olarak örneklendirilememektedir (Mutlu, 2011: 15).

Gelişimini tamamlamış ekonomilerde DYY'nin oligopoller neticesinde meydana geldiği kurucusu tarafından ileri sürülmektedir. Firmalar arası bağılılık sonucu firmalardan birinin alım satım, imalat, yatırım işlemleri takipteki firmalara etki etmektedir. Eğer ki herhangi bir firmanın mal yelpazesi dar ise bunun tam aksine sahip firmalara mukayesede rekabette olduğu firmaların yaptıkları yatırımların onlar için etkisi büyük olmaktadır (Yıldırım, 2010: 25).

Firmaların birbirlerine karşı olan tabilikleri prensibine esasen bu firmaların arasındaki bu düzenin yerel veya uluslararası düzeyde oluşunun herhangi bir negatif etkisi bulunmamaktadır. Oligopolistik teorinin kurucusu tarafından yatırımı gerçekleştiren ilk firmanın yaptığı yatırımlar “taarruz yatırımı”, bu yatırımları takiben öncü firmayla rekabet içerisinde olan firma tarafından yapılan yatırımlar ise “müdafaa yatırımı” olarak ifade edilmektedir (Günem, 2007: 22).

2.2.2.4. İşlem Maliyetleri Teorisi

İşlem maliyetleri teorisi, firmaların elde ettikleri kazançların üst düzeye çıkarılması ve büyüme prensiplerine uygun olarak oluşturulmaktadır. Firma ürünün imalatını farklı bölgelerde gerçekleştirerek ürün maliyetini azaltmayı hedeflemektedir (Halbayev, 2019: 15).

İşlem maliyetleri teorisine göre, piyasadaki fiyat düzeyini belirleme güçlüğünden dolayı, piyasada ticaret yoluyla yaranan işlemler yüksek maliyetlere sebep olmaktadır. Bu gibi hallerde firmanın bu işlemleri kendi içinde içselleştirmesinin daha ekonomik olacağı düşünülmektedir. Böylece firma daha fazla üstünlük kazanacaktır. Firmanın içselleştirmeye yarattığı bu içe dönük pazar onu eksik rekabete dayalı negatif etkilerden uzak tutmaktadır. Firmalar için en önemli şart, içselleştirmenin yararlarının katlanılacak maliyetten daha fazla olması olarak görülmektedir. İşlem maliyetleri teorisinin oluşumuna sebep olan pazar başarısızlıkları pazarın eksiksiz denetim ve mülkiyet ayrıcalıklarının kullanılmasıyla en aza indirilebilmektedir. Böylelikle uluslararası firmalar varlıklarını ve aktif oldukları ülkelerdeki rekabette oldukları yurt içi firmalara karşı varlıklarını sürdürebilmektedirler (Bayar, 2013: 27).

İşlem maliyetleri teorisi, firmaların ihracat, ithalat ve lisans sözleşmesi gerçekleştirmekten kaçınmalarının nedenlerini ortaya koymaktadır. Firmalar pazar odaklı faaliyetlerini zamansal gecikmeler, belirsizlik ve işlem maliyetleri gibi

nedenlerle içsel faaliyetler ile değiştirmektedir. Ticari kısıtlamaların DYY'leri olumlu etkilediği durumlarda, söz konusu teoriye göre, DYY girişlerinin bölgesel entegrasyonun bir neticesi olarak artacağına vurgu yapılmaktadır. Bunun sonucunda ise, geniş pazar hacmi bölgeye daha fazla yatırım çekmektedir (Özgür, 2014: 40).

İşlem maliyetleri teorisinin içselleştirme teorisine dönüşmesi için gereken şey onun uluslararası seviyeye yükselmesi olarak görülmektedir. Bu teori için, firmalar kesin yargıya eksik rekabetin hâkim olduğu piyasalarda ulaşmaktadır (Demirel, 2006: 25).

2.2.2.5. Marksist İktisat Teorisi

Marksist teori DYY'nin nerede ve niye ortaya çıkmasından ziyade, ÇUF'un buradaki rolü, gücü ve DYY sonucunda ortaya çıkan neticeye odaklanmaktadır. Marksist teori, ÇUF'un faaliyetlerini genel anamalcı kurulumun ilerletilmesi esasında değerlendirmektedir. Buna göre teori, ÇUF'ları merkez olarak gören, çevre ülkeleri sömürerek sermaye stokunu olduğu yerden merkeze taşıyan, monopol potansiyele malik, girdiği ülkede politik ve kültürel açıdan egemen olmaya çabalayan anamalcılığın vardığı nihai nokta olarak adlandırmaktadır. Marksist teori DYY'leri, ÇUF tarafından anamalcılığın ilerletilip büyümesi açısından oluşturduğu yeni emperyalist bir anahtar olarak görmektedir. Teoriye göre, DYY'ler gelişim odaklı dünyanın kaynaklarını sömürmek içinküresel bağımlılık ve tekeli pazarların oluşturulmasında kullanılmakta ve neticede çevreülkeleri daha fakir hale getirmektedir. Bu teori büyük çaptaki anamalcı düzenin işleyiş biçimleri ve sermayenin uluslararası hale gelmesi ile alakalı durumların anlaşılmasına fayda sağlamaktadır. Ancak açık şekilde ÇUF ve DYY hareketlerini açıklamada yeterli görülmemektedir (Yavan, 2006: 80).

2.2.2.6. Endüstriyel Yapı Teorisi

1960'da Hymer'in teoriyi meydana çıkardığı ve daha sonralar Kindleberger'in teoriyi geliştirdiği bilinmektedir. Bu teori yurt dışı firmaların ev sahibi ülkede DYY gerçekleştirmesi için en önemli sebebini söz konusu ülkenin yurt dışı yatırımcılara üstünlük sağlaması olarak görmektedir. Yurt dışı yatırımcılar yabancı yatırım için girdikleri ülkede risk ve belirsizlik sebebiyle yerel firmalara karşı dezavantajlı sayılmaktadır. Bu sebeple yurt dışı firmaların ev sahibi ülkeye yatırım yapması için

yerel firmaların sahip olmadığı bazı üstünlükleri elde etmeleri gerekmektedir (Yıldırım, 2010: 25).

Endüstriyel yapı teorisine göre, ÇUF'ların kendilerine has, pazardaki diğer firmalarda olmayan avantajları elinde bulundurdıkları düşünülmektedir. Teoriye göre, ÇUF'lara yurt dışı pazarlardaki monopol avantajları getiren sebepler dikey entegrasyon, aktarılmayan bilgiler, firma unvanından faydalanma, ürün yaşam dönemleri modeli gibi faktörlerden oluşmaktadır. Teori, DYY'nin söz konusu sebeplerinin risk, belirsizlik, bilgi aktarımı ve işlem maliyetleri, dengesiz döviz kuru, yerli olmayanlara karşı güven eksikliği, yurt dışı firmaları üstündeki monopol ayrıcalıklarını kullanım isteklerinden kaynaklandığını ortaya koymaktadır (Mılık, 2019: 37).

DYY'nin oluşum sebebi pazarların oligopolistik sanayi yapısından kaynaklanmaktadır. Teoriye göre, ürün ve faktör piyasalarında aksak olmayan rekabet koşulları olsaydı yurt içi firmalar yurt dışı firmalara kıyasla üstünlük kazanacağından pazarda yurt dışı firma ve DYY olmayacaktı. Bu sebeple DYY'nin meydana gelmesi ve devamlılığı için teknoloji, ürün ve faktör piyasalarında aksaklık veya rekabette firmalar veya hükümetçe kısıtlamalar olması gerekmektedir (Bayar, 2013: 25).

2.2.2.7. Faktör Donanımı Teorisi

Ülkeler arasındaki uluslararası ticaretin esas sebebi ülkelerin faktör donanımı farklılıklarından ortaya çıkmaktadır. Ülkeler işgücü yoğun ülkeler ve sermaye yoğun ülkeler olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Dolayısıyla bu teoriye göre bir ülke ağırlıklı olarak hangi faktöre sahipse üretimini yoğun olarak bu faktörün kullanımını gerektiren mallarla gerçekleştirmesi gerekmektedir. Böylelikle ülke bu mallar üzerinden mukayeseli avantaj elde etmektedir. Yani söz konusu ülke bu ürünün imalatını uygun maliyetten yapmakta ve o alanda profesyonelleşmektedir. Teori beş esas hipoteze dayanmaktadır. Bunlar (Tunca, 2005: 12-13):

- Taşıma maliyeti ve başka ticaret kısıtlamaları yoktur,
- Faktör ve ürün piyasasında tam rekabet koşulları geçerlidir,
- Tüm imalat fonksiyonları birinci derece homojendir veya imalatla sabit getiri durumu vardır,
- Ürünler hangi faktörün ağırlıklı olmasına bağlı olarak değişiklik arz eder,

- Her bir malın faktör ağırlıkları farklılık göstermektedir ve farklı ürünlerin imalat fonksiyonları tüm ülkelerde aynıdır.

Bu teorinin esas neticesine ulaşmak için gerekli koşul faktör fiyatı farklılaşınca ürünün üretiminde ağırlıklı olan faktörün tersine dönmemesi gerekmektedir. Diğer bir ifade ile fiyatı düşen faktörün fiyatı yükselen faktör yerine kullanılması neticesinde işgücü ağırlıklı malın sermaye ağırlıklı veya sermaye ağırlıklı malın işgücü ağırlıklı mala dönüşmemesi gerekmektedir.

2.2.2.8. Klasik Teori

DYY yatırımcılarının farklı ülkelerde yatırım gerçekleştirmelerinin sebepleri farklı teorilerle ortaya konulmaktadır. Ancak bu teorilerin ekonomik gelişime etkisi hakkında yol ayrımına gidilmektedir. Klasik teori, DYY'lerin girecekleri ülkelerin ekonomik gelişimleri açısından faydalı olacaklarını ileri sürmektedir. Buna göre teori, DYY'nin ülkeye girmesiyle mevcut sermayenin kamu yararına farklı alanlarda kullanıma sunulabileceğini, DYY'nin teknoloji transferi sağladığını, yeni çalışma sahaları oluşturduğunu ve bu sahalarda deneyim gibi çokça faydalarının bulunduğu ifade edilmektedir. Bu sebeple DYY'nin ülkelere yayılması açısından kolaylık sağlanması ve güvenliğinin önemine vurgu yapılmaktadır. Klasik teori genel olarak kabul görmektedir. Ancak kurama eleştiri getirenler de bulunmaktadır. Bu eleştiriler, DYY girişlerine karşın düşük gelir düzeyine sahip ve ekonomik kalkınmayı yakalayamamış ülkeler tarafından yapılmaktadır. Teoriye karşıt görüşte olanlar, söz konusu teorinin savunma gerekçelerinin gerçeği yansıtmadığını, örneğin DYY ile ülkeye giriş yapan sermayenin daha fazlasının dışa aktarıldığını savunmaktadır (Ener, 2020: 45).

2.2.3. Diğer Teoriler

Diğer teoriler olarak getiri oranlarında farklılık, risk çeşitlendirmesi, makro ekonomi, Hirsch, dengesizlik, gümrük duvarı, farklı para bölgeleri, Caves ve davranışsal teori ele alınmaktadır. Temel teoriler kadar ön planda olmasalar da diğer teoriler ana teorilerin geliştirilmesinde önemli katkılar sağlamaktadırlar.

2.2.3.1. Getiri Oranlarında Farklılık

Getiri oranlarında farklılık teorisine göre, DYY getiri oranlarının düşük düzeyde olduğu ülkelere yüksek getiri sağlayan ülkelere kayan sermaye akımlarının

sonucu olarak görülmektedir. Emek ağırlıklı ekonomilerde sermayenin getiri oranı yüksektir. Dolayısıyla yatırımlar bu ekonomilere doğru çekilmektedir. Marjinal maliyetin ulus dâhilinde ve haricinde eşit olduğu varsayılırsa beklenen marjinal getiri oranı diğer piyasalarda daha fazla ise firma yatırım yapmak için yabancı ülkelere yönelmektedir. Söz konusu teoriye göre, DYY ile getiri oranları arasındaki ilişkinin olumlu yönde olmasıyla ilgili tam görüş sahibi olunamamıştır. Bunun sebebi ise, yatırımların düşük getirili ülkelere yüksek getirili ülkelere kaymasının tek taraflı bir işlem olmasından kaynaklanmaktadır (Halbayev, 2019: 12-13).

2.2.3.2. Risk Çeşitlendirmesi

Risk çeşitlendirmesine göre, firmalar planlı şekilde DYY yoluyla faaliyetlerini çeşitlendirmekte ve böylelikle aldıkları riskleri büyük alanlara dağıttıkları için dış ülkelere yatırımlarda bulunmaktadır. ÇUF'lar faaliyetlerini büyük bir jeopolitik sahaya dağıttıkları için yatırım yapanlara, pazardaki başka hisse senetleri pazarlarının sağladığından daha çok üstünlük sağlamaktadır. Çünkü şahıslar genel olarak mali varlıklara yatırım gerçekleştirirken, ÇUF'lar farklı yerlerde reel varlıklara yatırım yapmaları dolayısıyla, yatırım yapanlar için daha düşük risk ve güvenilir getiri sağlamaktadırlar. Firmaların böylece edindiği mali motivasyon, firmaların uluslararası faaliyetler yoluyla risklerini düşürme yöntemi olarak DYY'ye yönelmelerine sebep olmaktadır (Yavan, 2006: 76).

2.2.3.3. Makro Ekonomi

Makro ekonomi teorisi, dış ticaretin mukayeseli üstünlükleriyle DYY'yi entegre etmeyi hedeflemekte ve bu sebeple de konuya makroekonomik yönden bakmaktadır. Makro ekonomi teorisinin temelde neoklasik uluslararası ticaret teorisinin DYY'leri açıklamak için geliştirilmiş geniş biçimi olduğu düşünülmektedir. Teoriye göre DYY, yatırımcı ülkenin göreceli olarak üstün sahibi olmadığı, yatırımın yapıldığı ülkenin ise göreceli olarak üstünlük sahibi olduğu endüstrilerinden oluşmaktadır. Makro ekonomi teorisi Kojima tarafından öne sürülmüştür. Kojima'ya göre, sanayi alanında mukayeseli üstünlüğü kaybeden firmalar sonrasında DYY yapmaktadırlar. Çünkü firmalar yurt dışı ülkeye DYY gerçekleştirmenin diğer seçeneklerden daha düşük maliyete olduğunu düşünmektedirler. Söz konusu teori, uluslararası ticaret ile DYY arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Ancak teori uluslararası kaynak tahsisi için işlem maliyeti etkilerine önem vermemektedir. Teori

DYY'ye tam bir açıklama getirmemekte bu ise teorinin neoklasik tam rekabete odaklanması ve ara mal pazarını içselleştirmeyi dikkate almamasından kaynaklanmaktadır (Yavan, 2006: 78-79).

2.2.3.4. Hirsch

Hirsch, yabancı yatırımcı firmaların bilgi stoku ve teknoloji seviyelerine yoğunlaşan bir model sayılmaktadır. Hirsch, firmanın diğer piyasalara doğru açılmayı ne tür şartlarda gerçekleştirdiğini, bilgi stoku ve teknoloji gelişiminin maliyette ne gibi üstünlüğe yol açtığını ortaya koymaktadır. Model, teknoloji ve bilgi maliyetlerinin düşürülmesinde bir araç olarak kullanılabilmektedir. Uluslararası yatırım ile imalat ve satışların yükselmesi birim başına teknoloji tutarını azaltmaktadır. Böylece firmalar dışa açılmaya çalışmaktadırlar. Modelde malın iç pazarda veya dışarıda imal edilmesinin maliyeti, ihracat maliyeti, uluslararası yatırım maliyeti ve teknolojik avantaj değişkenleri önem arz etmektedir. Model, ilk başta oligopol bir pazarda kârını maksimum yapmayı hedefleyen bir firmanın yurt dışı yatırım planının firma kuruluş lokasyonu ve endüstriyel yapı teorileriyle açıklanması gerektiğini ortaya koymaktadır (Soydal, 2007: 21).

2.2.3.5. Dengesizlik

Teoriye göre, 1990 senesi başları hız kazanan küreselleşme dönemi sınır ötesi ürün ve faktör hareketlerini kolaylaştırmış ve uluslararası ticarete gelişime yol açmıştır. Hız kazanan küreselleşmeyle bölgesel bütünleşmeler de gelişim kaydetmiş ve dış ticaret ile yurt dışı yatırımların da biçim farklılaşmasına sebep olmuştur. DYY'nin açıklanması için geliştirilen teoriler, statik bir ortamda konuyu incelemiş ve yurt dışı firmaların elindeki birtakım üstünlüklerin, yurt dışı yatırımlara zemin oluşturduğu kararına varmışlardır. Bu teoriler genellikle gelişimini tamamlamış ülkelerden GOÜ'lere doğru gerçekleştirilen DYY'lerin açıklanmasında yardımcı olmaktadır (Tunca, 2005: 52).

2.2.3.6. Gümrük Duvarı

Gümrük duvarı ve benzeri kısıtlamalar DYY açısından esas etkileyici olmakla beraber çoğu araştırmanın ortaya çıkma sebebi sayılmaktadır. Ülkelerin birçoğu sınır vergilerini aşırı tutarak mallarını pazarlarında satışa sunan firmaların ihracatının önünü kesmektedir. Böylelikle firmalar engellemelerle korunan pazarlarda imalat yapılmasını kazançlı görerek yatırımı buraya taşımaktadırlar (Bayar, 2013: 34).

2.2.3.7. Farklı Para Bölgeleri

Farklı para bölgeleri teorisine göre, DYY'lerin toplamının jeopolitik olarak yayılma şekline, farklı para bölgeleri ve aksak döviz piyasaları etki etmektedir. Dünyanın her bölgesinde farklı para birimleri işletilmekte ve piyasalarda döviz kurlarının tahmini eğilimlidir. Söz konusu bu eğilim sonucunda, ülkeler yatırımın yapıldığı ve yatırımı gerçekleştiren ülke olarak ayrılabilir. Eğer dünyanın bütün bölgelerinde aynı para birimi geçerli olduğu varsayılsaydı, döviz kuru riski veya döviz getirisinden bahsedilemezdi ve böylelikle DYY'nin belirleyici faktörü ülkelerin jeopolitik avantajlarıyla sınırlı kalacaktı (Özgür, 2014: 46).

2.2.3.8. Caves

Caves'e göre, DYY'nin müteşebbis özellikleri, soyut sermaye ve çok tesisli firmalar olmak üzere toplam 3 sebebi olabilir. Firma yabancı bir ülkede yatırım gerçekleştirme düşüncesinde ise söz konusu firmanın kendisinde olan avantajlarının, ülkenin yerel firmalarının kendi ülkeleri dâhilinde olmaları sebebiyle de taşıdıkları üstünlüklerini geçecek şekilde yabancı firmanın daha çok avantaj sahibi olması gerekmektedir. Eğer yabancı firmalar yerel firmalara karşı üstünlük elde ederlerse, söz konusu yabancı firmalar DYY'lerin lisans anlaşmalarından ve ihracattan daha üstün olduğuna karar vermektedirler (Mutlu, 2011: 15-16).

2.2.3.9. Davranışsal Teori

Aharoni'nin 1966 senesinde oluşturduğu davranışsal teori, bir firmanın DYY yapma sürecinin aydınlatılmasında idare ve karar alma mekanizması rolünü ortaya koymak maksadıyla geliştirilmiştir. Bazı araştırmalar neticesinde, diğer ülkelere yatırım yapma kararının sadece bir sebeple ilişkili olmadığı ve bu sürecin bir sürü unsur tarafından etkilendiği neticesine varılmaktadır. Uluslararası yatırım hükmü süreci karışık ve toplumsal bir süreç olmasının yanı sıra, geçmişi ve geleceği algılama biçiminin etkisinde olan çokça ferdi ve kurumsal davranış faktörünü barındırmaktadır. Aharoni'nin araştırmalarına göre daha fazla DYY yatırımı için risk ve belirsizlik faktörleri kenara itilip uluslararası yatırım hükmü verilebilmesi için, firma dâhilinden veya haricinden kaynaklanan birtakım zorlayıcı güçlerin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır (Aslan, 2013: 15).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE ULUSLARARASI TİCARET GELİŞMELERİ

3.1. Türkiye’nin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Konusundaki Avantajları

Türkiye coğrafi konumu, piyasa hacmi, işgücü maliyetleri, altyapısı, istikrarlı hukuki düzeni, vergi indirimleri ve gerçekleştirdiği teşvikler dolayısıyla DYY’ler konusunda avantaj sahibidir.

3.1.1. Coğrafi Konum

Türkiye, Asya ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü görevi görmektedir. Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Orta Asya piyasalarındaki milyarlarca tüketicinin kolayca erişebileceği bir konumda olması jeostratejik üstünlüğü beraberinde getirmektedir. Bu jeostratejik üstünlük Türkiye’ye ihracat üssü olma konusunda önem kazandırmaktadır. Bunun neticesinde ÇUF’ların birçoğu imalat içinyer seçiminde Türkiye’yi tercih etmektedir. Geniş çaptaki piyasalar arasında yerleşen Türkiye DYY yatırımcıları için de önem arz etmektedir. Azerbaycan petrolünün Bakü-Tiflis-Ceylan (BTC) Boru Hattı üstünden Avrupa’ya ulaştırılma noktasında Türkiye’nin konumu daha da önem kazanmıştır. Ülkenin bu konumsal avantajı enerji sektörü bazı DYY’leri artırmaktadır (Akman, 2019: 88).

3.1.2. Piyasa Hacmi

Piyasa hacmi yabancı yatırımcıları motive eden önemli bir faktördür. Yatırımı gerçekleştirenler için büyük piyasa hacmi demek fırsat büyüklüğü olarak anlaşılmaktadır. Türkiye’ninki gibi piyasa hacmine sahip ülkeler kâr maksimizasyonu bakımından DYY için önemli avantajlara sahip olmaktadır. Bu durum piyasa hacminin büyük olması ve nitelikli emek faktörüne dayandırılmaktadır. Ayrıca piyasada firmaların potansiyeli ve rekabetçiliği de önemli unsurlar arasında görülmektedir. Türkiye’de mevcut olan bu firmalar başka ülkelerdeki firmalarla karşılaştırıldığında çok sayıda ÇUF’a kaliteli ürün ve hizmette bulunmaktadır (Keskin, 2005: 46).

Okur-yazarlığın çoğalması, geçim düzeyinin iyileştirilmesi, pazarlama metotlarının geliştirilmesi ve şehre göçle beraber Türkiye’de tüketim düzeyi artan trende sahip olmaktadır. İlerlemelerin sonucunda ülke çoğu Avrupa ülkelerine benzer

şekilde cazip hale gelmektedir. OECD ülkeleriyle kıyaslandığı zaman bu ülkenin de genişleme gücünün yüksek olduğu görülmektedir (Bayar, 2013: 83).

3.1.3. İşgücü Maliyetleri

DYY'leri teşvik eden bir diğer önemli faktör işgücü maliyetidir. DYY'ler üretim maliyetlerini minimuma indirerek kâr maksimizasyonunu artırmayı amaçlamaktadır. Buna bağlı olarak daha ucuz işgücü maliyetine sahip ülkeler DYY akışını artırabilmektedir. Ucuz işgücünün yabancı yatırımlar açısından önemli bir faktör olduğu kabul edilmektedir. Ancak ABD ve gelişimini tamamlamış diğer ülkelerde işgücü maliyetlerinin yüksekliğine karşın söz konusu ülkelere sermaye aktarımının fazla olması çözümlenememektedir. Dolayısıyla işgücü maliyetlerinin etkin faktörlerden sadece biri olduğu kabul edilmektedir. İşgücü maliyetleri ve yatırım ilişkileri güçlü olmamakla beraber olumlu yönde gelişim sergilemektedir. Bu durum işgücünün imalattaki paylarının azalma eğiliminde olması ve sermaye paylarının yüksek olması ile ilişkilendirilmektedir. Bir diğer sebep ise, işgücü maliyetlerinin düşüklüğüyle beraber verimliliğin de DYY açısından önem arz etmesi olarak bilinmektedir. Türkiye için emek maliyetlerinin DYY çekebilmek için etkin bir faktör niteliğinde olduğu gözlemlenmektedir. Aynı zamanda Türkiye açısından söz konusu maliyetlerin yüksek olduğu da bilinmektedir. Ancak bu maliyetlerin yüksek olması kayıt dışı ekonomiyeneden olmaktadır. Bu durumu önlemek amaçlı emek piyasasının esneklik kazanması gerektiği düşünülmektedir. Türkiye'de emek piyasasında esnekliğin yüksek düzeyde olmasına karşın OECD ülkelerinde işçilik kanunlarının katılığı sebebiyle bu esneklik düşük düzeyde izlemektedir. Türkiye emek maliyetlerinden alınan vergi geliri ile diğer ülkeler içerisinde geride kalmaktadır. Ancak OECD ülkeleri içerisinde ise vergi geliri en yüksek ülke olmaktadır (Dikmen, 2010: 156-157).

3.1.4. Altyapı

Yatırım için seçilecek olan ülke hızlı ve nitelikli iletişim hattıyla çeşitli ulaşım fırsatları sağlamakta ve yatırımı çekerek yerel ülkeye yatırılan sermayeyi artırmaktadır. İleri düzeyde bir altyapısal dengeye sahip olan Türkiye'nin Doğu ve Orta Avrupa'ya varan demiryolu hattı, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki geniş pazarlara kısa mesafeli, hızlı ve aktif kara, deniz ve havayolu üzerinden ulaşımındaki

üstünlükleri ve ileri iletişim şebekesiyle yurt dışı yatırımcıları tarafından yatırımlar için avantajlı merkez niteliği taşımaktadır (Soydal, 2006: 584).

3.1.5. İstikrarlı Hukuki Düzen

Yatırımın yapılacağı ülkenin resmi ve yönetsel düzenlemeleri, yetkililerin eylemleri ve yatırım taahhütleri yatırımcıda beklenti yaratmaktadır. Yatırımın yapılacağı ülkenin yatırıma ve yatırımı gerçekleştirenlere adil ve eşit olması için dengeli ve öngörülebilir bir resmi düzen gerekmektedir. Bu düzenlemelerin dengeli, çelişkisiz ve öngörülür oluşu yatırım ortamı için gerekli bir faktör olarak görülmektedir. Yatırımı yapanlar seçimlerini dengeli bir hukuki yapıya sahip ülkelerden yana kullanmaktadırlar. Dengeli bir hukuki yapının gerçekleştirilmesi hakkında, yatırım anından başlayarak ilerleyen resmi düzenlemelerin önemi belirtilmektedir. Yatırımın yapılacağı ülkede temel itibariyle dengesizlik söz konusu ise yatırım yapanın beklentileri azalmaktadır. Ülkenin yapacağı hukuki düzenlemelerin dengelenmesi, asla değiştirilmeyeceği anlamını taşımamaktadır. Adaletli bir şekilde ve beraberliği koruyarak yatırım yapılan ülkenin resmi düzende değişime gidebilme hakkı ile yatırım yapanın haklı beklentisi arasında dengeyi bulmak gerekmektedir (Partalcı, 2016: 146-148).

Bütün sorunların ve ayrımların ortadan kaldırılması ve yurt dışı sermayenin Türkiye'ye çekilmesi ve gereken sonucu verebilecek şekilde çalışması amacıyla 4875 sayılı "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu" 17.06.2003 itibariyle yürürlüğe konmuştur. Türkiye dış ticaretin sahasında birtakım sözleşmelerin içinde bulunmakla birlikte, çoğu uluslararası (BM, NATO, Avrupa Konseyi, OECD, WHO, IMF, WB) kurumlara da uzuvluğu bulunmaktadır. Bu özellik ise ülkeye DYY çekmek açısından avantaj sağlamaktadır (Yılmaz, 2006: 174-175).

3.1.6. Vergi İndirimleri ve Teşvikler

DYY için vergi indirimleri ekonomik gelişime yol açmaktadır. GOÜ ve gelişimini tamamlamış olan ekonomilerde buna bağlı olarak vergi indirimleri yapılmaktadır. 1999 senesinde Türkiye'de endüstri ağırlıklı alanlarda yaşanan doğal afet sonrası ekonomik buhranın da etkisiyle negatif etkilenen vergi gelirlerinin telafisi adına vergiler artırılmıştır. Türkiye vergi indirimleri yaparak DYY'yi ülkesine çekme çabasında olan diğer ülkelerden farklı olarak vergileri yükselterek DYY'nin azalmasına neden olmuştur. İlerleyen zamanlarda Türkiye'de de vergi indirimleri

yapılarak rekabette üstünlük elde edilmektedir. Hem ekonomik gelişime hem de DYY'nin ülkeye çekilmesi hususunda etki edici nitelikte olan bu tip indirimler Türkiye'ye de üstünlük kazandırmaktadır (Akman, 2019: 93).

3.2. Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Konusundaki Dezavantajları

Türkiye politik dengesizlikler, bütçe açığı ve yüksek borçlar, yüksek enflasyon, kayıt dışı ekonomi, yabancı yatırımcıların ülkenin DYY'ye sıcak bakıp bakmadığı konusundaki kuşkuları, ülkede yasal hakların korunmasında karşılaşılan sorunlar ve özendirmelerde yetersizlik sebebiyle DYY'ler konusunda dezavantajlıdır.

3.2.1. Politik Dengesizlik

DYY için Türkiye'ye ait olumsuzluklar arasında politik dengesizlikler yer almaktadır. Türkiye'nin 1999-2000 yıllarında hükümet değişimleri ülke sisteminde yetkililerin ve mevcut tutumun da değişmesine sebep olmuştur. Politik dengesizlik ekonomik denge üzerinde de hemen etkisini göstermektedir. Netice itibariyle politik dengesizlikler yatırım yapanları olumsuz yönde etkilemektedir. Dengesiz politik ve ekonomik yapısıyla Türkiye, yatırım yapanların ansızın politik değişimler ile karşılaştığı ülke şeklinde dışa yansımaktadır. Fiyatlar genel düzeyindeki sürekli yükselme durumu, ekonomik fikirlerin mutlak bir biçimde hayata geçirilmemesi yabancı yatırımcıların öngörü yürütmelerine ve uzun vadeli planlamalarına engel teşkil etmektedir. Bu belirsizlik durumu ülkenin inandırıcılığını ciddi biçimde zayıflatmaktadır. Dolayısıyla yabancı yatırımcılar için politik dengesizliğin varlığı durumu yatırım kararına yüksek getiriden daha çok etki etmektedir (Dönmez, 2009: 152).

3.2.2. Bütçe Açığı ve Yüksek Borçlar

Devlet özel kesim dışındaki kesimin ihtiyaçlarını karşılamak için gerçek getiri oranı yüksekliği sonucunda uzun süre dış borçlarda artışa yol açmıştır. Ödemelerin fazla olması uluslararası borç pazarlarına yeterli ulaşımı engellemiştir. Gerçekleşen faiz borçlarının ödenme süresini kısaltmıştır. Böylelikle bu durum DYY'nin ülkeye girişleri kısıtlayıcı bir etki yaratmıştır (Bilgin, Danış ve Demir, 2008: 5-8).

3.2.3. Yüksek Enflasyon

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin sürekli olarak artmasını ifade etmektedir. Yüksek enflasyon durumunda değişken piyasa koşullarında meydana gelebilecek bir belirsizlik hali yatırımlardan elde edilecek kârı da belirsizliğe sürüklemektedir. Bu durum fertler ve firmalar tarafından uzun dönemli anlaşmalar yapılmasını güç kılmaktadır. Buna bağlı olarak yatırım giderleri azalmaktadır. Yatırımın borçlanarak karşılandığı durumda enflasyon iniş çıkışlarının ortaya çıkardığı risk yatırımın maliyetini yükseltmektedir. Yurt dışı yatırımcılarını korkutan en önemli unsur olarak bilinen enflasyon dolayısıyla DYY için enflasyon düzeyinin minimum olduğu ülkeler tercih edilmektedir. Uzun yıllar boyunca yüksek enflasyonla mücadele eden Türkiye’de 2005 yılında enflasyon oranlarının düşüş göstermesi yurt dışı sermaye oranlarının artmasına neden olmuştur (Halis vd., 2007: 310).

3.2.4. Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi, devletten gizlenen ve kayda geçirilmeyen faaliyetler olarak ifade edilmektedir. Kayıt dışı olması devlete vergilerin ödenememesi durumunda ortaya çıkan, vergileri ödeyebilecek verime sahip olmayan firmalardan kaynaklanmaktadır. Bu ekonomi türünde oluşan kaynaklar kendi türünden kaynakları beslemektedir. Böylelikle başka kayıt dışı ekonomiler için de temel oluşturmaktadır. Söz konusu kaynaklar kayıt altına alınamayacağından devamlı olarak verimsiz sahalarda kullanılmaktadır. DYY için en köklü sorunlardan birisi kayıt dışı ekonomiler olarak bilinmektedir. Bu nedenledir ki, eğer bir ülkede kayıt dışı ekonomi varsa DYY’ler bu ülkeyi tercih etmemektedirler. DYY için kayıt dışı ekonomi sorunu birleşme ve satın almalarda da kendini göstermektedir. Bütün bunlar değerlendirildiği zaman, yabancı yatırımcının Türkiye’de firma kurması ve bir birleşme yaratması faaliyeti zarara uğramaktadır (Keskin, 2005: 59-60).

3.2.5. Doğrudan Yabancı Yatırımlara Duyulan Kuşku

Yurt dışı yatırımcıları genel itibariyle Türkiye’nin DYY’lere sıcak bakıp bakmadığı konusunda kesin görüş sahibi olamamaktadır. Yatırımcılar yurt dışı sermayesinin hükümet politikasında yer edinemediğini düşünmektedirler. Yurt dışı sermayedar, bu vaziyetin hükümetin serbest piyasa ve rekabetin korunması hususundaki ortak kararı vermesindeki eksiklikten doğduğu görüşündedir. Dolayısıyla Türkiye’nin DYY çekebilmek için ilk önce bu yarışın içinde var olduğunu ve alıcı

konumunda dünyaya karşıkararlılığını ortaya koyması önem arz etmektedir (Bayar, 2013: 87).

3.2.6. Yasal Hakların Korunmasında Karşılaşılan Sorunlar

Hukukun yöntemsel eksikliği genel olarak kanunların etkin uygulanmamasından veya hükümlerin özellikle çekişmeli hususlarda sonuca bağlanmasında ve bu sonucun uzun süre sonra hayata geçirilmesinin sonucu olarak görülmektedir. Yabancı yatırımcıların, AB üyeliği konumuna talebinin sebeplerinden biri mevzuat uyumunun hukuki yapıda yaratacağı pozitif etkilerden kaynaklanmaktadır. Yabancı sermayedarlar, Türkiye'nin yasal süreçleri konusunda bazı negatif düşüncelere sahip olmaktadır. Duruşmaların yorucu süreçleri, fikri mülkiyet haklarının gereken derecede savunulmaması ve birtakım çalışmayasaları üzerindeki belirsizlik DYY'yi negatif etkileyen faktörler arasında sayılmaktadır. Yasaların sürekli ve bir anda farklılaşması, yasaların değişik anlatımlara tabi oluşu, merkezi-yerli yönetimler veya ülkenin farklı kuruluşları arasındaki anlaşmazlıklar ve müeyyide eksiklikleri hukukun en yakınılan tarafları olarak ifade edilmektedir. Son zamanlarda Türkiye bu açıdan da gelişim kaydetmektedir (Bayar, 2013: 87).

Türkiye'nin DYY mevzuatı bireysel özgürlük üzerine kurulan en sağlam görüş mevzuatlarından biri olarak görülmektedir. Mevzuata ait çoğu sınırlandırmalar ayıklanmış, liberalkararlar uygulamaya konmuş ve yabancı sermaye yönünden cazip duruma getirilmiştir (Bostan, 2010: 76).

3.2.7. Özendirmelerde Yetersizlik

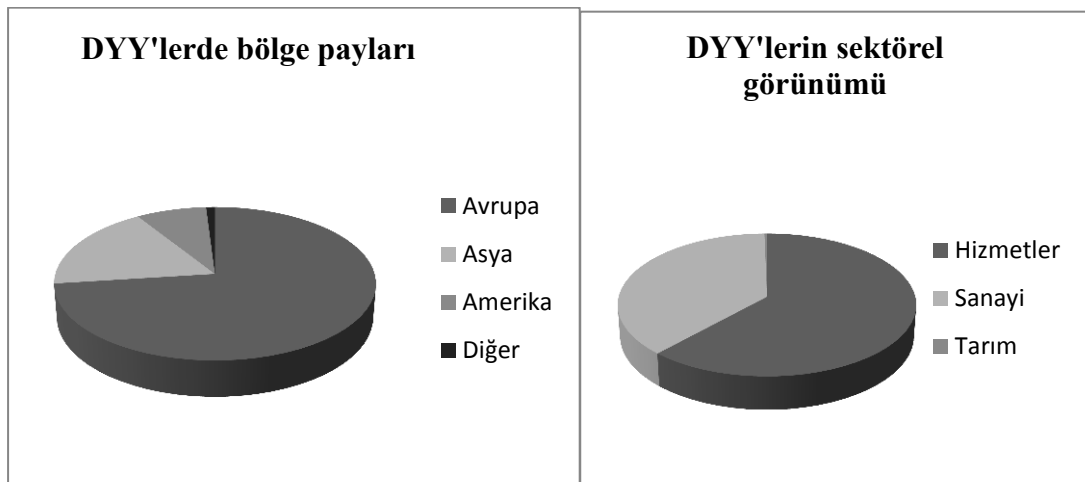
Yabancı yatırım özendirmeleri ile ilk akla gelen Türkiye'ye girecek DYY'ye özel üstünlükler sağlanması şeklindedir ancak bu kesinlikle hatalı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım biçimi, Türkiye'de hâlihazırdaki yatırımcıları cezalandırıp yurt dışı yatırımcılarda adaletsiz rekabete sebep olacak bir algı oluşturmakta ve ülkeye hiçbir fayda da sağlamamaktadır. Bu yaklaşımın sürdürülmesi, Türkiye sermayesinin dış ülkelere çekilmesine ve yabancı sermaye olarak ülkeye geri dönmesine neden olmaktadır. Özellikle bu tip eylemler, yabancılar tarafından da kabul görmemektedir. Burada gerekli olan şeffaflık ve netlik olarak görülmektedir. Türkiye'de yerel ve yurt dışı firmaların özendirilmesi hakkında sorumlu makam Hazine Müsteşarlığına bağlı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü olarak adlandırılmaktadır. Yatırım özendirmeleri ülke gelişimine ve rekabet potansiyelinin artmasına katkı yapacak

sektörler ve gelişmiş teknolojiye ihtiyaç duyan sektörlerde gerçekleştirilecek yerel ve yurt dışı yatırımlar için, alan temini, uygun fiyattan enerji temini ve vergi indirimleri gibi özendirmelerinin tek bir mevzuat kapsamında şeffaf, kısa ve net hale getirilmesi gerekmektedir (Narin, 2007: 113-114).

3.3. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişimi

Türkiye liberalizmin gereklerine uyarak dışa açıklığı kabullenerek 1981 yılı itibariyle DYY’de yükselme gözlenmiştir. Sonraki yıllar yaşanan buhranlar ve ekonomik açıdan bunların yarattığı olumsuzluklar 1990 sonrası dönemde DYY’de daha fazla artış olmamasının sebebi olarak görülmektedir. 21. yüzyıl sonrasında Türkiye DYY’nin ülkeye katılımında bazı yıllar düşüş bazı yıllar artış sağlamış ancak dengeyi tam olarak günümüze kadar politik ve ekonomik problemler nedeniyle düzene oturtamamıştır. Günümüzde Türkiye’ye yapılan yatırımların sektörler göre dağılımı açısından listenin başında üretim endüstrisi bulunmaktadır. 2009 sonrasında üretim endüstrisine odaklı yatırımların çoğunun sanayi yapısını ileriye taşımış olan şehirlere yapıldığı görülmektedir. DYY’nin yatırımın yapıldığı ülkeye kattığı üstünlüklerin DYY’nin türüyle de alakalı olduğu ifade edilmektedir. Özellikle yeni yatırımlar şeklindeki DYY’ler yatırımın yapıldığı ülkeye işsizliğin azaltılması, yeni işletmelerin kurulması, yeni teknoloji altyapısı gibi avantajlar sağlamaktadır. Bu yatırım türü yatırımın yapıldığı ülkede büyüme ve ilerlemelerin kaydedilmesine yardımcı olmakta dolayısıyla yatırım çeşitlerinden en çok tercih edilen DYY olarak ifade edilmektedir (Kahveci, 2016: 16-19).

Grafik 1: DYY’lerin bölge ve sektör payları (2002-2019)

Kaynak: TCMB, 2020

2002-2019 yılları incelendiğinde Türkiye'ye yönelik DYY'lerde ilk on ülkeyi Hollanda, ABD, İngiltere, Avusturya, Almanya, Lüksemburg, İspanya, Belçika, Fransa ve Azerbaycan oluşturmaktadır. Türkiye'nin en büyük yatırımcısı grafikten de görüldüğü üzere Avrupa Bölgesi (%73) ve Asya (%18) bölgesidir. Sektörel bazda ele aldığımızda hizmetler sektörü %62 oranında en büyük paya sahip olarak görülmektedir. Sanayi yatırımları %38 olarak gerçekleşirken tarım yatırımları %0,3 gibi çok düşük bir yüzdeye sahip olmaktadır.

Türkiye diğer GOÜ'ler ile karşılaştırıldığı zaman DYY ülkesine çekmede başarısız olduğu görülmektedir. Bu durum ekonomik ve ekonomik olmayan sebeplerle açıklanabilmektedir. Yurt dışı sermayedarlar ülkedeki faaliyetleri sürecinde işlem maliyetlerinin yüksekliği, süregelen yüksek enflasyon düzeyi, ekonomik dengesizlik, 1980'lere kadarki içe dönük yapı, fikri sahiplik haklarının gözetimindeki yetersizlik, yetersiz altyapı, süregelen politik dengesizlik gibi problemlerle karşılaşmaktadır. Bütün bu olumsuzluklar ülkeye DYY girişini engellemektedir (Yıldırım, 2010: 22).

Türkiye reel sektörü desteklemek, yatırımları artırmak, işsizliği azaltmak ve imalatı artırmak için borçlanma dışında DYY'leri de kaynak edinmektedir. Ülke kaynak edindiği DYY'leri kaybetmemek için çeşitli teşvik politikaları geliştirmektedir. Bu kapsamda Türkiye'de yurt içi ve yurt dışı yatırımcıların eşit şekilde yararlanabileceği bir teşvik sistemi bulunmaktadır. Bu teşvik sistemi ise genel yatırım teşvik rejimi, büyük ölçekli yatırımlara yönelik teşvikler, bölgesel ve sektörel teşvikler, AR-GE destekleri, KOBİ desteği, sanayi tezi programı, teknoloji geliştirme projelerine yönelik krediler, eğitim desteği ve ihracata yönelik devlet teşviklerinden oluşmaktadır (Erdoğan, 2012: 134-137)

3.4. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımları Engelleyen Faktörler

Türkiye'ye yurt dışı yatırımlarının girmesinin önündeki temel engeller ekonomik ve politik dengesizlikler olarak bilinmektedir. Dengesiz büyüme, yüksek enflasyon, yüksek faiz oranları ve politik belirsizlikler sermayedarların kararlarını negatif etkilemektedir. Türkiye'ye DYY akışını engelleyen faktörler ekonomik, politik ve sosyal faktörler olmak üzere üç ayrı başlık altında toplanmaktadır. Ekonomik faktörler kapsamında makroekonomik dengelerin kurulamaması, verginin tabana yayılamaması ve özelleştirme uygulamalarında gecikme yer almaktadır. Politik

faktörler politik dengenin sağlanamaması, hukuk ve adalet sisteminin yetersizliği ve teşvik sisteminin yetersizliğinden oluşmaktadır. Sosyal faktörler ise bürokratik engeller, girişimcilerin rekabet anlayışlarını bozucu ve haksız rekabete dayalı uygulamalar ile tanıtım eksikliğini içermektedir.

3.4.1. Ekonomik Engeller

Makroekonomik dengelerin kurulamamasının sebebi Türkiye'nin yetersiz ekonomik dengesi, yüksek kamusal açıklığı, 2000 yılına kadar dünya genelinde belirli ülkeler arasında yüksek enflasyonun hüküm sürdüğü bir ülke olmasından kaynaklanmaktadır. 1999 yılı verilerine göre Türkiye firmalarının elde ettiği kârın büyük bir kısmı bir önceki senenin faiz getirileri ile sağlanmıştır. İmalattan elde edilen kazançların kârlılığa etkisi çok düşük seyretmektedir. Aynı dönem bileşik faizler %20'nin altına inmiş ve tekrar %20'nin üstüne çıkmıştır. Bu husus iç borçlanma düzeni ile ilişkili olarak pazarın kârlı ve düzgün işlememesinden doğan yapısal bir sorun olarak görülmektedir. Toplam kârın %90'ını faiz getirisiyle sağlama olanağına sahip ve fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışın azaltılmasına karşın aşırı reel faize mukavemette bulunan bir ülkeye DYY girişi imkansızdır. Dolayısıyla bu tip bir ülke portföy yatırımlarını çekmektedir. Ülkeye DYY akışını engelleyen bir diğer ekonomik unsur da verginin tabana yayılamamasıdır. Türkiye'deki vergilendirme düzeni rasyonel vergi uygulamalarına uygun biçimde gerçekleşmemektedir. Bu sebeple vergi düzeninin etkinliğini yükseltecek, gerektiğinde vergi düzeyini indirerek verginin tabana yayılmasını sağlayacak, vergi kaçakçılığını engelleyip kayıt dışı ekonomiyi olabildiğince azaltabilecek yeni düzenlemeler gerekmektedir. Özelleştirme uygulamalarında gecikme ise, Türkiye'de özelleştirme süreci yurt dışı sermayeyi iten bir hal almıştır. Ancak son dönemlerde özelleştirmeler hız kazanarak DYY'leri yükseltmektedir. Günümüzde özelleştirme uygulamalarında gecikme yaşanmadığı ve DYY'leri negatif etkilemediği ifade edilmektedir (Bostan, 2010: 74-75).

3.4.2. Sosyal Engeller

Yatırımcılar DYY yapılması için ev sahibi ülke tarafından gereken kolaylıkların sağlanıp sağlanmadığını, bürokratik düzenlemeleri, mevzuatta değişikliğe gidilmesi sıklığı gibi durumları dikkatle değerlendirmektedir. DYY'nin ülkeye çekilmesine, yerli ve yabancı sermayenin artmasına engel teşkil eden hususlar da bulunmaktadır. Bunlar yabancı sermayedarların karşılaşaabilecekleri bürokratik

işlemler, yavaş işleyen bürokratik yapı, gecikmeli veya eksik düzenlemeler, yetki paylaşımının sorunlu olması olarak bilinmektedir. Yabancı sermayedarlar yatırım yapılma aşamasında her zaman risk faktörünün olduğunu bilmektedirler. Yatırımın gerçekleştireceği yer ise bu risk faktörünün varlığı hesaba alınarak seçilmektedir. Yatırımın yapılacağı yerin risk faktörüne göre dikkatle seçilmesi, ülkenin DYY çekmesi için önemli bir rekabet ortamı yaratmaktadır. Risk faktörü dikkate alındığı zaman, hükümetin ekonomiye müdahalesi minimuma inmektedir. Ancak Türkiye ele alındığında birtakım alanlarda hükümetin ekonomiye müdahaleleri rekabete engel teşkil etmektedir. Türkiye'ye yapılan yabancı yatırımların diğer ülkelerde tanıtılması etkili biçimde gerçekleştirilmemektedir. Bir ülkeye yapılan yatırımların tanıtılmasında yabancı yatırımcılardan bir temsilcinin bulunması gerekmektedir. Ancak Türkiye'ye yapılan yatırımların tanıtımı genellikle turistik seyahatlerden ileriye taşınmamaktadır (Bostan, 2010: 77-78).

3.5. Türkiye'nin Uluslararası Ticareti

Uluslararası ticaret, uluslararası sınırlar ve bölgeler arasında yapılan mal ve hizmet ticaretidir. Uluslararası ticaret birçok ülkede GSYİH'nin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bir ülkenin ekonomik olarak büyümesi ve bu büyümenin istikrarlı bir şekilde devam edebilmesi için süreklilik arz eden düzenli bir ihracat artış payına sahip olması gerekli şart olarak görülmektedir. Türkiye'nin uluslararası pazarlarda rekabete konu olabilecek yeni ürünler üretmesi ihracatı güçlendirmek açısından önemli sayılmaktadır. Dolayısıyla bu ürünleri ihraç etmek için pazar yelpazesini genişletmenin pozitif etki sağlayacağı ifade edilmektedir. Böylelikle istikrarlı bir şekilde artan ihracat payının temelleri atılmaktadır (Tokucu ve Yüce, 2013: 49).

Tablo 2. Türkiye’de Faktör Yoğunluğuna Göre İhracatın Dağılımı

Yıl	İhracat				
	Hammadde yoğun	Emek yoğun	Sermaye yoğun	Taklidi kolay	Taklidi Zor
1999	%16,4	%48,9	%18,1	%5,5	%11,1
2000	%14,1	%49,2	%18,2	%6,3	%12,2
2001	%14,4	%45,9	%20,8	%5,9	%12,9
2002	%12,7	%47,4	%21,5	%6,9	%11,3
2003	%12,7	%46,2	%22,3	%6,5	%12,1
2004	%12,2	%41,4	%27	%7,1	%12
2005	%14,7	%39,4	%26,6	%6,9	%12,8
2006	%14,5	%36,3	%27,5	%6,5	%14,2
2007	%14,6	%34,8	%28,6	%5,4	%15,4
2008	%15,3	%31	%31,2	%4,6	%15

Kaynak: Tokucu ve Yüce, 2013: 57

Her ülke ekonomik açıdan sürdürülebilir bir büyüme yaratmayı amaçlamaktadır. Ülke içinde refah, tüketim mallarının kalitesi ve miktarı artırılmaya çalışılmaktadır. Bu sebeple uluslararası ticaretin yaygınlaşması, gelişmiş bir hal alması önem arz etmektedir. Dış ticaret ise ithalat ve ihracatın bileşiminden oluşmaktadır. Türkiye’de genellikle cari açık sorunu yaşanmakta bunun sebebi ise ülke ihracatıyla karşılaştırıldığında ithalatın gitgide daha fazla artan bir paya sahip olması olarak görülmektedir. İthalat yoluyla gelişmiş ülkeler gelişmişliğin istikrarını sağlarken GOÜ ekonomik açıdan büyümeyi hedef almaktadır. Uluslararası ticaretin önemli bir kolu olan ithalat politikasında hedef, GOÜ’leridış rekabetten korumak maksadıyla ithalatı tarife ve miktar kısıtlamaları ile makul düzeyde tutmaktır (Yurdakul, 2014: 13).

Ekonomik büyümeyi hedefleyen GOÜ’ler için ticarete serbestleşme pozitif yönlü bir davranış olarak görülmemektedir. Fakat dönemimiz itibariyle ticarete serbestleşmenin ülkelerin ekonomik yapısını iyileştireceği de düşünülmektedir. Kısa sürede belirli bir iyileşmeye varılmasa dâhi sürenin uzamasıyla beraber hedefe ulaşılabacağı düşünülmektedir. 1923-1929 seneleri arasında Türkiye’nin ticarete açıklık yüzdesindeki artış ülkenin devamlı olarak uluslararası ticaret açığıyla karşılaşmasına yol açmıştır. Buna karşılık ithalatın sınırlandırılması ile uluslararası ticarete fazlasıyla kazanç elde edilmiştir. 1940 sonrası ihracat ithalatı geçememiş, ithalat sınırlandırılması da başarılı olunamamıştır. 1973 itibariyle ithal edilen ürünlerin parasal karşılıklarındaki beklenmedik artışlar 1980’de finansal sorunlara sebebiyet

vermiştir. 1980 yılından başlayarak ihracatı özendirici ithalatı ise basitleştirici ekonomik bir tutum sergilenmeye başlanmıştır. Fakat Türkiye ihraç malı imalatında genellikle ithalat bağımlısı olduğundan ülkedeki sorunlar etkisini sürdürmektedir (Özel, 2011: 74).

1980 yılı itibariyle Türkiye siyasette içe dönük sanayileşmeyi terk ederek daha çok uluslararası ticarete yönelmiştir. Ticaretin serbest hale getirilmesi beraberinde uluslararası ticareti artırmıştır. 1990'lı yılların ortaları ve 2000'li yıllarda ihracatın bir bütünü oluşturmada farklılaşma yaşanmıştır. Elektronik mallar haricinde genel itibariyle malların ihracat değerleri 1990 ortalarından 2000'lere doğru düşüş göstermiştir. Türkiye'nin esas olarak AB ülkeleriyle ticaret ilişkisi bulunmaktadır. Bu ülkeler ile yapılan ticaretteki artışlar Gümrük Birliğiyle önem kazanmaya başlamıştır. Türkiye'nin uluslararası ticarete açık vermesi genel olarak AB dışındaki ülkelerle olan ticaretten kaynaklanmaktadır. Diğer ülkelerle olan ticaret açığı yüzde olarak artmaktadır. AB ülkeleriyle yapılan ticaret sonucu artmayan bu yüzde Türkiye'nin elektronik ürünlerin ihracatındaki üstünlüğünden de kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin ihracattaki rekabet artışıyla, işgücü ağırlıklı piyasalardan sermaye ağırlıklı piyasalara ilerlemeler kaydettiği gözlemlenmektedir (Utkulu, 2005: 27).

Uluslararası ticarete istikrarı sağlamak için başlıca mekanizmalar fiyat, gelir, finansal farklılıklar ile döviz gelirini artıran önlemler şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bunlardan bir kısmı devletin müdahalesi ile hayata geçirilirken, bir kısmı devlet müdahalesine ihtiyaç duymamaktadır. Kurların elastikiyeti durumunda fiyatlardaki değişimler uluslararası ticarete istikrarı yakalarken, elastik olmayan kurların oluşumu zamanı bu fiyat değişimleri devletin kura müdahalesi sonucu gerçekleşmektedir. Kurların elastikiyeti piyasadaki serbestlik durumunda arzın ve talebin seviyesine göre döviz kuru yükseliş ya da düşüş izleyecektir (Altıntaş ve Çetin, 2008: 32).

Türkiye'de uluslararası ticarete negatif etki eden unsurlardan en güçlüsü küresel talep yetersizliği olarak görülmektedir. Geleneksel ticaret partnerlerindeki ekonomik durgunluğun yarattığı negatif etkinin azaltılması amacıyla Türkiye'deki imalatçılar yeni pazarlara yönelmektedirler. Fakat söz konusu pazarlara gerçekleştirilen ihracattaki yükselme ile geleneksel pazarlardan kaynaklanan kayıpların giderilmesi mümkün görülmemektedir (Acar, 2009: 22).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE ULUSLARARASI TİCARET İLİŞKİSİ

4.1 Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Uluslararası Ticaret İlişkisi

DYY'ler GOÜ'lerin sermayesine katkı yapmakta, üretim kapasitesini genişletmekte ve söz konusu ülkelerde istihdam yaratmaktadır. DYY'nin bu katkılarının yanında teknoloji ve imalat yapısının yenilenmesine de önemli katkıları yer almaktadır. DYY'ler ülkedeki yerel sermayedarlar için de rekabeti tetiklemektedir. Buna bağlı olarak, yerel girişimci firmalar da gelişmekte dolayısıyla ekonomi gelişim kaydetmektedir. DYY'lerin ülkeye katkıları bunlarla da sınırlı kalmamakta aynı zamanda ülke ihracatı üzerinde özendirici bir etki bırakmaktadır. DYY yoluyla gerçekleşen ihracat özendirmeleri, DYY çekme konusunda ülkeleri rekabete teşvik etmektedir. ÇUF'ların küresel ilişkileri yerel ülkelerin yurt dışı pazarlara erişmesinde kolaylık sağlamaktadır. DYY'ler ilgili pazarlama metotları ve imalatçı ile kullanıcılar arasında yeni bağlantı yolları yaratmakla yerel ülke ihracatını artırmaktadır. GOÜ'ler için olduğu gibi Türkiye için de DYY'ler, yabancı sermayeden yararlanmanın güvenilir bir yolu olarak görülmektedir. Bununla yerel ekonomik yapıda canlılık, gelişimin devamlılık arz etmesi hedeflendiği gibi ülke diğer ülkelerin ihracat kapısı olmayı da hedeflemektedir (Bozdağlıoğlu ve Özpınar, 2011: 40).

ÇUF'lar, yatırımlarını işgücü faktörünün daha ucuz olduğu ülkelere yaparak, ülkelerin kendi başlarına başaramayacağı teknoloji transferlerinde bulunmaktadır. Yerel ülkeler, DYY'nin ülkeye sağladığı teknoloji transferiyle kaliteli teknolojik ürün ihracatını yükseltmektedir. ÇUF'lar yabancı yatırımlar aracılığıyla GOÜ'lere yüksek teknik bilgi ve yenilikçi yatırımları getirmektedir. Ükelere sağlanan söz konusu teknik bilgi dayanağı uzmanlığı beraberinde getirerek ülkelerin imalat ve ihracatını artırmaktadır (Kızılkaya vd., 2017: 67).

DYY ve ihracat artışlarının ülke ekonomileri üzerinde birçok faydasının olduğu bilinmektedir. BM dünya yatırım raporunda, DYY'nin etkileri; finansal kaynakların ve yatırımların artırılması, teknoloji gelişmelerinin sağlanması, ihracat olanaklarının yükseltilmesi, istihdam oluşturulması ve işgücünün nitelikli hale getirilmesi olarak ifade edilmektedir. Ayrıca DYY yoluyla teknoloji transferi

yükselmekte, endüstri kesiminde rekabet ve verimlik artmaktave kalite yönünden üstün olan malların imalat tutarları da azalmaktadır. Bilgi aktarımının kolaylaşması sonucu ihracatın da yükseleceği ve istihdama pozitif etkisi kaçınılmaz olacaktır. Aynı zamanda DYY'ler, dış satıma yönelik sanayileşme planı izleyen ülkelerin ekonomik gelişimlerine daha çok katlı sağlamaktadır (Göçer vd., 2013: 104).

DYY'nin ihracat üzerindeki etkisi ekonomistler arasında tartışma konusu olmuştur. Bazı ekonomistler DYY'nin ihracat üzerinde olumlu bir etki yarattığını ifade ederken, bazıları ise, DYY'nin ihracat üzerinde olumsuz etkiler yarattığını ileri sürmektedir. Tarihsel süreç içerisinde ihracatın ekonomik gelişmenin motoru olarak kabul edilmesinden dolayı DYY'nin ihracat üzerindeki etkisi iktisat literatüründe önemli bir yere sahiptir (Çetin ve Seker, 2013: 122).

GOÜ'lerin, imalat hacimlerini artırmaları ve bunun getirisi olan refah düzeyini artırmaları için mevcut sermayelerini artırmaları önem arz etmektedir. Fakat bu aşamada sermaye artışını engelleyen en önemli faktör ise, yerli para biriminin yabancı para birimini karşılamadaki yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu sorunu gidermede GOÜ'lerin ihracat paylarını artırması gerekmektedir. GOÜ'ler ihracat yoluyla kazandıkları döviz payları ile sermaye mallarını ithal ederek, imalata katkı sağlayıp refahı da artırmaktadırlar. İhracatta yakalanan artışlara rağmen ekonomik gelişimin fazla etkilenmediği dikkat çekmektedir. Dolayısıyla ihracat yapısının, ihracatın artışına ek olarak önemi anlaşılmaktadır. İmalatın gelişimi ve ürün maliyetlerinin aza indirilmesi DYY ile sağlanmaktadır. GOÜ'ler ihracatla refah düzeylerini artırmakta ve gelişimini tamamlamış ülkelere benzemektedirler. Fakat bazı ülkelerin ihracatı artış gösterse bile ekonomik olarak gelişmişlik düzeylerinde aynı gelişme görülmemektedir (Hüseyini, 2017: 91).

DYY ile ihracat ilişkisi politika yapıcılar ve firmalar için önem arz etmektedir. Bu ilişki ikame ve tamamlayıcılık etkileri olmak üzere iki farklı biçimde karşımıza çıkmaktadır. Yerel firmaların kendi ülkelerindeki imalatlarına son vererek yurt dışına taşınması halinde, yerel ülkede imalat yaparak ülke ihracatını yükseltmekteyken, bu defa yurt dışında imalat yaparak kendi ülkesine satış yapmakla eski ülkesinin ihracat payını düşürmekte, ithalatını ise artırmaktadır. Böylelikle DYY ile esas ülke ihracatı ikame edilmiş olmaktadır. Yerel firmalar kendi ülkelerindeki imalatlarını sona erdirmeyip, imalatın bir kısmını da yurt dışında yaparlarsa, esas işlemleri kendi ülkelerinde yapmasıyla imalat hacmi yükselmekte, maliyet düşmekte ve ihracata

dayalı rekabet potansiyeli artarak daha çok ihracat gerçekleştirmektedir. Bu ise DYY'nin ihracatın yükselişindeki tamamlayıcılık etkisinden kaynaklanmaktadır (Aydın, 2018: 60).

DYY ile uluslararası ticaret arasında ikame ilişkisinin olduğunu destekleyen çalışmalar, DYY'nin ev sahibi ülkelere yatay şekilde bölündüğünü düşünmektedir. DYY ile uluslararası ticaret arasında tamamlayıcılık ilişkisinin olduğuna inanan çalışmalar ise, DYY'nin ev sahibi ülkelere dikey şekilde bölündüğünü düşünmektedir. Dünya ticaretindeki ve DYY yapısındaki değişiklikler DYY ile uluslararası ticaret ilişkilerine karşılıklı olarak etki etmektedir. ÇUF'lar imalatın olduğu yerde satış yapıyorlarsa pazarlarını büyütmeyi hedeflemektedirler. Ancak ÇUF'lar ikinci bir hedefe yönelik olarak, emek maliyetleri düşük ve hammadde zengini ülkelere giderek burada maliyetten kazanç elde ederek kendi ülkelerine veya diğer ülkelere ihracat da yapabilmektedirler. ÇUF'ların bahsedilen ikinci hedefi, bir ürünün imalatının değişik ülkelerde yapılması anlamına gelmektedir ve buradaki politika “maliyet açısından en uygun ülkede imal et ve oradan sat” olarak ifade edilmektedir. DYY'nin bu tipi imalatın yapıldığı bu ülkeleri dikey biçimde birbirine bağlayan bir dikey yatırım şekli olarak ifade edilmektedir. Buna bağlı olarak, ülkeler arasında yapılan ticaret de dikey ticaret şeklinde ortaya çıkmaktadır. Birçok çalışmaya konu olan DYY ve uluslararası ticaret ilişkisinde yatay DYY'ler de yer almaktadır. Yabancı imalatçılar, firmanın ülke kaynaklı ticari politikaları, uzun mesafeler dolayısıyla yüksek taşımacılık tutarları gibi uluslararası ticarete engel teşkil eden faktörlerini geride bırakmaya çalışmaktadır. Buna bağlı olarak, yabancı imalatçılar yabancı pazarlarda benzer imalat kuruluşları teşkil ederek söz konusu sorunları geride bırakmayı hedeflemektedirler. DYY'nin bu tipi yatay DYY olarak adlandırılmaktadır. Yatay DYY'ler, uluslararası ticaretin ikamesi konumundayken, dikey DYY'ler uluslararası ticaretin tamamlayıcısı konumunda bulunmaktadır. Genellikle GOÜ'ler arasında dikey DYY yapılmaktayken, emek yoğun ülkelerde ise yatay DYY'lere yer verilmektedir. Buna karşılık, ÇUF'lar DYY'nin söz konusu iki şeklini de gerçekleştirmektedirler (Çeştepe vd., 2013: 7-9).

1960'ların sonu itibarıyla DYY ve yabancı yatırım yapan ÇUF'ları açıklayıcı varsayımlar meydana gelmiştir. ÇUF'ların gerçekleştirdiği faaliyetlerin ekonominin çoğu alanlarıyla ilgisi bulunmaktadır. Bu firmaların meydana geliş firma varsayımıyla, diğer ülkelere karşılıklı ticaret ilişkileri uluslararası ticaret

varsayımıyla, faaliyetlerin ülkelerin refah seviyesine etkisi refah ekonomisi varsayımıyla, diğer ülkelere yapılan yatırımları yatırım varsayımıyla ilişkili bulunmaktadır. ÇUF'ların faaliyetleri 1960 sonrasında ele alınırken, ekonomi kapsamındaki uluslararası faaliyetler ise geleneksel uluslararası ticaret varsayımları kapsamında 1960'lı yılların öncesinde biçimlenmiştir. Dolayısıyla geleneksel uluslararası ticaret varsayımları DYY'yi açıklamada yeterli görülmemektedir (Açıkalın, 2007: 53).

DYY'lerin yapılacağı yer seçiminde ev sahibi ülkelerin pazar gücü, tüketicilerin alım kapasitesi ve pazarlarının gelişim faaliyetleri önem arz etmektedir. Bu DYY türü ise “pazar arayışında olan DYY” olarak adlandırılmaktadır. DYY'ler için tercih edilen yerde gerçekleştirilecek yatırımın ev sahibi ülkeye yapılacak ihracata kıyasla daha yüksek kâr sağlaması beklenmektedir. Yatırım yapmak için üstünlük teşkil etmeyen yerlere ise, ihracat yapılması uygun görülmektedir. Yerel ülkeler tarafından uygulanan ithalata yönelik gümrük vergisi, tarifeye ek sınırlandırmalar bu ülkelere ihracat yapılmasının önüne geçerek firmaları söz konusu ülkelere DYY yapmaya itmektedir. Ev sahibi ülkelerin komşu ülkelere sağladığı vergi indirimleri, ihracat özendirmeleri gibi faktörler DYY için fırsat yaratmaktadır. DYY'ler için en uygun yatırım yeri, ana ticaret ağlarına yakın, piyasaya ulaşımın kolay olduğu ve teknoloji altyapısı sağlam ülkelere seçilmektedir. Yatırımın yapılacağı ülke pazarın ne kadar içindeyse veya pazara ne kadar yakınsa, yani ne kadar geniş alana hizmet verebiliyorsa ve talep edilirliliği yüksekse bu söz konusu ülkeye o kadar çok DYY yapılacağı anlamına gelmektedir. Pazar büyüklüğü ölçek ekonomisinden faydalanmaya da imkân yaratmaktadır. Böylelikle DYY için seçilecek ülkelerin komşu ülkelerle sık ticaret ilişkileri, dışarıya büyük bir pazar oldukları fikrini yansıtmaktadır (Dücan ve Akal, 2017: 65).

DYY girişleri ülkelerin uluslararası ticaretlerini etkileyebilmektedir. Bu bağlamda, DYY'nin uluslararası ticarete etkisi, DYY'nin hedefinde dünya pazarlarının mı yerel ülke pazarının mı olduğuyla ilgilidir. DYY'nin etkileri dolaylı ve dolaysız olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dolaysız etkiler, sermaye girişlerini, yerel ülkeden kazanılan kredileri, ihracat gelirlerini, sermaye malı ithalatını, faiz ve lisans bedelini karşılamayı içermektedir. Yurt dışı firmaların ileri teknoloji ile imal ettiği ürünler ihracatı kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla DYY yerel ülkenin fiyat dışı ihracat rekabetini artırmaktadır. Böylelikle firmalar pazara uluslararası kalite

yeterliliğine uygun olan ürünler sunmaktadırlar. Dolaylı etkiler ise, önceden de ithal edilmiş olan mal ve hizmetlere yönelik yerli kaynakların ikamesi sebebiyle yaranan seyirdeki değişimleri içermektedir. Yurt dışı firmaların imal ve ihraç ettiği kaliteli ve verimli mal ve hizmetler yerli imalatçılar tarafından benimsenerek verim ve rekabet güçlerini artırabilmektedir. Fakat daha çok faktörün varlığını gerektiren bu yayılma etkisi açıklayıcı bulunmamaktadır (Delice ve Birol, 2011: 10).

1980 yılına kadar uluslararası ticaret DYY'yi etkilemekteyken bu tarihten sonra DYY'den uluslararası ticarete doğru bir etki söz konusu olmuştur. Ticarete DYY'lere karşı sınırlamaların olmadığı yani ekonomik olarak liberalize edilmiş pazarlar, ülkesine DYY kazandırmaktadır. Ekonomik liberalizasyon faaliyetlerini onaylayan dünya ekonomisi ile entegrasyon, birincil en iyi varsayım olarak görülmektedir. İkincil en iyi varsayım ise, söz konusu birincil varsayımın gerçekleştirilememesi vaziyetinde güçlü ülkelerle ekonomik entegrasyon veya bölgeselleşme yaşanmaktadır. İkincil en iyiyi gerçekleştiren ülkeler, gelişimini tamamlamış ortaklarından sermaye kazanarak yayılmayı ve ekonomisini ihracat artışıyla geliştirmeyi hedeflemektedir. DYY'lerin temel görevi ev sahibi ülkelerin rekabet potansiyelini etkileyip uluslararası ticaret kalıbını farklılaştırmaktır. Böylelikle ülkelerin uluslararası ticaret kalıbı ve DYY sayısı ve sektörlere dağılım farkları, ülkelerin gelecekte farklılaşmasını ve getireceği yurt dışı sermaye kazancını etkileyerek rekabet potansiyelini artırmaktadır. Kısa dönemde ekonomik gelişim için sermaye faktörü önem arz etmektedir. Bilhassa yerel ülkede imalat, istihdam ve uluslararası ticarete olan etkisi sebebiyle yurt dışı sermayesi arasında en güvenilir DYY olarak bilinmektedir. Liberalizasyon işlemleri DYY'yi etkilemekteyken, DYY'ler de teknoloji transfer ederek ekonomik verimliliği sağlamakta ve ihracat vasıtasıyla mukayeseli üstünlüğü teşvik etmektedir. Diğer bir deyişle pazara yönelik ekonomiler ihracatçıya ve yatırımcılara uygun ortamı sağlarken, DYY de özel sektörü özendirilmektedir. DYY girişinin ana öğeleri, yurt dışı yatırımcıların pazar, kaynak etkinlik aramaları yönünde şekillenmektedir. Yeni pazar arayan yatırımcılar, yurt içi veya çevre pazarlara girmeyi hedeflemektedirler. Yurt içi pazarlara girmeyi hedefleyen yatırımcılar, ithal ikameci sanayileşmeye örnek teşkil etmektedir. Bölgesel pazarlara girmeyi hedefleyen yatırımcılar ise, ihracata yönelik sanayileşmeyle benzerlik taşımaktadır. DYY ile dâhile sermaye çeken ülkeler istihdam ve imalatla kazanç elde ederken, sermaye sağlayan ülkelerde ise bu durumun tersi etkiler

doğmaktadır. DYY'ler genel itibariyle ÇUF'lar tarafından gerçekleştirilmektedir (Gerni vd., 2014: 1-2).

Türkiye AB yasalarına uygun bir şekilde ihracat özendirme metotlarını geliştirmiştir ve bu yoldaki gelişmelerden biri de dâhili işletmecilik rejimi olarak bilinmektedir. Dâhili işletmecilik rejimi; 1996'dan beri ihracat yapanların ihracat şartıyla ihraç mallarının imalatında kullandıkları ara malları, ithalatta alınan tüm vergilere ve ticari sınırlandırmalara tabi tutulmaksızın ithalatını gerçekleştirmelerine imkân sağlayan bir ihracat özendirme metodu olarak kullanılmaktadır. Buna karşın dâhili işletmecilik rejimi ithal girdi kullanımını özendirmesi sonucu ihracatta ithalat bağımlılığına sebep olmaktadır (Başkol, 2016: 2).

DYY'lerin yerel imalat düzeylerinde artış sağlayıp sağlayamaması yatırımın çeşidine ve ülkelerin gelişim seviyesi faktörüne göre farklılık göstermektedir. Dolayısıyla değişkenler arasında yaşanan etki hakkında literatürde kesin yargıya varılamamıştır. DYY, yatırımda bulunan ülkelerin ekonomik gelişimine ise bazı yollar aracılığıyla pozitif etki yapmaktadır (Aydın ve Şimşir, 2017: 37):

- DYY ülkedeki firmalarının dünya pazarlarına yayılmalarına ve yurt dışı pazarlarda imalat\satım işlemlerini çoğaltmalarına yardımcı olmaktadır. DYY yurt dışı ülkelerinde hammaddeleri ve varlıkları karşılayarak uluslararası pazarlar açısından ticari kısıtlamaların önüne geçmektedir. Böylelikle bu ülkelerde mal olunan tutarlarda düşüş görülmekte ve verimlilik artış göstermektedir.
- Ülkedeki firmalara yurt içi rekabeti önleme ve yurt dışı firmalarla rekabette bulunmada yardımcı olmaktadır.
- Firmaların ülke dışında elde ettiği gelirlerin, ekonomik gelişimle ülkeye dönüşü sağlanmaktadır.
- Bu dış gelirler sonucu ülkenin ödemeler dengesi iyileşmektedir. İlaveten, yatırımı yapan ülkeler ara malları, sermayeyle sağlanan araç gereci yurt dışına ihraç edersede ülkenin ödemeler dengesine katkı sağlamaktadır. Yükselen ihracat rakamları da ülkenin ekonomik gelişimini pozitif etkilemektedir.
- Firmaların DYY'ye yönelmesinin bir diğer sebebi de teknolojik ilerlemelerdir. Dışarıya yatırımda bulunan firmalar, bu ülkelerin sahip olduğu yeni

teknolojileri, organizasyon ve idare taktiklerini öğrenerek kendi ülkelerine taşıyabilmektedirler. Böylelikle uluslararası birleşmeler ve firmalar arası ağ oluşumu ülkenin ekonomik gelişimini artırmaktadır.

Yatırımı yapan ülkelerin uluslararası ticaretleri ise, DYY tarafından iki şekilde etkilenmektedir. Bunlar:

- Şayet yerel firmalar yatırımda bulundukları ülkedeki imalat için yurt içindeki ara mal ihracatı veya ithalatı gibi girdilerinden kullanırsa, DYY ile uluslararası ticaret arasında tamamlayıcılık etkisi bulunmaktadır.
- Nihai ürün ve hizmet ihracatının bütünüyle yurt dışına taşınması durumunda ise, DYY ile uluslararası ticaret arasında ikame etkisi doğmaktadır.

Yatırımı gerçekleştiren ülkenin uluslararası ticareti ve DYY ilişkisi ÇUF'un hedeflerine göre şekillenmektedir. Varlık arayan ÇUF'lar için, DYY varlıkların ithalinde gereken girdilerin ise ihracatında artış sağlamaktadır. Pazar aramakta olan ÇUF'lar için ise, DYY sermaye ve aramalı ihracatına katkı sağlamaktadır. Etkinliği hedefleyen ÇUF'larda ise, DYY'nin ithalatı da ihracatı da artırması beklenmektedir. Firmanın ticari becerisi az ise veya yoksa DYY'ler kısıtlı etkiye sahiptirler. Firmalar imalat tutarlarını azaltmak için dış piyasalara yatırım yapmaktadırlar, ülke içinde maliyetlerin düşmesiyle kârlarını daha çok artırabilmektedirler. Buna bağlı olarak, yurt içi firmalar faaliyetlerini güçlendirmektedir. Söz konusu yatırımlar yerel imalatın tamamlayıcısı konumunda ise, yabancı ülkelerdeki imalat yerel ülke girdileriyle gerçekleşmekte dolayısıyla yerel imalat artış göstermektedir (Aydın ve Şimşir, 2017: 38).

Ülkelerin gelişim düzeylerinin ve ekonomik kalıplarının ortaya konması açısından faktör donanımlarının önemli bir etkisi bulunmaktadır. Yerel ve uluslararası ticareti yapılan malların değerlerinin belirlenmesi amacıyla söz konusu malların içeriğindeki emek ve sermaye tutarları belirleyici girdiler sayılmaktadır. Türkiye için de geçerli olmakla beraber GOÜ'lerde sermayenin lokasyon değişimleri ile sermaye oluşumu yetersiz kalmaktadır. Türkiye tasarrufların düşük oranlarda olması ve uluslararası ticarete açık vermesi şeklinde iki problemle boğuşmaktadır. Türkiye'de DYY'lerin artması sonucu sermaye açığı düşürülebilmekte, yeni teknolojiyle imalat verimliliği artırılabilen ve ülkenin yeni uluslararası piyasalara girmesine yol açabilmektedir (Şeker ve Şimdi, 2017: 3).

Öte yandan DYY'ler ekonomik küreselleşme için bir diğer boyutu oluşturan dış ticareti ileriye taşımaktadır. Buna bağlı olarak ise, ev sahibi ülkenin ekonomisi pozitif şekilde etkilenmektedir. ÇUF'lar yabancı yatırımlarını dikey ve yatay entegrasyon şeklinde yapılandırmakta ve birçok ülkede de faaliyetlerini bu şekilde yürütmelerine karşılık, sadece ÇUF'ların dâhili işlemleri sebebiyle yapılan ticaretin dâhi, dış ticaretin önemli bir bölümünü oluşturduğu ifade edilmektedir. ÇUF'lar, yurt dışı şubeden esas firmaya satış yapılması, esas şubeden yurt dışı firmaya satış yapılması ve değişik ülkelerdeki yurt dışı şubeleri arasında satış yapılması şeklindeki üç tür işlemde faaliyet göstermektedir. Ev sahibi ülkeye yurt dışı sermayesinin girmesi ile ilk olarak, döviz rezervi artmaktadır. Firma dış pazara dönük bir yapıya sahipse, kurulduktan sonra yaptığı ihracat ve kazandırdığı ithal ikamesi sonucu ödemeler dengesini pozitif etkilemektedir. Ancak gelecek dönemde ise, imalatın devam ettirilebilmesi için gereken girdilerin ithali, yabancı ülkelere yapılan kâr transferleri, yükselen ithalat eğilimi, imalatın sonlandırılması halinde ise getirilen sermaye payının dışa aktarılması, ödemeler dengesini negatif etkilemektedir. Ev sahibi ülkeye giriş yapan DYY ile yatırımcı ülkenin ev sahibi ülkeye yapacağı ihracat arasındaki ilişki faktör donanımı teorisi ile ele alınmaktadır. Teoriye göre, sermaye mallarının ihracatı yerine, sermaye ihracatı yapmanın faktör fiyatları yönünden neticeyi değiştirmeyeceği öngörülmektedir. Bu görüşe esasen, DYY yatırımcısının ihracatını DYY ile ikame etmesi beklenmektedir. Ülkelerin ihracata yönelik kısıtlamalarına karşı da yatırımcı ülkeler ihracatlarını DYY ile ikame etmektedirler. Bununla birlikte, DYY ile ihracat arasında tamamlayıcılık ilişkisinin olduğu çalışmalara da literatürde yer verilmektedir. DYY ile ihracat arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi iki şekilde açıklanabilmektedir. İlki, imalat firmasının kısa sürede kurulması için yatırımcı ülke tarafından sermaye mallarının ve ara malların ihraç edilmesi durumunda doğmaktadır. İkincisi, yatırımcı ülkenin mallarına karşı doğan güven nedeniyle, tüketici seçimlerinin yatırımcı ülkenin mallarına yönelmesinden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda, DYY'ler sonucu ev sahibi ülkenin pazarı büyüse dâhi yatırımcı ülkenin ihracatı artabilmektedir. Literatürün genelinde, yatırımcı ülkenin DYY'leri ile malların ev sahibi ülkeden ithal edilmesi arasında ise, tamamlayıcı bir ilişkinin olduğu görüşü ağırlık teşkil etmektedir. DYY'nin ara mal imalatına yönelik olması halinde, imal edilen ara mallarının yatırım yapan ülke tarafından ithal edilmesi firma içi ticarete yol açmakta ve böylelikle DYY'ler ithalatı artırmaktadır. Yatırımcı ülkeler, ev sahibi ülkedeki ucuz faktör fiyatları sayesinde

DYY yoluyla imal edilen düşük bütçeli malları ülkelerine ithal edebilmektedirler (Erdoğan, 2011: 177).

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM VE ULUSLARARASI TİCARET İLİŞKİSİNE YÖNELİK LİTERATÜR TARAMASI

5.1. Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar

DYY’nin Türkiye ekonomisine etkisi üzerine ekonometrik analizler kullanılarak yapılan çalışmalara bu bölümde yer verilecektir. Bu analizler sonucunda mevcut çalışmalarda çoğunlukla Granger nedensellik testi sonucu nedenselliğin var veya yok çıkması sonucu elde edilmiştir. Diğer yandan zaman serisi testleri sonucu DYY ile dış ticaret veya ayrı ayrılıkta DYY ile ihracat ve ithalat aynı zamanda ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin bazı çalışmalarda pozitif bazılarında ise negatif çıktığı belirtilmiştir. DYY’nin ticaret dengesi, ticaret açığı, döviz kurları, ticari dışa açıklık, GSYİH ve ekonomik büyümeyle karşılıklı etkileşimi de ele alınmıştır. Çalışmalarda bulunan nedensellik ilişkileri genellikle nedensellik yok, tek yönlü, çift yönlü veya nedensellik var şeklinde elde edilmiştir.

Coskun (1996), çalışma 1980-1992 döneminde Türkiye’de DYY’lerin arttığını ve bu artış neticesinde uluslararası ticaretin pozitif yönde etkilendiğini ortaya koymuştur. Aynı zamanda ülkedeki politika değişikliklerinin DYY girişlerini artırmada tek başına yeterli olmayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Yiğidim ve Köse (1997), 1980:1-1996:4 dönemini kapsayan çalışmada ihracat, ithalat ve yatırım ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Granger Nedensellik testinin uygulandığı çalışmada bu değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığı incelenmiştir. Sonuçlara göre ithalattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik vardır. Aynı zamanda ekonomik büyümeden ihracata ve ekonomik büyümeden yatırımlara doğru da tek yönlü nedenselliğe rastlanılmıştır.

Özmen, Özer ve Türkyılmaz (1999), çalışma 1987:1-1997:6 dönemi için incelenmiş ve Granger Nedensellik yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz ile ihracat ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisi ele alınmıştır. Bunun sonucunda ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Tuncer (2002), 1980-2000 dönemine ait verileri inceleyen çalışmada ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu değişkenler arasındaki analiz VAR ve Toda-Yamamoto Nedensellik testleri ile ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bunun sonucunda ise ithalat değişkeninden ihracat değişkenine ve GSYİH'ye doğru olan tek taraflı bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Aynı zamanda GSYİH'den ihracata doğru da bir nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aslanoğlu (2002), çalışmada 1975-1995 dönemine ait veriler kullanılmış ve DYY'nin yapısı ile etkileri araştırılmıştır. DYY'nin ekonomik büyümeye etkisi ele alınmış ve bu değişkenler arasındaki ilişki Granger Nedensellik testi ile analiz edilmiştir. İncelemeler sonucunda DYY ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

Şimşek (2003), 1960-2002 dönemini kapsayan çalışmada ihracata dayalı büyüme hipotezi incelenmiştir. İki değişken arasındaki ilişki Eş-bütünleşme ve Granger Nedensellik testleri ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedenselliğin varlığına ulaşılmıştır.

Alıcı ve Ucal (2003), 1987-2002 yıllarını kapsayan çalışmasında Toda-Yamamoto yaklaşımını kullanarak Granger Nedensellik testi ile DYY ve ihracat verilerinin arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Bu çalışmaya göre DYY ile ihracat arasında nedensellik yok çıkmıştır. Ancak ihracattan üretime tek yönlü bir nedenselliğin varlığına değinilmiştir. Sonuç olarak ise çalışmada DYY ile ihracat arasında negatif bir ilişki söz konusu olduğu ifade edilmiştir.

Insel ve Sungur (2003), uluslararası sermaye akışlarının Türkiye ekonomisinin büyüme performansı üzerindeki etkilerini 1989:3-1999:4 döneminde analiz ederek, uluslararası sermaye akışları ile ekonomik büyüme arasında DYY dışında nedensellik olmadığını tespit etmişlerdir. Bunun anlamı, sadece DYY ve belirtilen dönem için büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Ayrıca, DYY'nin toplam sermaye akışlarında küçük miktarlarda ve oranda olmasına rağmen, ekonomik büyüme üzerinde büyük bir etkisi olduğu belirtilmiştir.

Ay, Erdoğan ve Mucuk (2004), 1980-2003 dönemi için incelenen çalışmada ihracata dayalı büyüme üzerine nedenselliğin var olup olmadığı incelenmiştir. Granger Nedensellik yöntemi ile analiz edilen çalışmada bu iki değişken arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun sonucunda ihracat ile ekonomik büyüme arasında çift taraflı bir nedensellik ilişkisinin varlığına rastlanılmıştır.

Nişancı (2005), 1962-2003 dönemini kapsayan çalışmada dış ticaret, beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönem nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Bu değişkenler arasındaki ilişki Eş-bütünleşme, Hata Düzeltme ve Granger Nedensellik yöntemleri ile test edilmiştir. Testler sonucunda elde edilen bulgulara göre ihracattan ekonomik büyümeye doğru güçlü bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Demirhan (2005), 1990:1-2004:1 dönemine ait veriler kullanılarak büyüme ve ihracat arasındaki nedensellik ilişkisi ele alınmıştır. Eş-bütünleşme, Hata Düzeltme ve Granger Nedensellik yöntemleri ihracattan ekonomik büyümeye doğru olan nedensellik ilişkisinin varlığını ve uzun dönemde ihracatın ekonomik büyümeyi artırdığını ortaya koymuştur.

Şen ve Karagöz (2005) çalışmasına göre, 1994-2004 yıllarına ait çeyrek yıllık zaman serileri kullanılmış, mevsimsel dalgalanmalar DYY ve ihracat için arındırılmıştır. Değişkenler arasında nedensellik araştırılmıştır. Çalışmada DYY ile ihracat arasında zayıf bir ilişki mevcut bulunmuştur. Sonuç olarak bu iki değişken arasında nedenselliğin söz konusu olmadığı görülmüştür.

Karagöz ve Karagöz (2006), çalışmadaki veriler 1991-2003 yılları arasına aittir. Eş-bütünleşme testi sonucu uzun dönemde DYY'den ihracata doğru ilişki anlamsızdır. Nedenselliğin yönü ihracattan DYY'ye doğru bulunmuştur. Granger Nedensellik testi sonucunda ise DYY'den ihracata doğru nedensellik mevcut değildir. İhracattan DYY'ye doğru tek yönlü bir nedenselliğin söz konusu olduğu görülmüştür.

Yapraklı (2006), çalışma Türkiye ekonomisine ait 1982:1-2004:4 dönem verileriyle ihracat, ithalat ve dış ticaret hadleriyle reel efektif döviz kuru arasında olan ilişkiyi ele almıştır. Çok değişkenli Eş-bütünleşme analizi ve Hata Düzeltme Modeliyle ekonometrik analizler yapılmıştır. Çalışmaya göre uzun dönemde reel döviz kurunun ithalat fiyatlarıyla negatif, ihracat fiyatlarıyla pozitif ilişkisinden bahsetmek mümkündür. İhracat ve ithalat fiyatlarından reel döviz kuruna doğru tek yönlü bir nedenselliğin söz konusu olduğu görülmüştür. Sonuç olarak dış ticaret açığı değişkeni DYY üzerinden negatif şekilde etki yaratmıştır.

Özer ve Erdoğan (2006), 1987:1-2006:2 dönemi için ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. İhracat, ithalat ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında VAR analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre ithalat

ve ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Demirel (2006), 1984-2005 dönemini kapsayan verilerle DYY ve ekonomik büyüme ilişkisi araştırılmıştır. Çalışma En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ile DYY'ye etki eden faktörler ve ekonomik büyüme denklemlerini içine alarak incelenmiştir. Kurulan modeller ile GSYİH'nin DYY girişlerine anlamlı ve olumlu yönde, DYY'nin de GSYİH'ye anlamlı ve pozitif şekilde etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Erdoğan (2006), çalışmada 1923-2004 dönemi için ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi ele alınmıştır. %5 anlamlılık düzeyinde ihracattan ekonomik büyümeye doğru nedensellik yok, ithalattan ekonomik büyümeye doğru nedensellik var, ekonomik büyümeden ihracata doğru tek taraflı nedensellik var sonuçlarına ulaşılmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi %10 anlamlılık düzeyinde ele alındığında ise ihracattan ve ithalattan ekonomik büyümeye doğru çift yönlü nedenselliğe rastlanılmıştır.

Akal (2006), 1980-2004 dönemi için GSYİH'den DYY'ye tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bulgular, DYY girişlerinin milli gelirin, ithal yatırım mallarının, ithal ara mallarının ve toplam ithal üretim mallarının nedeni olduğunu göstermektedir. Bu ticaretin hafifletilmesi ve serbestleştirilmesi nedeniyle üretim malları ithalatındaki artışın, ithal üretim malları da dâhil olmak üzere teknolojinin kullanılabilirliğini ve çeşitliliğini arayan yabancı yatırımcıların beklentileriyle ilişkilendiren DYY'leri çekmesi anlamına geleceğini belirtmektedir.

Afşar (2007), Türkiye ekonomisi için 1992:1-2006:3 dönemini kapsayan üçer aylık verilerin kullanıldığı bu çalışmada, DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu değişkenler arasındaki ilişki Granger Nedensellik testleri ile incelenmiştir. Neticede DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır.

Yapraklı (2007), çalışmada 1990-2006 yıl aralığına ait veriler kullanılmıştır. Ticari ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ele alınmıştır. Buna göre Eş-bütünleşme ve Granger Nedensellik yöntemleri ile analizler yapılmıştır. Uzun dönem için elde edilen bulgular ışığında ekonomik büyümenin ticari açıklıktan olumlu yönde etkilendiği sonucuna varılmıştır. Ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Açıkalın (2007), Türkiye için 1970-2003 yılları arasında uzun ve kısa dönemdeki ilişkileri ortaya koymak açısından yıllık veriler kullanılmıştır. Çalışmada DYY, GSYİH, yurt içi yatırımlar, ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiler ekonometrik analizlerle açıklanmıştır. Uygulanan analizler VAR modeli, Granger Nedensellik, Varyans Ayırıştırması, Etki Tepki olarak sıralanmıştır. Bu testler sonucunda değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ihracat, ithalat ve büyümeden DYY'ye doğru tek taraflı olarak elde edilmiştir. Kısa dönemli analiz sonuçlarına göre ihracat ve ithalat değişkenleri ayrı ayrılıkta bağımlı değişken olan DYY için açıklayıcı nitelikte bulunmuştur. Lakin DYY'den ihracat ve ithalata doğru nedenselliğin söz konusu olmadığı görülmüştür.

Şentürk (2007), çalışma 1980-2005 yıl aralığına ait veriler kapsamında dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisini ele almıştır. Ekonomik büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yardımcı olmak için ithalat, ihracat ve milli gelir ilişkisi de araştırılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek açısından Granger Nedensellik testi uygulanmıştır. Bunun sonucunda ithalat ile milli gelir arasında nedensellik yok, ihracatla milli gelir arasında nedensellik var çıkmış ve ihracattan ithalata doğru güçlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Düzgün (2008), 1991:4-2004:4 dönemi için üçer aylık veriler kullanılarak DYY ve yurt içi yatırımlar arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada Engle-Granger, Eş-bütünleşme ve Granger Nedensellik analizleri yapılmıştır. Eş-bütünleşme analizi sonucu DYY ve yurt içi yatırım değişkenleri arasında uzun dönemde ilişkinin var olduğu sonucuna varılmıştır. Granger Nedensellik sonucu DYY ve yurt içi yatırım değişkenleri arasında yurt içi yatırımlardan DYY'ye doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Kar ve Tatlısöz (2008), Türkiye ekonomisi için 1980-2003 senesi aralığında yıllık bazda verilere yer verilmiştir. EKK yöntemi ile çok değişkenli çalışmada analizler yapılmıştır. Çalışmaya göre, GSYİH DYY'yi pozitif etkilemekte ve aralarındaki ilişki anlamlı bulunmuştur. DYY ve dışa açıklık oranı arasında ise pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Alagöz, Erdoğan ve Topallı (2008), 1992-2007 dönemine ait verileri inceleyen çalışmada DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki zaman serisi analizleriyle ele alınmıştır. Çalışma sonuçlarına göre DYY ekonomik büyümede artış sağlamıştır.

Bilhassa bu etkinin 2002 senesinden sonraki dönemde iki kat artışa geçtiği görülmüştür. Nedensellik ilişkisi sonucuna göre DYY ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında ne tek ne de çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğuna dair bir sonuç bulunamamıştır.

Taban ve Akar (2008), 1980:1-2007:2 dönemine ait veriler kullanılarak ihracata dayalı büyüme hipotezini incelemiştir. Çalışmada değişkenler için Eş-bütünleşme ve Hata Düzeltme testleri yapılmıştır. Hem kısa hem de uzun dönemde ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna varılmıştır.

Saçık (2008), 1980-2006 dönemini kapsayan verilerle ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ekonomik testler yoluyla araştırılmıştır. Çalışmada Granger Nedensellik analiziyle ticari açıklıktan ekonomik büyümeye doğru tek taraflı nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Etki Tepki analizi sonuçlarında GSYİH’de meydana gelen bir birimlik standart sapmalılık şok karşısında ticari açıklığın pozitif etkenliği, ticari açıklıktaki bir birimlik standart şok karşısında ise GSYİH’nin pozitif etkilendiği görülmüştür.

Kurt ve Berber (2008), 1989-2003 dönemi için elde edilen veriler ile dış açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki zaman serisi analizleri ile çözümlenmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda hem ihracatın hem de ithalatın ekonomik büyüme üzerinde etkili değişkenler olduğu belirlenmiştir. Ekonomik büyüme ve ithalat değişkenlerinden ihracata doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. İthalat ve ekonomik büyüme arasında ise ilişkinin yönünün çift taraflı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Örnek (2008), 1996-2006 dönemini ele alan çalışmada yabancı sermaye akımlarının yurt içi tasarruf ve ekonomik büyüme üzerine etkisi araştırılmıştır. Bu araştırmada zaman serisi analizine yer verilmiştir. Kısa ve uzun dönem için DYY yurt içi tasarruflara pozitif bir etki yapmaktadır. Kısa ve uzun dönem için kısa vadeli sermaye akımlarına bakıldığında ise yurt içi tasarruflara karşı olan negatif etkisi görülmektedir. Kısa vadeli sermaye girişleri ile DYY’nin ise ekonomik büyümeye etkisi pozitif olarak elde edilmiştir. DYY’den yurt içi tasarruflara doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Karaçor, Yılmaz ve Topallı (2008), 1980-2006 dönemini kapsayan çalışmada DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Bu çalışmada Granger Nedensellik yöntemi aracılığıyla Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ve DYY değişkenlerinin birbirleriyle karşılıklı ilişkisinin olup olmadığı analiz edilmiştir. İkili Granger Nedensellik testi sonucuna göre DYY GSMH'yi negatif yönde etkilemiştir. Çalışmada DYY'den ekonomik büyümeye taraf bir etki oluşmadığı tespit edilmiştir.

Okuyan ve Erbaykal (2008), yapmış oldukları çalışmada Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 9 GOÜ için DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1970-2006 dönemine ait yıllık verileri kullanarak araştırmışlar. Analizde Toda-Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik testi kullanılmıştır. Ekonomik büyümeden DYY'ye Türkiye dâhil altı ülke için ve DYY'den ekonomik büyümeye Hindistan için tek yönlü bir nedensellik gözlemlenmiştir. Bu bulgularla, genel olarak DYY'nin GOÜ'lerdeki ekonomik büyümeye bağlı hareketinin bir göstergesi olarak değerlendirilebileceği sonucuna varılmıştır.

Gerni, Emsen ve Değer (2008), 1980-2006 dönemi yıllık verilerinden hareketle ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, ihracatın ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif etkilerine rastlanırken, ithalat büyümesinin modele dâhil edilmesiyle, ihracat istatistiksel olarak anlamsızlaşmıştır. Bu bulgu, Türkiye ekonomisinde ihracata dayalı büyüme süreçlerinin ithalattan kaynaklandığına yorumlanmaktadır. Çalışmada 1989-2007 dönemi için aylık verilerden hareketle ara malı ve sermaye malı ithalatı ile toplam mal ihracatı milli geliri temsilen kullanılan sanayi üretim indeksi arasında ilişkiler nedensellik testiyle incelenmeye alınmıştır. Sonuçlar itibarıyla, Türkiye ekonomisinde ihracat ve ekonomik büyüme, ara malı ve sermaye malı ithalatından etkilenmektedir.

Kabaklarlı (2008), 2000-2007 dönemi üçer aylık verilerle DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki pozitif ancak istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Nedensellik ilişkisinin yönünü belirlemek için yapılan Granger Nedensellik testine göre GSHİY'den DYY'ye doğru ve DYY'den GSYİH'ye doğru nedensellik var boş hipotezi kabul edilirken, alternatif hipoteze göre ilişki reddedilmiştir.

Katırcıoğlu (2009), 1970-2005 yılları arasındaki Türkiye için DYY ve ekonomik büyüme ilişkileri araştırılmıştır. Çalışmada Eş-bütünleşme ve nedensellik testleri kullanılmış ve DYY ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı uzun vadeli bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Kök ve Açıkgöz Ersoy (2009), 1975-2005 yılları arasında 24 GOÜ için DYY kişi başına GSYİH ve brüt sermaye oluşum faktörleri arasındaki ilişki olumlu yönde elde edilmiştir. Toplam borç düzeyinin GSYİH'ye oranı ile enflasyon oranının ise DYY'yi olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Çalışmaya göre DYY'nin en etkin belirleyicisi altyapı değişkenlerinden telefon ağı değişkeni olarak elde edilmiştir.

Çetin ve Taban (2009), 1976-2006 dönemine ilişkin olarak DYY'nin Avrupa ülkeleriyle Türkiye'nin ticaretine etkisi üzerine yaptıkları çalışmada Japonya, ABD ve AB gibi büyük ülkelerden gelen DYY'nin Türkiye'nin Avrupa ülkeleriyle ticaretinde bir etkisinin olup olmadığını araştırmıştır. Yazarlar, bahsi geçen üç ekonomiden gelen DYY ve Türkiye'nin Avrupa ülkeleriyle ticareti arasındaki ilişkiyi analiz etmek için iki model ihracat, arz ve talebi oluşturmuştur. Çalışma sırasında, analize dâhil edilen serilerin entegrasyon sırasını incelemek için hem ADF hem de Phillips Perron (PP) testleri kullanılmıştır. Değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişki veya Eş-bütünleşme olup olmadığını test etmek için, araştırmacılar Johansen ve Juselius çok değişkenli Eş-bütünleşme yaklaşımını uygulamaya karar vermişlerdir. Uzun vadeli ihracat modelinin değerlendirme sonuçları ABD, Japonya ve AB'den gelen DYY'nin Türkiye ihracatı üzerinde aynı etkiye sahip olmadığını göstermiştir. Japonya'nın ve AB'nin DYY'si Türkiye'nin ihracatını arttırırsa, ABD'nin DYY'si olumsuz etkilenmekte ve bu da Türkiye'nin AB pazarına ihracatının azalmasına neden olmaktadır.

Kahramanoğlu (2009), 1970-2002 ve 2002-2008 olmak üzere iki ayrı dönemde DYY ve GSYİH arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. 1970-2002 döneminin başlamasıyla birlikte Türkiye'de DYY çok zayıf kalırken, 2002-2008 döneminde rekor seviyelere ulaşmış ve istikrar kazandığı görülmüştür. 1970-2002 ve 2002-2008 dönemlerinde ekonomik büyümeden DYY girişlerine doğru nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Bu dönemlerdeki ekonomik büyüme ülkeye daha fazla DYY'nin çekilmesine neden olmuştur. Öte yandan, 1970-2002 döneminde düşük düzeyde olan DYY'lerden ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi belirlenmemiştir.

DYY'lerin istikrarlı halde kaldığı 2002-2008 döneminde, DYY'ler ekonomik büyümeyi oldukça etkilemiştir.

Aktaş (2009), 1996:01-2006:06 yılları aralığındaki verilerle ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Bu değişkenler Eş-bütünleşme ve Hata Düzeltme testleri aracılığıyla analiz edilmiştir. Eş-bütünleşme testi sonucunda ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğu anlaşılmıştır. Kısa dönem için ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki çift yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Uzun dönem için bulunan sonuçlara göre ise ihracat ve ithalat arasında karşılıklı, ekonomik büyümeden ise ithalata ve de ihracata doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Temiz (2009), çalışmada 1991-2008 aylık verileri kullanılarak zaman serileri ve Granger Nedensellik analizleri yapılmıştır. Çalışma DYY girişleri ve ihracat değişkenleri araştırılarak yürütülmüştür. Sonuçta DYY ve ihracat arasında herhangi bir ilişkiye rastlanılamamıştır.

Onwuka ve Zoral (2009), 1950-2004 yılları aralığındaki verilerle Sınır testi ve ARDL yaklaşımı yöntemleri ile DYY ve ithalattaki gelişim ilişkisi ele alınmıştır. Uzun dönem için DYY'den ithalata doğru bir etkileşim söz konusuyken, kısa dönem için ise DYY'nin ithalatta herhangi etkiye yol açmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda GSMH ve ulusal fiyat düzeyi ithalatın gelişimi ile ilişkilidir sonucuna varılmıştır.

Altıntaş (2009), Türkiye'de 1996-2007 yılları aralığında DYY ve dış ticaret için VAR yöntemi ve Granger Nedensellik analizi yapılmıştır. Çalışmada tek değişkenli modeller için DYY ile ihracat ve ithalat arasında olumlu ve anlamlı, çok değişkenli modeller için sadece ithalat değişkeni ile olumlu ve anlamlı ilişki yakalanmıştır. DYY ve dış ticaret arasında nedensellik ilişkisi bulunmuştur. İki değişkenli modellerde uzun dönem içinde DYY'den ihracata ve ithalata doğru tek yönlü nedensellik çıkmıştır. Çok değişkenli modellerde ihracat ve ithalat DYY'nin nedeni olarak elde edilmiştir. Uzun dönem için ithalattaki artış DYY'deki artışın nedeni olmuştur. DYY artışı ise ihracattaki artışın nedeni olmuş ve hem ihracatta hem de ithalatta artış olması ise DYY artışına neden olmuştur.

Mucuk ve Demirsel (2009), 1992:1-2007:9 dönemini kapsayan çalışmada aylık verilerle DYY ile ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. Eş-bütünleşme ve

Granger Nedensellik testleri ile bu iki değişken arasındaki ilişki analiz edilmiştir. DYY ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. DYY'den ekonomik büyümeye ve ekonomik büyümeden de DYY'ye doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Ağayev (2010), 1994-2008 dönemi için geçiş ekonomileri olarak isimlendirilen 25 ülke üzere DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelemiştir. Çalışmada nedensellik ve panel Eş-bütünleşme analizleri kullanılarak DYY ve ekonomik büyüme değişkenlerinin birlikte değişim gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda, elde edilen sonuçlara göre DYY'nin ekonomik büyümenin nedeni olduğu açıkça görülmüştür. Fakat, ekonomik büyümeden DYY'ye doğru ise zayıf bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Perşembe (2010), 1998-2008 yılları için Türkiye aylık verilerini kullanarak yaptığı çalışmada DYY ile ihracat arasındaki ilişkiyi tespit etmiştir. Bulgular esasında, DYY artışlarının ihracata olumlu yönde etki ettiği anlaşılmıştır.

Şen ve Saray (2010), 1980-2000 dönemi için DYY yatırımlarında belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Ancak bu alandaki çok daha ileri düzeydeki DYY girişleri, 2000'li yılların başından itibaren ortaya çıkmıştır. Söz konusu yıllarda Türkiye'ye gelen DYY girişlerinin ekonomik büyümeye etkisi araştırılmıştır. Bu ilişkinin analizine yönelik Panel Veri Regresyon analizi kullanılmıştır. Bu analizin sonucunda, Türkiye'deki DYY girişlerinin ekonomik büyümeye pozitif etki ettiği görülmüştür.

Yılmazer (2010), 1991-2007 dönemine ait çeyrek yıllık zaman serileri kullanılmıştır. Türkiye'nin GSYİH, DYY, ihracat ve ithalatı arasındaki ilişki üzerine çalışılmıştır. İhracat ve ithalat ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedenselliğe ulaşılmıştır. İthalat büyüdükçe DYY'de de artış izlenmiştir. GSYİH ile DYY arasında çift yönlü bir nedenselliğe rastlanılmamıştır. İhracat ile DYY arasında da iki yönlü bir nedenselliğe rastlanılmamıştır. Ancak ithalattan DYY'ye doğru tek taraflı bir nedensellik bulunmuştur. Son olarak ise DYY'den dış ticarete doğru da bir nedensellik bulunamamıştır.

Acaravcı ve Bostan (2010), çalışmada 1992:01-2007:01 dönemi için makroekonomik değişkenlerin DYY'ye etkileri araştırılmıştır. Analizler için ARDL Eş-bütünleşme testi, Hata Düzeltme Modeli ve Granger Nedensellik testleri uygulanmıştır. Uzun dönemde DYY, yurt içi yatırımlar ve GSYİH arasındaki ilişki

pozitif yönde elde edilmiştir. Uzun dönemde Granger Nedensellik analizi sonucu olarak DYY ve makroekonomik değişkenler arasında nedenselliğin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uzun dönemde GSYİH artışları DYY'yi artırırken, kısa dönemde ise DYY artışlarının ekonomik büyümeye katkı sağladığı gözlemlenmiştir.

Koyuncu (2010), çalışmada 1990-2009 yıllarını kapsayan verilerle dışa açıklık oranı, faiz oranı, reel döviz kuru, net uluslararası rezervler, TEFE bázlı enflasyon oranı ve GSYİH gibi makroekonomik değişkenlerin DYY'ye etkileri araştırılmıştır. Johansen Eş-bütünleşme testine göre DYY ile makroekonomik değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki mevcut bulunmuştur. Değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek açısından başvuru Granger Nedensellik testine göre ise makroekonomik değişkenlerden GSYİH'ye, ticari dışa açıklık oranına ve uluslararası rezervlerden DYY'ye doğru çift yönlü bir nedenselliğe rastlanılmıştır.

Altıntaş ve Öz (2010), 1989-2008 dönemine ait üçer aylık veriler ile Johansen Eş-bütünleşme yöntemi ve değişkenlerin arasında Granger Nedensellik analizleri Hata Düzeltme yöntemi ile test edilmiştir. Çalışma Türkiye'nin DYY ve ihracatı arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Buna göre DYY'den ihracata doğru bir nedensellik bulunmuştur. İhracat ve DYY girişi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Şimşek ve Kadılar (2010), çalışmadaki veriler 1960-2004 yılları aralığındaki dönemi kapsamaktadır. Sınır testi ve Hata Düzeltme modelleri ile incelenen çalışmada beşeri sermaye, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin nedensellik analizi yapılmıştır. Testler sonucunda uzun dönem için ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığına rastlanılmıştır.

Kotil ve Konur (2010), 1989:-2007:3 dönemine ait verilerle büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişki incelenmiştir. Granger Nedensellik yöntemi ile analiz edilen çalışmada ihracattan ekonomik büyümeye doğru olan tek taraflı bir nedensellik ilişkisinden söz edilmiştir.

Temiz ve Gökmen (2010), çalışmada 1950-2009 dönemi aralığı ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analizi yapılmıştır. Bu analizler Eş-bütünleşme, Hata Düzeltme ve Granger Nedensellik testleri aracılığı ile değişkenler arasındaki ilişkiyi sonuca ulaştırmıştır. Nihayetinde ekonomik büyümeden ihracata doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Takım (2010), 1975-2008 yıllarını kapsayan çalışmada GSYİH ile ihracat arasındaki ilişki incelenmeye alınmıştır. Değişkenler arasındaki analizlerin yapılmasında Granger Nedensellik testi kullanılmıştır. Nedensellik testi sonucuna göre GSYİH'den ihracat doğru tek yönlü bir nedenselliğin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada ihracat rakamlarındaki bir yükselmenin ekonomik büyümede bir artışa neden olmadığı sonucuna varılmıştır.

Ayaydın (2010), 1970-2007 yılları aralığında yapılan çalışmada DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. VAR yöntemiyle analiz edilen çalışmada nedensellik ilişkisinin sonuçları elde edilmiştir. Buna göre DYY'den GSMH'ye doğru %1 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedenselliğin varlığına rastlanılmıştır. DYY ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve güçlü bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gerçekler (2010), 1995:1-2007:9 dönemi için ele alınan çalışmada DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. VAR modelinden hareketle ekonomik büyüme ve DYY arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Eş-bütünleşme analizi ile bu iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Granger Nedensellik analizine göre ise DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Yılmaz, Kaya ve Akıncı (2011), 1980-2008 dönemine ait veriler kullanılarak zaman serisi testleri ile değişkenler analize tabi tutulmuştur. Araştırmada değişkenlerin incelenmesi için EKK, Engle-Granger ve Granger Nedensellik testlerine başvurulmuştur. Granger Nedensellik yöntemiyle GSYİH ve DYY değişkenleri arasında olan ilişkinin yönü ortaya konmaya çalışılmıştır. Buna göre DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Engle-Granger Eş-bütünleşme analizi ile değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin var olduğu bilgisi elde edilmiştir. Çalışmanın sonucunda DYY'nin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği anlaşılmıştır.

Delice ve Birol (2011), çalışmada 1992-2011 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. Aynı zamanda 1992-2001 ve 2002-2011 şeklinde iki alt dönem şeklinde iki ayrı analiz yapılmıştır. İhracat ve ithalat ile DYY arasındaki ilişki ARDL sınır testi yaklaşımıyla ortaya konmuştur. 1992-2001 dönemi için DYY ile ihracat

arasında Eş-bütünleşme vardır ancak kısa ve uzun dönemde katsayılar anlamsızdır. 2002-2011 dönemi için DYY ihracatı pozitif etkilediği sıfır hipotezi reddedilmiş yani kabul edilmemiştir. Çalışmada DYY'nin ithalatı etkilemediği ve ihracatı ise pozitif etkilediği sonucuna varılmıştır.

Klasra (2011), çalışma 1975-2014 yılları báz alınarak DYY ile ihracat arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Çalışmada Türkiye için DYY ve ihracat arasındaki ilişki ARDL yöntemi ile analiz edilmektedir. Bunun sonucunda DYY ile ihracat arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. İki değişken arasında aynı zamanda tamamlayıcılık ilişkisi de mevcut görülmüştür.

Bozdağlıoğlu ve Özpınar (2011), çalışmada 1992:1-2009:7 dönemi için Türkiye'de DYY'nin ihracat üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu iki değişken arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için Granger Nedensellik ve VAR analizleri yapılmıştır. Bu analizler sonucunda Türkiye'de belirtilen dönem aralığında DYY'den ihracata doğru ilişkinin tek yönlü bir nedensellik olduğu belirlenmiştir. Bu DYY'nin ihracat için ne kadar yararlı olduğunu ortaya koymuş ve ikisi arasındaki pozitif ilişkiyi göstermiştir.

Kıran (2011), 1992-2008 çeyrek yıllık verilerini kapsayan çalışmada Türkiye'nin DYY'si ile dış ticareti arasında nedenselliğin olup olmadığı konusu ele alınmıştır. İki değişken arasındaki ilişki Granger Nedensellik ve Dolado-Lüthkepohl Nedensellik testleriyle elde edilmiştir. Bu testlerin sonucu olarak DYY ve dış ticaret arasında nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

Hayta (2011), yıllık ve üçer aylık verilerle Türkiye'deki DYY girişleri ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki Granger Nedensellik analizi ile tespit edilmiştir. 1980-2008 yıllık verileri ile yapılan analizler sonucu ihracat ile DYY arasında hiçbir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Aynı dönem için ithalattan DYY'ye doğru ise tamamlayıcı bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. 1992-2008 yılları aralığında üçer aylık verilerle yapılan analizler sonucu ihracatla DYY ve ithalatla DYY arasında hiçbir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. 1980-2008 dönemi için Türkiye'de DYY'den dış ticarete doğru olan ilişki anlamsız olarak elde edilmiştir.

Ekinci (2011), çalışmada 1980-2010 dönemi için elde edilen verilerle DYY'nin ekonomik büyümeye ve istihdama etkisini bulmaya yönelik zaman serisi analizleri yapılmıştır. DYY ile istihdam arasında herhangi bir ilişki tespit

edilmemiştir. Uzun dönem için DYY ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Akçoraoğlu ve Açıkgoz (2011), ARDL sınır testi yaklaşımını kullanarak, ticarete açıklığın ve DYY akışlarının Türkiye'nin istihdamı üzerindeki etkisini 1990:1-2010:2 dönemi aralığında araştırmaktadır. Genel olarak, hem ARDL hem de EKK yöntemi sonuçları, uzun vadede ihracat ve istihdam arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Granger Nedensellik testi sonuçları, Türkiye örneğinde ihracattan istihdama kısa ve uzun vadeli bir nedenselliğin varlığına işaret etmektedir. Çalışmada, DYY akışlarının istihdam üzerindeki etkisinin uzun vadede negatif ve önemli olduğunu tespit etmişlerdir. Bu sonucun arkasındaki ana nedenlerden biri, DYY akışlarının çoğunun Türkiye örneğinde sıfırdan yatırımdan ziyade satın alma ve birleşme şeklinde olmasından kaynaklanmaktadır.

Akpolat ve Inanlı (2011), yapmış oldukları çalışmada Türkiye için 1998:2-2010:3 döneminde ekonomik büyüme ile DYY, ithalat, ihracat, kalifiye işçi oranı ve brüt sabit sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi incelemektedirler. Türkiye ekonomik büyümeyi hızlandırmak için ihracata yönelik politika uygulamasına rağmen ihracat ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki tespit edilememiştir. Öte yandan, ithalat ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunmuş ve vasıflı işçi oranı ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki elde edilmiştir. Çalışmada ayrıca DYY ile büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunamamasına rağmen, DYY'de bulunan sabit yabancı sermaye yatırımları ve üretimi artırıcı diğer DYY'lerin gelecekte ekonomik büyüme ile pozitif bir ilişki içinde olabileceğine ilişkin tespitler yapılmıştır.

Esiyok (2011), 1982-2007 yılları arasında Türkiye'nin DYY belirleyicileri Panel Veri analizi kullanılarak incelenmiştir. Bu yıllar arasında Türkiye'deki 19 OECD ülkesinin ikili dışa dönük DYY stokları analiz edilmiştir. Bir bilgi sermayesi modeli kullanan bu çalışma, kişi başına düşen gelir farkı, yatırım serbestleşmesi ve ihracat maliyeti DYY üzerinde etkili bulunmuştur. Ayrıca, AB üyeliği ihtimali, hükümet istikrarı, altyapı, ikili döviz kuru, döviz kuru oynaklığı ve ticarete açıklık Türkiye'deki DYY miktarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma işgücü maliyetlerinin ve yolsuzluğun DYY için etkili bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır.

Taşpınar (2011), çalışma GOÜ'lerden biri olan Türkiye'de, yurt içi tasarruf oranı, reel gelir ve DYY değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişkiyi ele almıştır. Elde edilen sonuçlara esasen, ülkede uzun dönemde yurt içi tasarruflar ve DYY, reel gelir büyümesi ile denge ilişkisi içersindedirler. Uzun dönem denge modeline göre, DYY'ler reel gelir üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu yönde bir etki yaratmaktadır. Aynı zamanda, uzun dönemde yurt içi tasarrufların reel gelir üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik Granger Nedensellik testi ile ölçülmüş ve Türkiye'de DYY'lerin yurt içi tasarruflar ve reel gelir tarafından etkilendiği sonucu elde edilmiştir. Ayrıca, yurt içi tasarrufların reel gelir tarafından etkilendiği ifade edilmiştir.

Eryiğit (2012), Türkiye için 2000-2010 verilerini kullanarak Panel Veri analizi ile Eş-bütünleşme testi sonucunda, DYY ve ihracat hacmi arasında uzun vadeli bir ilişki tespit edilmiştir.

Kızılkaya (2012), 1989-2011 yılları kapsamında çeyrek dönemlik verilerle reel döviz kuru, DYY ve ekonomik büyüme ilişkisi zaman serisi analizleri ile incelenmiştir. Çalışmada ARDL yaklaşımı ve Granger Nedensellik analizlerine yer verilmiştir. ARDL sınır testine göre DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki hem kısa hem de uzun dönemde pozitif bulunmuştur. Granger Nedensellik analizine göre değişkenler arasındaki pozitif yönlü bir nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. Kısa dönem için ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki iki taraflı bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Gocer, Bulut ve Dam (2012), 2000-2010 dönemi için aylık veriler kullanılarak sınır testi yaklaşımı ile DYY ve ihracat arasındaki ilişki test edilmiştir. Granger Nedensellik analizine göre DYY'den ihracata doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Uzun dönem için DYY ihracatı olumlu yönde etkilemekte ve ikisi arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmaktadır. Kısa dönemde ise DYY ihracatı olumlu yönde ancak bir dönem sonra etkilemektedir.

Şentürk ve Eralp (2012), 2001:03-2012:03 dönemi için aylık verilerle DYY ile ihracat ve ithalat arasında olan ilişkinin Vektör Hata Düzeltme modeli ile kısa ve uzun dönem için analizi yapılmıştır. Çalışmaya göre DYY, ihracat ve ithalat arasında minimum bir uzun döneme ait ilişki mevcut bulunmuştur. Kısa dönem için ihracat değişkeninden DYY'ye doğru nedenselliğe rastlanılmıştır.

Yavuz (2012), çalışma 1949-1979 ve 1980-2010 şeklinde iki ayrı döneme ayrılarak analizlere yer vermiştir. İhracatın ekonomik büyüme üzerine etkisini araştıran çalışmada EKK, Eş-bütünleşme, Granger Nedensellik sonuçları elde edilmiştir. İlk dönem için yapılan analizler sonucunda ihracattan ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisinin olduğu, ekonomik büyümeden ihracata doğru ise nedenselliğin olmadığı görülmüştür. İkinci dönem için yapılan analizler de ilkiyle aynı sonucu vermiş ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Eş-bütünleşme sonucuna göre iki değişken arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. EKK sonuçlarına göre her iki dönem için de ihracatta meydana gelen değişimler ekonomik büyümeyi pozitif etkilemiştir.

Çetin ve Şeker (2013), 1980-2009 dönemine ait veriler kullanılarak DYY ve ihracat arasındaki ilişki ele alınmıştır. İhracattan DYY'ye doğru bir nedenselliğe rastlanılmıştır. Çalışmaya göre bu iki değişken arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Yani ihracattan DYY'ye doğru olan nedensellik tek yönlü bir nedensellik olarak elde edilmiştir.

Hepkarşı (2013), 1989:Q1-2013Q1 dönemini kapsayan verilerle ihracatın ekonomik büyüme üzerine etkileri araştırılmıştır. Bu değişkenler arasındaki ilişki Toda-Yamamoto Nedensellik testi ve çoklu yapısal kırılmalı Eş-bütünleşme metoduyla test edilmiştir. Eş-bütünleşme testine göre değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmuştur. Yapılan testler sonucu ihracatın milli geliri pozitif yönde etkilediği ortaya çıkmıştır. Reel döviz kurunda meydana gelen yükselmenin milli geliri etkileme gücünün zayıf olduğu görülmüştür.

Saraç (2013), 1989:2-2011:4 yıl aralığındaki çeyrek dönemlik verilerle ihracat ve ithalatın ekonomik büyümeye etkisi üzerine yapısal bir çalışmadır. Değişkenler arasındaki ilişki doğrusal olmayan ekonometrik yöntemlerle araştırılmış ve daralma, genişleme dönemlerine göre etkileşim yönleri belirlenmiştir. Çalışmada ihracat ve ithalatın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çeştepe, Yıldırım ve Bayar (2013), DYY, ekonomik büyüme ve dış ticaret arasındaki nedensellik ilişkileri konusunda yaptıkları ampirik çalışmada, 1974-2011 dönemine ilişkin olarak Toda-Yamamoto metodunu uygulayarak değişkenler arasındaki uzun dönemli nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Literatürdeki bazı çalışmalardan farklı olarak, değişkenler arasındaki içsellik ilişkisi nedeniyle, içe

dönük DYY, ekonomik büyüme, ihracat ve ithalat sadece bir VAR modelinde ele alınmıştır. Elde edilen bulgular büyümeye dayalı ihracat hipotezini, ihracata dayalı DYY hipotezini, ithalata dayalı ihracat hipotezini desteklemiştir. Bu bulgular ithalata dayalı ihracat yapısı nedeniyle ve bu yapı içe dönük DYY tarafından değiştirilemez, ihracata dayalı büyüme hipotezinin ise Türkiye örneğinde desteklenmeyeceği sonucuna varılmıştır.

Dogan (2013), yapmış olduğu çalışmada, Türkiye’de DYY ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini zaman serisi teknikleri kullanarak incelemeye çalışmaktadır. Tüm analizler, Türkiye’nin 1979-2011 dönemi yıllık DYY ve reel GSYİH’ye ilişkin verilerle yapılmaktadır. ADF birim kök testinin sonuçları, zaman serisi değişkeninin sabit olmayan düzeyde olduğunu, ancak ilk farklarda durağan hale geldiğini göstermektedir. Ayrıca, Johansen Eş-bütünleşme testinin sonuçları, her iki serinin ortak entegre olduğunu ve DYY ile GSYİH arasında uzun vadeli pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Granger Nedensellik yönteminin bulguları, aralarında çift yönlü bir nedensellik olduğunu göstermektedir.

Almfraji ve Almsafir (2014), çalışma 1994-2012 dönemi için DYY’nin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemiştir. Özellikle son on yılda DYY ekonomik büyümeyi doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen bir güç olarak görülmektedir. Çalışmanın sonuçlarına göre, DYY ve ekonomik büyüme ilişkisi önemli ölçüde pozitifdir, ancak bazı durumlarda negatif hatta sıfır düzeyinde elde edilmiştir. DYY ile ekonomik büyüme ilişkisi için, yeterli beşeri sermaye seviyesi ve iyi gelişmiş finansal piyasalar gibi birçok etkileyici faktör de bulunmaktadır.

Bayar (2014), DYY girişleri son otuz yılda dünya çapında artış göstermiştir. Finansal küreselleşme ve dolayısıyla DYY’lerin olası etkilerini incelemek için birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışma, Türkiye için ekonomik büyüme ile DYY girişleri arasındaki ilişkiyi 1980-2012 dönemine ait verilerle incelemiştir. Verilerin analizi için VEC modeli ve Eş-bütünleşme testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, ekonomik büyüme ile DYY girişleri arasında uzun vadeli bir ilişki bulunmuştur. Öte yandan, bulgular kısa ve uzun vadede DYY girişlerinin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini gösterirken, kısa ve uzun vadede GSYİH’nin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini göstermiştir.

Sanchez ve Martin (2014), Türkiye'ye DYY girişlerinde enerji ağlarının rolünü tartışmaktadır. Yazarlar, bölgeselleşmenin DYY üzerindeki etkisini değerlendirmek için nitel bir teorik çerçeve kullanarak, ev sahibi ülkenin konumunu ve katılım anlaşmasından kaynaklanan çevresel değişimin derecesini göz önünde bulundurarak AB'ye katılım sürecinin katkısını açıklamaya çalışmışlardır. Çalışmada, serbestleşme, özelleştirme ve Türkiye'nin AB enerji güvenliği stratejisindeki pozisyonunun, Türk elektrik, gaz ve petrol sektörlerindeki yabancı yatırımların artmasında ana faktör olduğu sonucuna varmışlardır.

Kızılkaya ve Ay (2014), 1989-2011 dönemini kapsayan çalışma reel döviz kuru, DYY ve ekonomik büyüme ilişkisi çeyrek dönemlik verilerle incelenmiştir. Kısa ve uzun dönemli ilişkinin analizi sınır testi ve ARDL yöntemi ile ve ilişkideki yön ise Granger Nedensellik ile test edilmiştir. ARDL sonucuna göre DYY değişkeni reel döviz kurundan farklı olarak ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemiştir. Granger Nedenselliğe göre DYY ve ekonomik büyüme arasında uzun ve kısa dönemde pozitif ilişki bulunmuştur. Kısa dönemde reel döviz kuru ile ekonomik büyüme arasında ise negatif bir ilişkiye rastlanılmıştır.

Cambazoğlu ve Güneş (2014), 1980-2012 yıllarına ait verilerin kullanıldığı bu çalışmada Granger Nedensellik sonuçları elde edilmiştir. Çalışmanın amacı ihracat, ithalat ve DYY arasındaki uzun dönemli nedensellik ilişkisinin varlığını incelemektir. Buna göre ithalat ile DYY arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. İhracat değişkeninden ithalata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlarken aynı zamanda ihracattan DYY'ye doğru da tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Öğüt, Mucuk ve Demirsel (2014), çalışma 1992:01-2014:05 döneminde Türkiye için DYY ve ihracat arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla birim kök testi, Johansen Eş-bütünleşme testi, Vektör Hata Düzeltme modeli ve dürtü yanıt fonksiyonları uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre uzun vadede bu değişkenler arasında bir ilişki bulunmuştur. Dürtü müdahale işlevleri, DYY'ye yapılan bir şokun ihracat üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde, ihracata yönelik bir şokun başlangıçta DYY üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna da varılmıştır.

Uçan ve Koçak (2014), 1990-2011 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılarak dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Değişkenler

arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını test etmek açısından Johansen Eş-bütünleşme testi uygulanmıştır. Böylelikle dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkiye rastlanılmıştır. Değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü Granger Nedensellik analiziyle elde edilmiştir. Buna göre ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisi varken, ithalat ile ekonomik büyümeye arasında nedenselliğin karşılıklı olduğu sonucuna varılmıştır.

Başaran (2014), 1980-2012 dönemini kapsayan yıllık verilerle DYY ile dış ticaret arasındaki ilişki ele alınmıştır. ADF birim kök analizi sonucu DYY'den ihracat ve ithalata karşı nedenselliğe rastlanılmamıştır. Dış ticaret hacminden DYY'ye doğru ise tek taraflı bir nedensellik ilişkisi görülmüştür. Eş-bütünleşme analizi sonucu DYY ile ihracat ve ithalat değişkenleri arasında uzun dönemli ilişkinin var olduğu anlaşılmıştır. Aynı ayrılıkta ithalattan DYY'ye doğru ve ihracattan DYY'ye doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanılmazken dış ticaretin DYY'yi etkilediği görülmüştür. Aynı zamanda ihracattan DYY'ye doğru nedensellik bulunmadığı gibi, DYY'den de ihracat doğru nedensellik ilişkisi saptanmamıştır.

Çiftci ve Yıldız (2015), çalışmada 1974-2012 dönemine ait veriler kullanılmıştır. ARDL sınır testi yaklaşımı ile uzun dönem ve kısa döneme ilişkin açıklamalara ise Hata Düzeltme Modeli tahmin edilerek yer verilmiştir. Uzun dönem için dış ticarete açıklığın DYY girişleri üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Dış ticaret dengesindeki bir bozulmanın DYY girişlerine etkisinin olumsuz yönde olduğu tespit edilmiştir. Dış ticaret açığının azalması veya dış ticaret fazlasının artması DYY girişi açısından olumlu bir etki doğurmuştur. Kısa dönem için ise dış ticarete açıklık DYY girişleri üzerinde olumlu ve anlamlı bir etki yaratmıştır.

Topallı (2015), çalışmada 1989-2013 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak DYY, ekonomik büyüme ve ileri teknoloji ihracatı arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Emirmahmutoglu ve Köse (2011) nedensellik testi ile değişkenler arasında nedensellik olup olmadığı test edilmiştir. Elde edilen sonuçlarda DYY'den ihracata doğru tek taraflı bir nedensellik var ve ekonomik büyümeden DYY'ye doğru tek taraflı bir nedensellik var çıkmıştır. Son olarak ekonomik büyüme ile ihracat arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisi yoktur şeklinde sonuçlar elde edilmiştir.

Bakır ve Eryılmaz (2015), Türkiye'de 1974-2012 döneminde reel GSYİH ile ölçülen DYY girişleri ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi Granger

Nedensellik testleri kullanarak araştırmıştır. Nedensellik testi, ekonomik büyümenin DYY'ye neden olduğunu göstermektedir. Bu, Türkiye'de reel GSYİH'den DYY'ye çift yönlü bir nedensellik olduğu anlamına geleceğini, “büyümeye dayalı DYY hipotezini” desteklediğini belirtmektedir. Bu durum onlara göre, Türkiye'de ilgili dönemde ekonomik büyümedeki artışla birlikte daha fazla DYY'nin ekonomiye girdiğini göstermektedir.

Sahin ve Ege (2015), bu makale 1996-2012 dönemi için Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Türkiye'deki finansal kalkınma ile DYY arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Dünya kalkınma göstergeleri veri tabanındaki veriler kullanılmıştır. Bootstrap Nedensellik analizleri, bu ülkeler için bu nedensel bağlantıyı incelemeye kullanılmıştır. Sonuçlar, DYY'nin Makedonya dışındaki tüm ülkelerde finansal gelişmeyi tahmin etme gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca bulgular, Türkiye'de bu değişkenler arasında çift yönlü nedensellik olduğuna işaret etmektedir.

Acar (2016), 2001-2015 döneminde Türkiye'ye gelen DYY'lerin ekonomik büyüme üzerinde etkisi Granger Nedensellik metoduyla analiz edilmiştir. Çalışmada yıllık veriler kullanılmıştır. Ekonometrik uygulama iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada, değişkenlerin birim kök testleri yapılarak, durağanlık durumları ve bütünleşme seviyeleri saptanmaktadır. İkinci aşamada ise Granger Nedensellik testi uygulanmakta ve analiz sonuçları iki ayrı dönem için ayrı ayrılıkta incelenip çalışmanın uygulama kısmı tamamlanmıştır. Granger Nedensellik analizi sonuçlarına göre ekonomik büyüme ile DYY arasında herhangi bir ilişki bulunmamıştır. Bunun sebebi ise ülkeye giren yatırımların daha çok portföy yatırımları biçiminde yapılmasından kaynaklanmıştır. Buna bağlı olarak, katma değer ve üretim sağlayacak yatırımların olmamasına ilişkin olarak istihdamı artırıcı yatırımlar gerçekleştirilmemektedir.

Topal ve Gül (2016), bu çalışmada, ülke riski ile DYY akışları arasındaki ilişki incelenmiştir. Analiz sonucu, yabancı yatırımcıların (firmaların) risk ve belirsizlikten kaçındığını, böylece risk ve yatırım tercihleri arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Risk ve yatırım tercihleri arasındaki zıt ilişki bu çalışma ile açıkça ortaya konmuştur. Bu bağlamda, finansal riskin DYY akışları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı, ekonomik ve politik risk seviyesindeki düşüşün DYY girişlerini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Son olarak, DYY

akışlarındaki artışın ülke risk seviyelerini düşürdüğü ve tutarlılığa katkı sağladığı ortaya çıkmıştır. Elde edilen bulgulara göre, GOÜ'lerin daha fazla DYY çekmek için daha kaliteli kurumsal yapı ve tutarlı makroekonomik yapı kurmaları gerektiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu amaçla uygulanan politikalar, risk algısını olumlu etkilediği için GOÜ'leri yabancı yatırımcılar için daha cazip hale getirmektedir.

Dücan (2016), çalışmada kullanılan veriler 1992-2015 dönemine aittir. Granger Nedensellik testinin uygulandığı çalışmada uzun dönemde dış ticaret hacminden DYY'ye doğru nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Pata ve Terzi (2016), 1983-2014 dönemini kapsayan çalışmada Granger Nedensellik analizleri yapılmıştır. Analizler sonucu elde edilen bulgulara göre DYY ve ihracat arasında çift yönlü bir nedenselliğin olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışma ihracat, ithalat ve toplam dış ticaretten DYY'ye doğru pozitif bir nedensellik olduğu kanıtını sunmuştur. Çalışmada iki değişken arasında ikame ilişkisinden ziyade tamamlayıcılık ilişkisinin olduğu gösterilmiştir.

Çağlak ve Karaca (2016), çalışma 1990-2011 dönemine ait veriler ile finansal krizlerin DYY, dış ticaret ve ekonomik büyümeye etkileri üzerine değişkenlerin ilişkilerini incelemiştir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Granger Nedensellik yöntemi ile analiz edilmiştir. Buna göre dış ticaret dengesi ile dış ticaret hacmi ve ithalat arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. DYY ve GSYİH ile dış ticaret dengesi arasında tek taraflı bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Son olarak GSYİH ve DYY değişkenleri ile dış ticaret arasında uzun dönemli bir ilişkiye ulaşılmıştır.

Felek (2016), çalışmada 2005Q1-2015Q4 yıl aralığına ait üçer aylık verilerle ülkeye AB'den gelen DYY'nin finansal gelişme ve ekonomik büyümeye etkisi araştırılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek açısından ARDL Eş-bütünleşme testi yapılmıştır. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkiye rastlanılmıştır. Uzun dönemde finansal gelişme ile DYY ve GSYİH ile DYY arasındaki ilişkinin aslında güçlü bir ilişki olmadığı ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda olumlu bir etki için finansal gelişme de dâhil edilmektedir. Yapısal testler sonucunda finansal gelişme ve ekonomik büyümeden DYY'ye doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Kısa dönemde ekonomik büyüme DYY'yi olumlu yönde

etkilemiştir. Çalışmaya göre DYY'den ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

Topallı (2016), 1982-2013 dönemini kapsayan çalışmada DYY, ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik testi sonuçları elde edilmiştir. Buna göre ekonomik büyümden DYY'ye doğru tek taraflı bir nedenselliğin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ekonomik büyüme ile ticari dışa açıklık arasında nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Daha sonra DYY ve ticari dışa açıklık arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiş ve bunun sonucunda ise bu iki değişkenin nedensellik ilişkisi içerisinde olmadıkları saptanmıştır.

Destebaşı (2016), çalışmada 1994-2014 dönemi dâhilindeki verilerle ekonometrik bir analiz yapılmıştır. Dış ticaret açığı, reel GSYİH, reel efektif döviz kuru, büyüme hızı, enflasyon, yatırım ve tasarruf değişkenleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada EKK yöntemi kullanılmıştır. Net ihracat ile tasarruflar dışında diğer değişkenler arasındaki ilişki olumsuz yönde bulunmuştur. Büyüme açıklama gücü yüksek olan bir değişken olarak elde edilmiştir.

Işık (2016), çalışmada 1970-2014 dönemi için yıllık verilerle ekonomik büyüme ve DYY arasındaki ilişki zaman serisi analizleriyle incelenmiştir. Değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesi için ARDL, ilişkinin yönünün tespiti için ise Granger Nedensellik testlerinden yararlanılmıştır. ARDL testine göre ekonomik büyüme ve DYY arasında uzun dönemli ilişki bulunmuştur. DYY ve ekonomik büyüme değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Bal, Algan, Akça ve Fidangül (2016), 1980-2012 dönemi yıllık verilerle ele alınmıştır. Çalışmada DYY ile ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki araştırılmıştır. Johansen Eş-bütünleşme analizine göre uzun dönemde DYY girişleri ekonomik büyümeyi pozitif etkilemiştir. Kısa dönemde DYY'nin GSYİH'yi etkilemediği ancak GSYİH artışlarının DYY'yi pozitif etkilediği tespit edilmiştir.

Demirhan (2016), 2008-2015 yılları aralığında çeyreklik verilerle DYY ve ekonomik büyüme ilişkisi test edilmiştir. Granger Nedenselliğe göre değişkenler arasında nedensellik ilişkisi anlamsız olarak elde edilmiştir. Ancak GSYİH'den DYY'ye doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Etki-Tepki analizlerine göre

DYY'nin kendisindeki pozitif şoka tepkisinin de pozitif ve anlamlı olacağı görülmüştür. GSYİH'de meydana gelen %1'lik şok karşısında DYY negatif, DYY'deki %1'lik artış ise GSYİH'de pozitif etkiye sebep olmuştur. Ekonomik büyümenin ekonomik anlamda DYY için olumsuz yönde etki yarattığı ortaya konmuştur.

Kahveci ve Terzi (2017), 1984-2015 yılları aralığındaki veriler kullanılarak DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki nedensellik analizi ile test edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi analiz etmek için Johansen Eş-bütünleşme, Sims ve DL-VAR Nedensellik testleri kullanılmıştır. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğuna dair kanıt bulunamamıştır. GSMH'den DYY'ye doğru pozitif ve tek taraflı bir nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır. Uzun dönemde GSMH değişkeninin DYY değişkenini etkilediği görülmüştür.

Benli ve Yenisu (2017), 2005:Q1-2015:Q3 dönemine ait veriler kullanılarak DYY ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişki zaman serisi testleri aracılığıyla incelenmiştir. İnceleme sonuçlarına esasen DYY ile ekonomik büyüme arasında Johansen Eş-bütünleşme analizine dayanarak uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Granger Nedensellik analizine göre ise DYY ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi hem DYY'den ekonomik büyümeye hem de ekonomik büyümeden DYY'ye doğru tespit edilmiştir.

Terzi ve Pata (2017), çalışma 1982-2011 dönemi için DYY ile dış ticaret, ihracat ve ithalat değişkenleri arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Granger Nedensellik testi sonucunda DYY'den ihracata veya ithalata doğru olan nedensellik zayıftır ve anlamlı bulunmamıştır. Çalışmaya göre dışa açıklık arttıkça DYY artmaktadır ve dış ticareti artırmak için DYY dışında diğer değişkenlerin daha etkili olduğunu göstermiştir. DYY ile dış ticaret arasında olan nedenselliğin yönü ise pozitif olarak elde edilmiştir.

Acaravcı ve Akyol (2017), çalışmada 1998:01-2015:03 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılmıştır. Durağan olmayan değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiyi test etmek için Johansen Eş-bütünleşme analizine başvurulmuştur. Eş-bütünleşme ilişkisi bulunmamış yani değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunamamıştır. Kısa dönemli ilişkiyi ele almak açısından VAR modeli kullanılmıştır. Değişkenler arasında nedenselliğin olup olmadığını test etmek açısından Granger

Nedensellik testine başvurulmuştur. Çalışmada ithalattan DYY'ye ve dış ticaret ile DYY'den büyümeye doğru tek yönlü nedenselliğe rastlanılmıştır. Bunun sonucunda kısa dönem için DYY ile ithalatın büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Şeker ve Şimdi (2017), 1984-2014 dönemini kapsayan çalışmada DYY ve sabit sermaye yatırımlarının ihracata etkileri Engle-Granger ve Granger Nedensellik testleriyle ortaya konmuştur. Çalışmaya göre ihracat ve DYY arasında uzun dönemli ilişki bulunmuştur. Granger Nedensellik testi sonucunda ihracattan DYY'ye doğru olan ilişki tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olarak elde edilmiştir.

Yalman ve Koşaroğlu (2017), çalışmada 1988-2018 dönem aralığındaki yıllık verilerin kullanılmasıyla DYY, ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada seriler bütünüyle seviyede durağan olmadığından Granger Nedensellik testinin genişletilmiş hali olan Toda-Yamamoto Nedensellik testi yapılmıştır. DYY ve ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak ilişki anlamsız çıkmıştır. DYY ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

Koyuncu (2017), 1990-2015 dönemini kapsayan çalışmada DYY, ekonomik büyüme ve istihdam arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı ve yönü test edilmiştir. Johansen Eş-bütünleşme testine göre DYY, ekonomik büyüme ve istihdam değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Granger Nedensellik ile ulaşılan sonuçlar doğrultusunda DYY ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi var çıkmıştır. Ancak bu nedenselliğin yönü tek taraflı olarak DYY'den ekonomik büyümeye doğru bulunmuştur.

Köprücü (2017), çalışmada 1981-2013 dönemine ait yıllık verilerin kullanılmasıyla DYY ve ekonomik büyüme ilişkisi ele alınmıştır. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını ortaya koymak açısından Johansen Eş-bütünleşme analizi yapılmıştır. Sonrasında değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek için Granger Nedensellik yöntemine başvurulmuştur. Bütün bunların sonucunda ise DYY ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Ekonomik büyümeden DYY'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

Züngün, Kutlu, Okur ve Kırılı (2017), çalışmada 2004-2016 dönemini kapsayan verilerle DYY ve ekonomik büyüme ilişkisi araştırılmıştır. Granger

Nedensellik analizi ile DYY değişkenlerinden GSYİH'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Regresyon analizi ile DYY değişkeni GSYİH'yi pozitif yönde ancak zayıf seviyede etkilemiştir.

Felek, Yayla ve Çağlar (2017), 2005:Q1-2015:Q4 dönemine ait üçer aylık verilerle AB'den gelen DYY, finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi ARDL yöntemiyle ele alınmıştır. ARDL sınır testi sonuçlarına göre DYY ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Kısa dönem incelenmesinde ekonomik büyümenin DYY üzerinde tek başına etkili olmadığı söylenmiştir. Ancak kısa dönemde ekonomik büyümeden DYY'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Afşar, Cura ve Demirhan (2017), 2008-2015 dönemi çeyreklik veriler kullanılarak DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. GSYİH'nin DYY pozitif değişimi karşısında olumlu yönde etkileneceği görölmüştür. Bu durum hem istatistiksel hem de ekonomik olarak anlamlılık taşımaktadır. Çalışmada DYY'de meydana gelen artışın ekonomik büyümeyi pozitif etkileyeceği anlatılmıştır. DYY ise GSYİH değişkenine verilen pozitif şok karşısında kısa süreli negatif bir etki yaratması, ekonomik büyümenin DYY üzerinde negatif etkisini göstermiştir. Son olarak Granger Nedensellik analizi sonuçlarına göre ise GSYİH değişkeninden DYY'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Şaşmaz ve Bayar (2017), yapmış oldukları 2006:1-2016:1 dönemine ilişkin çalışmada Toda-Yamamoto'nun (1995) ARDL Eş-bütünleşme yaklaşımı ve Nedensellik testi finansal nitelikteki teşviklerin Türkiye'deki DYY girişlerine etkisi araştırılmıştır. Finansal teşviklerin uzun vadede DYY girişlerini olumlu etkilediğini tespit etmişlerdir. Bunun yanı sıra kısa dönemde ise bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Nur ve Dilber (2017), 1996-2014 dönemine ait verilerle DYY ile belirleyicileri arasındaki ilişki panel veri analizi yöntemiyle incelenmiştir. GOÜ'lere yönelik DYY belirleyicilerinin tespiti amacıyla yapılmış olan çalışmada DYY'nin ana belirleyicileri araştırılmıştır. 18 GOÜ için DYY'nin 12 ana belirleyicisi analiz edilmiştir. Sonuç olarak, çalışmaya göre teknoloji, toplam işgücü, yolsuzluğun kontrolü, dışa açıklık oranı ve hukukun üstünlüğü değişkenleri DYY girişlerini pozitif şekilde

etkilemektedir. Ayrıca, gayri safi sabit sermaye, borç stoku ve altyapı değişkenlerinin ise DYY girişlerini negatif şekilde etkilediği tespit edilmiştir.

Aydoğan (2017), 1990-2013 döneminde Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri (ODAÜ) ve Türkiye'deki DYY yapısını incelemektedir. Çalışma ODAÜ ve Türkiye'de DYY girişlerinin temel belirleyicilerini araştırmakta ve ODAÜ ve Türkiye'deki özelleştirmenin seviye ve yöntemi ve ülke risk düzeyi gibi geçişe özgü faktörlerin önemini vurgulamaktadır. Bu girişlerin temel belirleyicilerini anlamak için, Türkiye ve ODAÜ arasındaki DYY girişlerinin karşılaştırılması her iki alanda da yapılmaktadır. Türkiye ile AB ilişkileri açısından ekonomik istikrar ve politika öngörülebilirliği ülkeye önemli yatırımların çekilmesinde ön koşul olarak görülmüştür. Bu nedenle, Türkiye'yi uluslararası pazarlarda daha rekabetçi hale getirmek için etkin DYY promosyonları ve ürün geliştirme politikalarına ihtiyaç duyulduğu sonucuna varılmıştır.

Doğanay ve Değer (2017), çalışmada 1996-2014 dönemi dikkate alınarak, DYY ile ihracat arasındaki ilişki 21 yükselen piyasa ekonomisi için ele alınmıştır. Panel veri Eş-bütünleşme sonuçlarına göre, söz konusu piyasa ekonomilerinde DYY ile ihracat değişkeni arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Yatay kesit bağımlılığının analize dâhil edilmesiyle ortaya çıkan test sonuçlarında ise, DYY ile imalat sanayi ihracatı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, 21 yükselen piyasa ekonomisi için incelenen DYY'lerin pazar arayışında değil kaynak arayışında oldukları tespit edilmiştir.

Mahmud ve Sirin (2018), 2002-2012 döneminde Türkiye elektrik piyasasında DYY girişlerinin itici güçlerini anlamak için bir panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada özelleştirmenin, AB üyeliğinin ve nispeten uygun maliyet ve fiyat rekabetçiliğinin (reel efektif döviz kuru) DYY girişleri üzerinde olumlu etkisi olduğu bulunmuştur. Ayrıca, DYY'yi elektrik sektörüne çekmede iş ortamının, devlet kurumlarının kalitesinin yeni enerji teknolojileri ve destek programları için önemli olduğunu tespit etmiştir.

Çütçü ve Kan (2018), Türkiye için 1970-2016 dönemini kapsayan yıllık veriler ile DYY, kişi başına düşen gelir, enflasyon, işgücü maliyetleri ve dışa açıklık oranı değişkenleri arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin analizi için Engle-Granger Eş-bütünleşme testi, nedenselliği

bulmaya yönelik ise Toda-Yamamoto Nedensellik testleri uygulanmıştır. Birim kökün tespiti için ADF ve PP durağanlık testleri devreye sokulmuştur. Testler sonucunda elde edilen bulgulara göre, değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmuş, DYY enflasyon ve işgücü maliyetleri tarafından olumsuz şekilde etkilenmekte ve dışa açıklık oranından DYY'ye doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisi elde edilmiştir.

Erkişi (2018), 1998:1-2008:1 arasındaki 20 yılda DYY ve GSYİH arasındaki ilişkinin tespitine yönelik çalışmada, DYY, ticarete açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik araştırılmıştır. Analiz, Türkiye'nin ihracatı, ithalatı, DYY ve GSYİH'sine ilişkin 81 gözlemi kapsamaktadır. Analizde ADF birim kökü, Engle-Granger Eş-bütünleşme, Granger Nedensellik, Varyans Ayrıştırma, VAR Impulse-Response testleri ve teknikleri kullanılmıştır. Test sonuçlarına göre ekonomik büyüme %75 seviyesinde GSYİH, %15 seviyesinde ithalat, %5 seviyesinde ihracat ile açıklanmaktadır. Ancak DYY ve ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. GSYİH ve ithalat, ilk iki çeyrekte ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı, ancak sonraki çeyrekler için anlamsız bulunmuştur. İthalattan ekonomik büyümeye tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Sonuç olarak, ithalat ve GSYİH çok kısa vadede ekonomik büyümenin belirleyicisi olurken, Türkiye'de DYY'lerin ve ihracatın büyüme üzerindeki etkilerinin anlamsız olduğu saptanmıştır.

Öncü ve Çelik (2018), yapmış oldukları çalışmada ekonomik büyüme ile DYY arasındaki ilişkiyi birim kök ve nedensellik testleri ile araştırmışlardır. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu BRICS ülkelerinin 1998-2016 yılları arasındaki DYY ve GSYİH verileri çalışmada kullanılmıştır. Öncelikle yatay kesit bağımlılığı araştırılmış, aralarında birim kök testleri uygulanmıştır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Nedensellik testi sonuçlarına göre, DYY'lerden ekonomik büyüme değişkenine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmadığı, ancak ekonomik büyümeden DYY'lere doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Zengin, Yüksel ve Kartal (2018), yapmış oldukları bu çalışmada Türkiye'deki DYY'leri etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla 1988-2015 dönemlerine ait yıllık verileri analiz etmişlerdir. Bu duruma ek olarak, bu amaca ulaşmak için Multivariate Adaptive Regression Splines (MARS) yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre Türkiye'nin cari açık sorununun DYY'yi olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir. Cari açığın toplam GSYİH'ye oranının 3,57'den yüksek olması durumunda DYY'nin

azaldığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, cari açık ekonomide kırılganlığı artırdığı ve ekonomik krizin öncü göstergesi olarak görüldüğü için yabancı yatırımcıların yatırım yapmayı tercih etmediği sonucuna varmışlardır.

Boquiong ve Benjamin (2018), yapmış oldukları bu çalışmada Türkiye'nin de aralarında bulunduğu bazı GOÜ'lerde DYY ile ekonomik büyüme ilişkisini araştırmışlardır. Bu ilişkiyi 1990-2014 dönemi verilerine dayandırmışlardır. Bu amaçla enerji tüketimi, hisse senedi stokları işgücü ve enflasyon değişkenleri de kullanılarak Panel Eş-bütünleşme ve Panel ECM analizleri kullanılmıştır, her ülkenin kendisine göre bir takım farklı sonuçları olduğu tespit edilmiştir. Türkiye için çıkan sonuçlara göre ekonomik büyüme, DYY ve enerji tüketimi arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Fernandez ve Fernandez (2018), 1970-2016 dönemine ait verileri kullanarak, DYY ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Granger Nedensellik testinin bir sonucu olarak, ihracat için DYY şeklinde tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur.

Karış ve Ayla (2018), çalışmada net DYY girişleri ile 1980-2016 döneminde Türkiye ekonomisi için ticarete açıklığı Engle-Granger ortak entegrasyon testi ve hata düzeltmeye dayalı nedensellik analizi modeli kullanılarak araştırmıştır. Eş-bütünleşme analizi sonuçlarına göre, değişkenler entegre edilmiştir, iki değişken uzun vadede birlikte hareket etmiştir. Ayrıca nedensellik analizi sonuçlarına göre, ticari dışa açıklıktan DYY'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Uzun vadeli finansman, özellikle ekonomik açıklar dolayısıyla DYY'lerin GOÜ ekonomileri için önemi görülmüştür. Bu nedenle ticari dışa açıklık seviyesi niteliksel olarak artırıldıkça uzun vadeli sermaye girişleri hızlanmaktadır.

Öztürk, Vergili ve Aktan (2018), Türkiye'de DYY'lerle ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1974-2016 döneminde zaman serisi analizi kullanarak incelenmişlerdir. ABD doları cinsinden ekonomik büyüme değişkenlerini temsil eden DYY ve GSYİH Dünya Bankası Databank'tan alınmış ve bu serilerin logaritmaları analiz edilmiştir. Öncelikle ADF ve PP birim kök testleri serinin stabilitesini test etmek için kullanılmıştır ve serinin ilk farklarda sabit olduğu tespit edilmiştir. Engle Granger Cointegration testi, aynı düzeyde sabit olan DYY ve ekonomik büyüme arasındaki uzun vadeli ilişkinin varlığını belirlemek için yapılmıştır. Uzun süreli ilişki

sağlandıktan sonra hata düzeltme modeli oluşturulmuş ve önceki yıla göre sapmanın kapsamı HDK ile belirlenmiştir. HDK istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretli olarak yeniden dengeye geri hareket ettiğini göstermiştir. Dizi arasındaki ilişkinin yönünü görmek için Granger Nedensellik analizi yapılmıştır ve nedensellik ilişkisi saptanmamıştır.

Akın ve Türkcan (2018), çalışmanın amacı DYY ve ihracat arasındaki ilişkinin ikame ve tamamlayıcılık bağlamında analiz edilmesidir. Bu amaç çerçevesinde, Türkiye'nin 2001-2012 döneminde 82 ülkeye ilişkin altı fasıllı ürün kategorilerine ait ihracat Kimura ve Oblashi (2010) tarafından geliştirilen yöntem ile ara mal ve nihai mal olarak ayrıştırılmıştır. Ardından, DYY ile ihracat arasındaki ilişki çekim modeli ile tespit edilmiştir. Bütün analizler toplam mal ihracatının yanı sıra nihai mal ve ara mal ihracatı için de yapılmıştır. Çekim modeline ilişkin ampirik sonuçlar, DYY ile nihai mal ve toplam mal ihracatı arasında tamamlayıcı bir ilişki olduğunu göstermektedir. DYY ile ara mal ihracatı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Ampirik çalışmanın ikinci bölümünde nedensellik analizi yapılmıştır. Nedensellik analizine ilişkin sonuçlar DYY ile ihracat arasında çift yönlü nedensellik olduğunu göstermiştir.

Dereli (2018), çalışmada 1995-2017 dönemi için elde edilen veriler ile DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Toda-Yamamoto Nedensellik testi aracılığıyla kısa dönem için nedensellik incelenmiştir. Değişkenler için uzun dönemli ilişkinin olup olmadığı ve ilişkinin yönünü belirlemek için sırasıyla Johansen Eş-bütünleşme ve HDK'ya dayalı nedensellik testi uygulanmıştır. Uzun dönem için DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek taraflı bir nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yaşar (2018), 1924-2015 dönemi yıllık verileriyle ekonomik büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişki ele alınmıştır. Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkileri test etmek amacıyla Engle-Granger Eş-bütünleşme ile Maki Eş-bütünleşme ve Granger Nedensellik ile Hacker ve Hatemi-J Nedensellik analizleri kullanılmıştır. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olup olmadığını test etmek için yapılan iki testten Engle-Granger testinde uzun dönemli ilişki yok çıkmıştır. Diğer bir Eş-bütünleşme testi olup yapısal kırılmaları da içeren Maki testinde ise uzun dönemli ilişki bulunmuştur. Nedensellik ilişkisini test etmek amacıyla uygulanan iki testte de

ekonomik büyümeden ithalata doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Taşdemir ve Erdaş (2018), 2006:Q1-2016:Q4 yıl aralığını içeren dönemde DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ele alınmıştır. Granger Nedensellik testine göre DYY ekonomik büyümenin nedenidir ancak ekonomik büyüme DYY'nin nedeni değildir. Yani DYY'den GSYİH'ya doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisinin olduğu sonucu elde edilmiştir. Varyans Ayrıştırması ve Etki-Tepki analizleriyle de bu sonuç desteklenmiş ve DYY'nin ekonomik büyüme tarafından açıklanma yüzdesi düşüktür şeklinde bir sonuca varılmıştır.

Şahin ve Durmuş (2018), 2002:01-2017:12 dönemi aralığındaki verilerle dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmeye alınmıştır. Değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünü belirlenmesine yönelik Fourier Standart Granger Nedensellik analizi yapılmıştır. Buna göre ekonomik büyüme ve ithalat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Ekonomik büyüme ile ihracat arasında ise karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır. Nedenselliğin yönü ekonomik büyümeden ihracata doğru tek taraflı olarak tespit edilmiştir.

Yöyen ve Özkaya (2018), 1980-2016 dönemine ait yıllık DYY ve GSYİH verileri ile DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Johansen Eş-bütünleşme analizi ile değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu anlaşılmıştır. Kısa ve uzun dönem için Granger Nedensellik testi HDK yardımıyla nedensellik ilişkisi ele alınmıştır. Uzun ve kısa dönem için testin sonucuna göre sadece %10 seviyesinde GSYİH'den DYY'ye nedensellik ilişkisi bulunmuştur. DYY ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisinin mevcut olmadığı görülmüştür.

Akcan ve Metin (2018), 2000:Q1-2007:Q4 ve 2008:Q1-2017:Q2 çeyrek dönemlik verilerle iki ayrı dönem olarak ekonomik büyüme ve dış ticaret ilişkisi araştırılmıştır. 2008 krizinden öncesi için ihracat ile ithalattan ekonomik büyümeye nedensellik izlenmiştir. Kriz öncesinde ithalattan ihracata doğru nedensellik var çıkmıştır. Kriz sonrasında ithalat ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Kriz öncesinde olduğu gibi kriz sonrası dönemde de ithalattan ihracata doğru bir nedensellik ilişkisi mevcut bulunmuştur.

Çoban, Çoban ve Kasap (2018), 1980-2014 yıl aralığındaki verilerle DYY'nin ekonomik büyüme ve yurt içi tasarruflar üzerine etkisi araştırılmıştır. Araştırma ADF,

Johansen Eş-bütünleşme ve Granger Nedensellik testleri ile analiz edilmiştir. Johansen Eş-bütünleşme testine göre uzun dönemde DYY ve ekonomik büyüme arasında ilişki mevcuttur. Diğer test sonuçlarına göre ise değişkenler arasında hiçbir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

Ersin ve Tufaner (2018), çalışmada 1992:01-2017:12 dönemine ilişkin aylık veriler ile DYY ve dış ticaret hacmi ilişkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Johansen Eş-bütünleşme testi sonucuna göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Eş-bütünleşme varlığı ARDL sınır testi ile de araştırılmış ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmuştur. Çalışmaya göre uzun dönem için ticaret hacmi ve DYY girişleri arasında ilişki vardır, ticaret hacmindeki artışın DYY girişlerini olumlu yönde etkilediği görülmüştür. DYY ise dış ticaret performansı açısından etkisiz sonuçlar doğurmuştur. Granger Nedensellik testi sonucunda dış ticaretten DYY'ye doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur.

Aydın (2018), 1992:01-2016:01 dönemini kapsayan çalışma için DYY'lerin ihracata etkisi incelenmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemde ilişki var, ve eşbütünleşikler. Frekans bölgesi nedensellik analizi sonuçlarına göre uzun, orta ve kısa dönemli nedensellikler tespit edilmiştir. Buna göre kısa dönemde DYY'ler ihracatı olumlu, reel efektif döviz kuru ise olumsuz etkilemektedir. Orta dönem için DYY'den ihracata doğru güçlü bir nedensellik ilişkisi varken, kısa ve uzun dönemde bu ilişki bulunamamıştır. Kısa dönem için bu değişkenler arasında geçici bir ilişki bulunmuştur.

Sezer (2018), 1992-2017 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak DYY girişleri ve DYY çıkışları ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmaya göre ihracat ile DYY girişi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine, ithalat ile DYY arasında ise tek taraflı ilişkiye rastlanılmıştır. DYY çıkışı ile ihracat ve ithalat arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılması sonucunda herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Gökçe (2018), 1990-2016 dönemi dâhilinde Panel Veri analiziyle DYY'nin ihracat ile milli gelir üzerindeki etkileri incelenmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kısa ve uzun dönem için DYY ile ihracat değişkenlerinden milli gelire ve DYY ile reel efektif döviz kurundan ihracata doğru nedensellik ilişkisi mevcut bulunmuştur. Reel efektif döviz kurundan milli

gelire doğru bir nedensellik ilişkisi olmadığı görülmüştür. Sonuçlar, DYY stoku ihracat üzerinde olumsuz ve istatistiksel olarak anlamsızdır şeklinde elde edilmiştir.

Çevik ve Saygın (2018), 2007:1-2018:9 dönemi aylık verilerle dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışmada sanayi üretim endeksi ekonomik büyümeyi temsilen ve ayrıca istihdam oranı değişkeni analize dâhil edilmiştir. Değişkenler arasında ARDL sınır testine göre Eş-bütünleşme ilişkisi yani uzun dönemli ilişki bulunmuştur. Granger Nedensellik sonuçlarına göre ithalattan sanayi üretim endeksine doğru nedenselliğin ve ithalat ile istihdam arasında da karşılıklı nedenselliğin olduğu sonucuna varılmıştır.

Güler (2018), 1980-2015 yıllarına ait verilerle DYY, dış ticaret, beşeri sermayenin GSYİH'ye etkileri ARDL sınır testi yöntemiyle araştırılmıştır. Söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Uzun dönem için DYY ve dış ticaret hacmi değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkilerinin olduğu sonucu elde edilmiştir. Kısa dönem için DYY GSYİH'yi negatif etkilemekte, dış ticaret hacminin ise GSYİH'ye doğru pozitif bir nedensellik ilişkisi içerisinde olduğu görülmüştür.

Hüseyin (2018), çalışmada 1980-2017 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak DYY ve ekonomik büyüme ilişkisi yapısal kırılmalı zaman serisi testleriyle ele alınmıştır. Johansen Eş-bütünleşme analizine göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki saptanmıştır. VEC metoduyla yapısal uzun dönem incelemesinde, DYY GSYİH üzerinde istatistiksel olarak anlamsız, dış ticaret hadleri ise GSYİH üzerinde olumlu ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Kısa dönem için yapısal analiz ise tam tersine DYY GSYİH üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahipken, dış ticaret hadleri GSYİH üzerinde anlamsız bir etki yaratmıştır. Uzun dönem ele alınmadığında DYY, dış ticaret hadleri ve GSYİH arasında nedensellik ilişkisi tespit edilirken, kısa dönemde zayıf bir ilişki söz konusu olmuştur.

Yenisu (2019), çalışmada 1980-2016 dönemini kapsayan yıllık veriler ışığında ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme ilişkisi ARDL sınır testi yaklaşımıyla incelenmeye alınmıştır. Çalışmaya göre ekonomik büyüme ve ihracat arasında uzun dönemli ilişki vardır ve ihracatın ekonomik büyümeye etkisi olumlu ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu iki değişken arasında kısa dönemli ilişkinin de mevcut olduğu belirtilmiştir. Ekonomik büyüme ve ithalat arasında da uzun dönemli

ilişki var çıkmıştır ve ithalatın ekonomik büyümeye etkisi de olumlu ve anlamlı olarak elde edilmiştir. Kısa dönemli ilişki ithalat ve ekonomik büyüme değişkenleri için de geçerli bulunmuştur. Son olarak ithalatla ihracat arasındaki ilişki hem uzun hem kısa dönemde mevcuttur ve uzun dönemde ithalat ihracatta olumlu bir etki yaratmıştır.

Türlüoğlu (2019), 1980-2017 dönemini kapsayan verilerle ekonomik büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişki ekonometrik analizlerle ele alınmıştır. Çalışmada VAR modeli analizi yapılmış ve Otokorelasyon, Granger Nedensellik, Etki-Tepki, Varyans Ayırıştırma testleri uygulanmıştır. Granger Nedensellik analizi sonuçları ithalat ve ihracat değişkenleri arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisini göstermiştir. Aynı zamanda ithalattan ve ihracattan ekonomik büyümeye doğru olan nedensellik ilişkisi ekonomik büyümeden de hem ihracat hem de ithalata doğru bulunmuştur.

Cunda ve Hatırlı (2019), çalışma 1970-2010 dönemine ait yıllık verilerle DYY'nin ihracat ürün çeşitliliği üzerindeki etkisini incelemeye almıştır. Araştırma kapsamında VAR ve Granger Nedensellik analizlerinden istifade edilmiştir. Bu analizler DYY'nin ihracat ürün çeşitliliğine karşı etkisiz kaldığını belirlemiştir. Nedensellik analizi sonuçları doğrultusunda DYY, GSMH, sabit sermaye yatırımları ve döviz kurundan ihracat ürün sepetine doğru nedensellik anlamlı bulunamamıştır. %10 anlamlılık seviyesine göre dışa açıklıktan ihracat ürün sepetine ve %5 anlamlılık seviyesine göre sabit sermaye yatırımlarından DYY'ye, GSMH'den döviz kuruna, ihracat ürün sepetinden döviz kuruna ve DYY'den döviz kuruna doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Terzi ve Bekar (2019), 1974-2014 dönemini kapsayan verilerle DYY ve dışa açıklık arasındaki ilişki zaman serisi analizleri ile incelenmiştir. Buna göre ARDL uzun ve kısa dönemli analizi ve Granger Nedensellik testi uygulanmıştır. Nedensellik testi sonucuna göre DYY ve dışa açıklık arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. ARDL analizine göre hem kısa hem de uzun dönemde dışa açıklığın DYY üzerinde etkili olduğu ifade edilmiştir. Analizler sonucunda uzun dönemde dışa açıklık düzeyinden DYY'ye doğru olumlu ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Basılğan ve Akman (2019), çalışmada 2005:1-2018:7 dönem aralığında aylık verilerle DYY'nin ihracat üzerine etkisi ekonometrik analizlerle araştırılmıştır. Analiz

ARDL sınır testi yöntemiyle yürütülmüştür. Buna göre DYY girişlerinin uzun ve kısa dönemde ihracat üstünde olumlu ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar doğurduğu tespit edilmiştir.

Erdal (2019), 2005-2016 yıl aralığında çeyreklik dönemler itibariyle DYY ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. Uzun ve kısa dönemli ilişkilerin incelenmesi açısından Eş-bütünleşme ve HDK modelinden istifade edilmiştir. Johansen Eş-bütünleşme analizi ile değişkenler arasında Eş-bütünleşme ilişkisi bulunmuştur. Yani bu çalışmaya göre DYY, reel döviz kuru, reel GSYİH, dışa açıklık oranı ve reel faiz oranı arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur. Sektörel bâzda DYY verisi incelenmiş ve bunun sonucunda makroekonomik değişkenlerin DYY üzerinde bazı sektörler için negatif ve bazılarında ise pozitif etkileri bulunmuştur.

Canpolat (2019), 2005-2017 dönemini kapsayan çalışmada DYY giriş ve çıkışları ile dış ticaret arasındaki ilişki incelenmiştir. DYY girişleri ithalat ve ihracat üzerinde anlamsız, olumsuz yönde bir etki yapmıştır. DYY girişlerinin ithalat ve ihracat üzerinde azalmaya neden olduğu görülmüştür. Aralarında nedensellik ilişkisi bulunmamıştır. DYY çıkışları ithalat ve ihracat üzerinde anlamlı, olumlu yönde bir etkisi bulunmuştur. DYY çıkışlarının ithalat ve ihracat üzerinde artış yarattığı görülmüştür. Değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Benghoul ve Aydın (2019), 1984-2017 yıl aralığına ait veriler yardımıyla DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ekonometrik olarak analiz edilmiştir. Nedensellik analizi ile DYY ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine ulaşılamamıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda DYY değişkeninin ekonomik büyüme açısından fazla önem arz etmediği anlaşılmıştır.

Ağır ve Rutbil (2019), çalışmada 1974-2017 dönemine ait yıllık verilerle DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki zaman serisi analizleriyle analiz edilmiştir. Johansen Eş-bütünleşme analizi ile değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkiler araştırılmıştır. DYY ile ekonomik büyüme arasında böyle bir ilişkinin olmadığı sonucu elde edilmiştir. Granger Nedensellik testi ile değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri incelenmiş olup, DYY ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Güvenoğlu ve Erçakar (2019), 2008-2018 yılları için aylık veriler yardımıyla ithalat, ihracat ve sanayi üretim endeksi değişkenleri arasında analizlere yer verilmiştir. Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerine etkisi Johansen Eş-bütünleşme ve Granger Nedensellik analizleri aracılığıyla incelenmiştir. Eş-bütünleşme analizine göre dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Uzun dönem için ihracat ve ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki var çıkmıştır. İthalatla ekonomik büyüme arasında ise olumsuz bir ilişki izlenmiştir. Granger Nedensellik göre ihracat ve ithalattan ekonomik büyüme doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Aynı zamanda ihracat değişkeninden ihracata doğru da tek taraflı bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Akaya ve Çimen (2019), 1998-2017 dönemini kapsayan yıllık verilerle DYY ve ekonomik büyümenin göstergesi olarak GSYİH arasındaki ilişki zaman serisi analizleriyle incelenmiştir. Değişkenler arasında Johansen Eş-bütünleşme ve Granger Nedensellik analizleri yapılmıştır. Ekonomik büyüme ve DYY arasında Eş-bütünleşme vardır yani uzun dönemli ilişki mevcuttur. Granger Nedensellik testi sonuçlarına göre GSYİH ile DYY arasında tek taraflı bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu ilişkinin yönü GSYİH'den DYY'ye doğru tespit edilmiştir.

Ağır ve Rutbil (2019), yapmış oldukları çalışmada, GOÜ'lerde DYY'ler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmeyi amaçlamışlardır. Bu ilişkiyi test etmek için 1985-2017 dönemi için üst-orta gelirli ülkelerden seçilmiş Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 20 GOÜ'ye yeni nesil panel ekonometrik analiz yöntemleri, Eş-bütünleşme ve Nedensellik testleri uygulanmıştır. Sonuç olarak, bu ülkelerde DYY'lerin ekonomik büyümeye katkı sağlamadığı tespit edilmiştir.

Benli (2020), 1974-2014 dönemi kapsamında yıllık DYY, karbon emisyonu ve ekonomik büyüme verileri ile analizler yapılmıştır. Çalışmada DYY, dış ticaret ekonomik büyüme, karbon emisyonu ve enerji tüketimi değişkenleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre DYY ve kişi başına gelirden ticaret hacmine doğru tek taraflı nedenselliğe rastlanılmıştır. Çalışmaya göre nedensellik ilişkisinin dış ticaretten ekonomik büyümeye ve DYY'ye doğru olduğu sonucu reddedilmektedir.

Kotil (2020), yapmış olduğu çalışmada 2003-2019 dönemi için DYY, ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu dönem Türkiye'de dış ticarete

serbestliğin giderek arttığı ve DYY'ler için yasal düzenlemelerin yapıldığı bir dönemdir. Değişkenler arasındaki ilişki Vektör Otoregresif modeli araştırma ve eylem reaksiyonu ve elde edilen Varyans fonksiyonları ile tahmin edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, ihracat ve ithalat arasında yakın bir ilişkinin varlığını göstermiştir. Öngörülenin aksine, DYY'nin ihracat ve ithalat üzerinde önemli bir etkisi tespit edilmemiştir. İhracat ve ithalata yönelik şoklar için birbirleri üzerindeki olumlu etkileri olduğu tespit edilmiştir.

Karabulut (2020), 1992-2019 aylık verilerini kullanarak Türkiye'de ihracat ve ithalat arasındaki nedensellik ilişkisini araştırdıkları çalışmalarında dinamik sıradan EKK ve tamamen değiştirilmiş EKK yöntemini kullanmışlardır. Bu çalışmada ihracat ve ithalat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Karış ve Tandoğan (2020), çalışmada 1980-2018 dönemi arasında Türkiye'nin DYY ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Söz konusu ilişki Toda-Yamamoto Nedensellik metodu yardımıyla yıllık veriler ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda ekonomik büyümeden DYY'ye doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Sonuç itibariyle, ekonomik büyümenin DYY'lerin nedeni olduğu söylenebilir.

Öztürk ve Saygın (2020), çalışmada 1974-2016 yılları arasında Türkiye'nin kişi başına reel gelir, DYY, ticari açıklık ve karbon emisyonu arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Yapısal kırılmaların da dâhil edildiği analizde birim kök testi kullanılmış ve ARDL sınır testi ve Toda-Yamamoto Nedensellik testleri uygulanmıştır. Uzun dönem için değişkenlerin hepsi karbon emisyonlarını olumlu yönde etkilemektedir. Nedensellik analizi sonucunda, bütün değişkenler ile karbon emisyonları arasında çift taraflı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Şahin, Ayriçay ve Bekereci (2020), 1974-2015 dönemi için Türkiye'de DYY ve ekonomik büyüme ile enerji ithalatı arasındaki ilişki yapısal kırılmalar eşliğinde incelenmiştir. Söz konusu değişkenler arasındaki ilişkinin tespitinde yapısal kırılmaları dikkate alan Eş-bütünleşme analizleri kullanılmıştır. Sonuç itibariyle, uzun dönem için Türkiye'de DYY, ekonomik büyüme ve enerji ithalatı arasında ilişki var çıkmıştır. Aynı zamanda, Türkiye'de DYY'lerin enerji ithalatının nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

DYY'ler hem ev sahibi ülkelere hem de yatırımı gerçekleştiren ülkelere önemli avantajlar sağlamaktadır. DYY'ler yetersiz kaynağa sahip ülkelerin ekonomileri açısından oldukça önemli etkilere sahiptir. Bu yatırımlar ülke refahının ve istihdam oranlarının artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca söz konusu yatırımlar mevcut üretim potansiyelini artırmakta ve gelir düzeyini yükseltmektedir. DYY'ler tasarruf açığını kapatmayı, sermaye stokunu artırmayı, istihdama katkı sağlamayı, üretim potansiyelini artırmayı ve ucuz işgücü sağlamayı hedeflemektedir. Gelişen küresel ekonomik ilişkilerle birlikte bu avantajlara ek olarak DYY'ler rekabeti güçlendirmek, teknolojik yenilikler sağlamak, verimliliği artırmak ve çevrecilik gibi hedefler edinmiştir. Son dönemlerde, küreselleşme süreci ile birlikte uluslararası sınırların ortadan kalktığı rekabetçi bir ortam oluşmuştur. Böyle bir ortamda, ülkelerin istedikleri ekonomik büyüme düzeyine ulaşmalarının önündeki en büyük engel üretim için gereken temel faktörlerden en önemlisi olan sermaye yetersizliğidir. Ülke sermayesinin artırılmasında ise yabancı yatırımların etkisi büyüktür ve ev sahibi ülkeler risk açısından yabancı yatırımlardan DYY yatırımlarına daha fazla yönelmektedirler.

Türkiye için tarihsel süreç incelendiğinde DYY'lerin başlangıcının 1838 Ticaret Anlaşması'na kadar uzadığı görülmektedir. 1929 yılındaki kriz ve sıkıntılı şartlar sebebiyle DYY'ler oldukça olumsuz etkilenmiştir. 1970'lerin sonuna kadar tarım sektörüne dayalı yatırımlar yapılmıştır. 1980'lerde yapısal düzenlemelerin uygulamaya konmasıyla DYY'lerde artış yaşanmıştır. Bu dönemde en önemli sektör imalat sanayi olmuştur. 1990'lı yıllar ekonominin daha statik olduğu yıllar olmuştur. 1998'de yaşanan krizler ve 1999 depreminin cereyan ettiği 1990'lı yıllar yatırımları en aza indirmişken yatırımcıları da imalat ve tarım sektörüne yöneltmiştir. 2000'li yıllarda DYY girişlerinin Türkiye için önemi daha da artmıştır. 2001 krizinin negatif etkilerine rağmen sektör çeşitliliği artmış, banka birleşmeleri önem kazanmış ve bilgi-iletişim teknolojileri ile finansal hizmetler sektörü ön plana çıkmıştır. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda yatırımlarda artmış görülmüştür. Türkiye'ye en çok DYY girişi sağlayan ülkeler Fransa, Hollanda ve Almanya'dır (Aydemir vd., 2012: 100-101).

Türkiye'de 1923-1929 döneminde ticari açıklık düzeyi yüksek seyretmiştir. Bu durum Türkiye'nin devamlı dış ticaret açığı vermesine neden olmuştur. 1929'da gerçekleştirilen düzenlemelerle ithalat kısıtlanmıştır. Bu dönemin devamında

Türkiye'nin 1938 yılı hariç 1940'a kadar devamlı dış ticaret fazlası verdiği görülmüştür. 1940'tan itibaren ihracat artışı ithalat artışını geçememiştir. 1973 yılı devamında ithal malları ve enerji fiyatlarındaki ani yükselmeler sonucunda 1980'e gelindiğinde ciddi bir döviz sıkıntısı ile karşı karşıya kalınmıştır. Türkiye'de 1980'den itibaren ihracatı teşvik edici ve ithalatı kolaylaştırıcı ekonomi politikaları uygulanmıştır. Ülkede ticarete serbestleşmeye gidilmesiyle uluslararası ticarete artış sağlanmıştır (Özel, 2011: 74).

DYY ile uluslararası ticaret ilişkisi, genelde ikame ve tamamlayıcılık ilişkisi olarak sınıflandırılmaktadır. Literatürde ikame ilişkisine vurgu yapan çalışmalar, DYY'nin ülkeler arasında yatay olarak dağıldığını varsayarken, tamamlayıcılık ilişkisini destekleyen çalışmalar DYY'nin ülkeler arasında dikey bir üretim zinciri oluşturacak biçimde dağıldığını varsaymaktadır. Örneğin yabancı üreticiler girdikleri ülke pazarlarında üretim tesisleri kurarak taşımacılık maliyetleri gibi faktörleri geri planda bırakmayı hedeflemekte ise bu DYY'leri ülkelere yatay şekilde dağıtmaktadır. Dolayısıyla DYY ile uluslararası ticaret arasında ikame ilişkisini doğurmaktadır. Ancak ÇUF'lar "maliyet açısından en uygun yerde üret ve orada sat" politikasını benimsiyor ise bu üretimin yapıldığı ülkeleri dikey olarak birbirine bağlayan yatırımdır. Dolayısıyla DYY ile uluslararası ticaret arasında tamamlayıcılık ilişkisini oluşturmaktadır. Bu ayrım, yatırımı gerçekleştiren ülkenin uluslararası ticareti yatırımcıların hedeflerine göre şekillendirdiğini göstermektedir (Çeştepe vd., 2013: 7-9).

Türkiye'de DYY'lerin girişini artırmak için bazı şartların sağlanması gerekmektedir. Bu şartların başında yüksek enflasyon düzeylerinin düşürülmesi gelmektedir. Bununla birlikte politik dengenin sağlanması, ekonomik istikrarın süreklilik arz etmesi gibi etkenlerde DYY girişlerinin artmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda Türkiye'de kayıt dışı ekonomiye yönelik önlemler alınması ve yabancı yatırımcıların yasal süreçler konusundaki olumlu düşünceleri de DYY girişlerinin artmasına yardımcı olmaktadır. Genel olarak ekonomik, politik ve sosyal engellerin ortadan kaldırılması ülkede DYY girişlerinin artmasına neden olmaktadır. Türkiye'nin cari açık ve işsizlik gibi problemleri nedeniyle yeni yatırımları ülkeye çekecek politikaların uygulanması önem arz etmektedir. Türkiye'nin DYY girişlerini artırmak için istikrarlı siyasi ve ekonomik yapıya sahip olması ve teşvik politikaları geliştirmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak Türkiye’de DYY ve uluslararası ticaret ilişkisi üzerine yapılan yerli ve yabancı literatür taraması ile daha önce yapılan uygulamalı çalışmaların sonuçları Türkiye’de DYY ve uluslararası ticaret ilişkisinin genel itibariyle pozitif yönde olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2016). Doğrudan Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği. *Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi*, (13), 93-105.
- Acar, O. (2009). *Türkiye’de Dış Ticaret ve Dış Ticaretin Finansmanı Durum Değerlendirmesi*.<http://siteresources.worldbank.org/INTPREMNET/Resources/UnlockingGlobalOpp.pdf>, 1-28. (Erişim Tarihi: 16/03/2020).
- Acaravcı, A. ve Akyol, M. (2017). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3(1), 17-33.
- Acaravcı, A. ve Bostan, F. (2010). Makroekonomik Değişkenlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkileri: Türkiye Ekonomisi için Ampirik Bir Çalışma. *Çağ University Journal of Social Sciences*, 8(2), 56-68.
- Acaravcı, A., Erdoğan, S. ve Akalin, G. (2018). Türkiye’de Ekonomik Özgürlükler, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Yurt İçi Yatırım Harcamaları İlişkisi. *Çankırı Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(2), 75-89.
- Açıkalın, S. (2007). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Seçilmiş Makroekonomik Göstergelerle İlişkisinin Zaman Serisi Analizi*. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Afşar, B., Cura, F. ve Demirhan, F. (2017). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar ve Büyüme İlişki: 2008 Krizi Sonrası Türkiye Uygulaması. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(15), 270-288.
- Afşar, M. (2007). The Causality Relationship Between Economics Growth and Foreign Direct Investment in Turkey. Business and Economics Society International, July 16-20, Antibes, France.
- Ağayev, S. (2010). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneğinde Panel Eştümleşme ve Panel Nedensellik Analizleri. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12(1), 159-184.
- Ağır, H. ve Rutbil, M. (2019). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ile Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 469-488.

- Ağır, H. ve Rutbil, M. (2019). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 287-299.
- Akal, M. (2006). Causalities Among Growthelated Policy Variables in Turkey: 1950-2004. *Applied Econometrics and International Development*, 6(3), 75-104. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1245102, (Erişim Tarihi, 30.12.2020).
- Akar, G. (2010). *Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Kompozisyonunun Ekonomik Büyümeye Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Akcan, A.T. ve Metin, İ. (2018). Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Economics, Finance and Politics*, 13(14), 1-14.
- Akçoraoğlu, A. ve Açıkğöz, Ş. (2011). Employment, International Trade and Foreign Direct Investment: Time Series Evidence From Turkey. *International Research Journal of Finance and Economics*, 76, 89-101.
- Akkaya, G.C. ve Çimen, A. (2019). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme İlişkisi*. Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, 2519-2527.
- Aklın, H. ve Türkcan, K. (2018). Türkiye’de Çıkan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ile İhracat Arasındaki İlişki. *Ege Akademik Bakış*, 18(3), 457-468.
- Akman, A. S. (2019). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye’nin İhracat Performansı Üzerindeki Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Akpolat, A.G. ve Inanlı, S. (2011). Does Foreign Direct Investment Matter?: The Case of Turkey?. *International Research Journal of Finance and Economics*, 77, 57-66.
- Aktaş, C. (2009). Türkiye’nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(18), 35-47.

- Alagöz, M., Erdoğan, S. ve Topallı, N. (2008). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 79-89.
- Alıcı, A.A. ve Ucal, M.Ş. (2003). Foreign Direct Investment, Exports and Output Growth of Turkey: Causality Analysis. *Paperto be Presented at the European Trade Study Group (ETSG) Fifth Annual Conference*, 1-17.
- Almfraji, M.A. ve Almsafir, M.K. (2014). Foreign Direct Investment and Economic Growth Literature Review from 1994 to 2012. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 129, 206-213.
- Altıntaş, H. (2009). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi ve Dış Ticaret Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi: 1996-2007. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(2), 1-30.
- Altıntaş, H. ve Çetin, R. (2008). Türkiye’de Dış Ticaret Belgesi Belirleyicilerinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Öngörülmesi: 1989-2005. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 63(4), 30-64.
- Altıntaş, H. ve Öz, B. (2010). Türkiye’de Kur Değişikliği ve İhracat İlişkisinin Ekonometrik Analizi: 1989-2008. *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi*, 15-16 Nisan, Malatya.
- Aras, O. (2012). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi, C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı, Sivas.
- Arık, Ş., Akay, B. ve Zambak, M. (2014). Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Faktörler: Yükselen Piyasalar Örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 97-110.
- Aslan, B. (2013). *Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Üzerindeki Etkileri; Türkiye-Hindistan Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Bilecik.
- Aslanoğlu, E. (2002). The Structure and The Impact of Foreign Direct Investment in Turkey. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 17(1), 31-50.

- Ay, A., Erdoğan, S. ve Mucuk, M. (2004). Türkiye’de İhracata Dayalı Büyüme Üzerine Bir Nedensellik Sınaması (1980-2003). *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, 4(1), 107-117.
- Ayaydın, H. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (26), 134-145.
- Aydemir, C., Arslan, İ. ve Uncu, F. (2012). Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya’daki ve Türkiye’deki Gelişimi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23), 69-104.
- Aydın, N. (2018). Türkiye’de Dışa Yabancı Doğrudan Yatırımlar ve İhracat İlişkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 55(638), 59-77.
- Aydın, N. ve Şimşir, N.C. (2017). Doğrudan Yabancı Yatırımların Yatırımcı Ülke Ekonomisine Etkileri: Panel Veri Analizi. *Bankacılık Dergisi*, (103), 34-56.
- Aydoğan, E.T. (2017). Foreign Direct Investment in Turkey: A Comparison with The Central and Eastern European Countries. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(626), 89-101.
- Ayhan, İ. (2011). *Türkiye’de Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Doğrudan Yabancı Yatırımlarını Belirleyen Etmenler ve Türkiye Uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı, Ankara.
- Aytekin, G.K. (2019). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Belirleyicileri ve Ekonomik Etkileri. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 255-278.
- Bakır, H. ve Eryılmaz, F. (2015). Causal Relationship Between Foreign Direct Investment and Economic Growth: Evidence From Turkey. *Handbook of Research on Strategic Development and Regulatory Practice in Global Finance* (Ed. Özlem Olgu), 319-330.
- Bal, H., Algan, N., Akça, E.E. ve Fidangül, D. (2016). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İktisadi Gelişme: Türkiye Örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 1-16.

- Basılğan, M. ve Akman, A.S. (2019). Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'nin İhracatı Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir İnceleme. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 11(2), 168-208.
- Başaran, U. (2014). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi (1980-2012)*. Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Bilecik.
- Başkol, M.O. (2016). Türkiye İhracatının İthalata Bağımlılığının Dâhilde İşleme Rejimi Açısından Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırma Dergisi*, 12(2), 1-18.
- Bayar, M. (2013). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, B.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Bayar, Y. (2014). Effects of Foreign Direct Investment Inflows and Domestic Investment on Economic Growth: Evidence from Turkey. *International Journal of Economics and Finance*, 6(4), 69-78.
- Benghoul, M. ve Aydın, H.İ. (2019). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım ve Ekonomik Büyüme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24(4), 1181-1194.
- Benli, M. (2020). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Karbon Emisyonu ve İktisadi Büyüme: Veriye Dayalı Bir Analiz. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 6(1), 35-59.
- Benli, Y.K. ve Yenisu, E. (2017). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye için Eş-bütünleşme ve Nedensellik Analizi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 49-72.
- Bilgin, M.H., Danış, H. ve Demir, E. (2008). Türkiye'nin Yabancı Yatırım Ortamının Analizi ve Bazı Öneriler. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/mfy/article/view/5000160599/0>.
- Boquiong, L. Ve Benjamin, I.N. (2018). Causal Relationship Between Energy Consumption Foreign Direct Investment and Economic Growth for MINTE vidence From Panel Dynmic Ordinary Least Square Models. *Journal of Cleaner Production*, 197(1), 708-720.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S095965261831802X>,

(Erişim Tarihi: 30.12.2020).

- Bostan, F. (2010). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Makroekonomik Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, M.K.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Hatay.
- Bozdağlıoğlu, E.Y. ve Özpinar, Ö. (2011). Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'nin İhracat Performansına Etkilerinin Var Yöntemi İle Tahmini. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(3), 39-63.
- Cambazoğlu, B. ve Güneş, S. (2014). The Relationship Between Foreign Direct Investment and Trade: A Case Study for The Turkish Service Sector. *Economics, Management and Financial Markets*, 9(4), 158-166.
- Canpolat, M. (2019). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Dış Ticaret İlişkisi: BRICS-T Ülkeleri Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Ticaret ve Lojistik Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Coskun, R. (1996). *Comparative Labour Relations Practices of Foreign-Owned and Local Firms in Turkish Manufacturing*. Thesis Submitted for Degree of Doctor of Philosophy at The University of Leicester, Department of Economics University of Leicester.
- Cunda, G. ve Hatırlı, S.A. (2019). Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'nin İhracat Ürün Çeşitliliği Üzerine Etkisi: Granger Nedensellik Analizi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 129-142.
- Çağlak, E. ve Karaca, S.S. (2016). Türkiye'de Finansal Krizlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44), 1021-1033.
- Çeştepe, H., Yıldırım, E. ve Bayar, M. (2013). Doğrudan Yabancı Yatırım, Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret: Toda-Yamamoto Yaklaşımıyla Türkiye'den Nedensellik Kanıtları. *Akdeniz İİBF Dergisi*, (27), 1-37.
- Çetin, M. ve Seker, F. (2013). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İhracat İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Nedensellik Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 121-142.

- Çetin, M.Ş. (2008). *Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelere Olası Ülkelere Olası Etkileri: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, S.D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Isparta.
- Çetin, R. ve Taban, S. (2009). The Impact of Foreign Direct Investment from Major Source Countries on Turkish Trade with The European Union. *South East European Journal of Economics and Business*, 4, 45-55.
- Çevik, N.K. ve Saygın, S. (2018). Türkiye’de Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: 2007-2018 Dönemi. *Uluslararası Yönetim, Ekonomi ve Politika Kongresi 2018 Bahar Tam Metin Bildiriler Kitabı*, 1-1283.
- Çiftçi, F. ve Yıldız, R. (2015). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Zaman Serisi Analizi. *Business and Economics Research Journal*, 6(4), 71-95.
- Çiftçi, H. (2015). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım İkliminin Oluşturulmasını Belirleyen Faktörler. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(2), 173-192.
- Çoban, O., Çoban, A. ve Kasap, O. (2018). Ekonomik Büyüme ve Yurtiçi Tasarruflar Üzerinde Yabancı Sermaye Akımlarının Etkileri: Türkiye Örneği. *Uluslararası Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar Kongresi*, 1075-1085.
- Çütçü, İ. ve Kan, E. (2018). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği. *Sakarya İktisat Dergisi*, 7(3), 1-21.
- Değer, S. ve Ay, S. (2013). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Cari İşlemler Arasındaki Nedensellik İlişkiler (1990-2011). *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 9(2), 5-22.
- Delice, G. ve Birol, Y.E. (2011). Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dış Ticaret Bilançosu: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, 30(2), 1-28.
- Demirel, O. (2006). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri ve Türkiye Uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Isparta.
- Demirhan, E. (2005). Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 60(4), 76-88.

- Demirhan, F. (2016). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Büyüme İlişkisi: 2008 Krizi Sonrası Türkiye Uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi, KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı, Konya.
- Demirtaş, G. (2005). *Kurumsal Faktörlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz*. Yüksek Lisans Tezi, <http://hdl.handle.net/11630/3083>, Afyon.
- Dereli, D.D. (2018). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme: Türkiye (1995-2017). *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(2), 145-156.
- Destebaşı, A.N. (2016). *Türkiye’de Dış Ticaret Açığı Problemi: Ekonometrik Bir Analiz*. Ege Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, İzmir.
- Dikmen, H. (2010). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Sorunu*. Doktora Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finans ve Bankacılık Doktora Programı, İstanbul.
- Dogan, E. (2013). Foreign Direct Investment and Economic Growth: A Time Series Analysis of Turkey, 1979-2011. *Çankırı Karatekin University Journal of The Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 3(2), 239-252.
- Doğanay, M.A. ve Değer, M.K. (2017). Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İhracat İlişkisi: Panel Veri Eş-bütünleşme Analizleri (1996-2014). *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 127-145.
- Dönmez, A. (2009). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret Üzerine Olan Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Adana.
- Dücan, E. (2016). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararlarında Hedef Ülkenin Komşularıyla Dış Ticaretinin Önemi: Türkiye Örneği. *Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi*, 302-371.
- Dücan, E. ve Akal, M. (2017). Komşu Ülkelerle Yapılan Dış Ticaretin DYY Girişleri Üzerine Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Panel Veri Analizi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 64-80.

- Düzgün, R. (2008). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Yurtiçi Yatırımlar Arasındaki Eş-bütünleşme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 187-204.
- Ekinci, A. (2011). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 71-96.
- Enayat, W. (2017). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Hindistan Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Ener, M.A. (2020). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'ye Girişi*. Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Erdal, B. (2019). Türkiye'ye Gelen Yabancı Doğrudan Yatırımları Uzun Dönemde ve Kısa Dönemde Etkileyen Makroekonomik Değişkenler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 11(2), 48-63.
- Erdoğan, A. (2011). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Etkinliği: Türkiye İçin Ekonometrik Bir Uygulama*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Erdoğan, İ. (2012). *2001-2009 Döneminde Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomiye Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erdoğan, S. (2006). Türkiye'nin İhracat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, (10), 30-39.
- Erkişi, K. (2018). Foreign Direct Investment, Trade Openness and Economic Growth: A Case Of Turkey. <https://www.researchgate.net/publication/330158856>, (Erişim Tarihi, 24.12.2020).
- Ersin, Ö.Ö. ve Tufaner, M.B. (2018). Türkiye'de Dış Ticaret ve Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *International Conference on Eurasian Economies*, 196-206.

- Eryiğit, M. (2012). The Long Run Realationship Between Foreign Direct Investments, Exports and Gross Domestic Product: Panel Data Implications. *Theoretical and Applied Economics*, 10(575), 71-82.
- Esiyok, B. (2011). Determinants of Foreign Direct Investment in Turkey: APanel Study Approach. *University of Greenwich Business School International Business and Economics*, 1-48.
- Felek, Ş. (2016). *Türkiye’de AB Doğrudan Yatırımları, Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Programı, Denizli.
- Felek, Ş., Yayla, N. ve Çağlar, A. (2017). Türkiye’de AB Doğrudan Yatırımları, Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisine ARDL Yaklaşımı. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (20), 63-82.
- Fernandez, C. ve Fernandez, J.T. (2018). The Long Run Impact of Foreign Direct Investment, Export, Imports and GDP: Evidence for Spain From An ARDL Approach. No.0128.
- Genç, E. (2015). *Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Belirleyicileri, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Yabancı Portföy Yatırımları Bağlamında Bir Analiz: Türkiye Örneği*. Doktora Tezi, T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.
- Gerçekler, M. (2010). *Vektör Otoregresif Model Yardımıyla Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Bilim Dalı, Konya.
- Gerni, C., Emsen, Ö.S. ve Değer, M.K. (2008). İthalata Dayalı İhracat ve Ekonomik Büyüme: 1980-2006 Türkiye Deneyimi. 2. *Uluslararası İktisat Kongresi/DEÜ İİBF İktisat Bölümü*, İzmir.
- Gerni, C., Sarı, S., Emsen, Ö.S. ve Kabadayı, B. (2014). Geçiş Ekonomilerine Yönelik Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: İhracata Yönelik mi, Yoksa İthal İkameci mi?. *International Conference on Eurasian Economies*, 1-10.

- Gocer, İ., Bulut, S. ve Dam, M.M. (2012). Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'nin İhracat Performansına Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz. *Business and Economics Research Journal*, 3(2), 21-40.
- Göçer, İ., Mercan, M. ve Peker, O. (2013). İhracat, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İşsizlik: Türkiye Örneği. *Business and Economics Research Journal*, 4(1), 103-120.
- Gökçe, T.O. (2018). *BRIC Ülkelerinde ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Makroekonomik Etkiler*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret Yüksek Lisans Programı, İstanbul.
- Güler, A. (2018). Beşeri Sermaye, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dış Ticaretin Milli Gelir Üzerine Etkisi. Türkiye için ARDL Sınır Testi Uygulaması. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 347-360.
- Günem, O.E. (2007). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşviklerin Etkileri: 1980 Sonrası Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, İstanbul.
- Güvenoğlu, H. ve Erçakar, M.E. (2019). *Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Uygulaması (2008-2018)*. Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi İİBF Balıkesir, 289-300.
- Halbayev, B. (2019). *Doğrudan Yabancı Yatırımların İhracata Etkisi: Orta Asya Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, K.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Halis, M., Yıldırım, M., Özkan, B. ve Özkan, G. (2007). Yabancı Girişimciliği Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, 9(2), 304-318.
- Hayta, D.G. (2011). *Türkiye İmalat Sanayinde Doğrudan Yabancı Yatırım-Dış Ticaret İlişkisi: Tamamlayıcı mı? İkame mi?*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hepkarşı, N. (2013). *İhracat-Büyüme İlişkisi: Yapısal Kırılmalı Bir Analiz*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Aydın.

- Hüseyin, U. (2018). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yapısal Kırılmalı Bir Analiz. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(69), 507-529.
- Hüseyini, İ. (2017). Doğrudan Yabancı Yatırımların İhracatın Sofistike Değeri Üzerindeki Etkisi: BRICS Ülkeleri ve Türkiye. *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 35(4), 79-95.
- Insel, A. ve Sungur, N. (2003). Sermaye Akımlarının Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği: 1989:3-1999:4. Discussion Paper, No. 2003/8, Turkish Economic Association, Ankara.
- Işık, C. (2016). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımıyla Türkiye Örneği. *International Journal of Engineering and Applied Sciences*, 1(1), 1-12.
- Kabaklarlı, E. (2008). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye’nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkileri (2000-2007) Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, Konya.
- Kahramanoğlu, İ.E. (2009). *Uluslararası Doğrudan Yatırımların Ekonomik Büyümeye Etkisi ve Ülkelerin Hazmetme Kapasitesi-Türkiye Örneği*. Hazine Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi, 6800.
- Kahveci, Ş. (2016). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (1984-2013)*. Yüksek Lisans Tezi, K.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Kahveci, Ş. ve Terzi, H. (2017). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Nedensellik Analizleri ile Testi. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, (49), 135-154.
- Kar, M. ve Tatlısöz, F. (2008). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(14), 436-458.
- Karabulut, Ş. (2020). The Impact of Imports on Exports of Turkey. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 76-90.

- Karaçor, Z., Yılmaz, M.L. ve Topallı, N. (2008). Dolaysız Yabancı Sermaye Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği. *Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi*, 563-578.
- Karagöz, M. ve Karagöz, K. (2006). Türk Ekonomisinde İhracat ve Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi: Bir Zaman Serisi Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 117-126.
- Karış, Ç. ve Ayla, D. (2018). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ticari Dışa Açıklık İlişkisinin Ekonometrik Analizi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 255-271.
- Karış, Ç. ve Tandoğan, D. (2020). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği Toda-Yamamoto Nedensellik Yaklaşımı. *Journal of Economics, Business & Organization Research*, 2(1), 6-20.
- Katircioğlu, S. (2009). Foreign Direct Investment and Economic Growth in Turkey: An Empirical Investigation By The Bounds Test for Co-Integration and Causality Tests. Associate Professor of Economics, Department of Banking and Finance, Eastern Mediterranean University, P.O. Box 95, Famagusta, North Cyprus, Via Mersin 10, Turkey.
- Keskin, A. (2005). *Türkiye’de Direkt Yatırım Tercihlerini Etkileyen Faktörler*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Uluslararası İşletmecilik, İstanbul.
- Kıran, B. (2011). Causal Links Between Foreign Direct Investment and Trade in Turkey. *International Journal of Economics and Finance*, 3(2), 150-158.
- Kızılkaya, O. (2012). *Reel Döviz Kuru, Yabancı Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Konya.
- Kızılkaya, O. ve Ay, A. (2014). Reel Döviz Kuru ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi’nin ARDL Yöntemi ile Analizi: Türkiye Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 290-304.
- Kızılkaya, O., Sofuoğlu, E. ve Ay, A. (2017). Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı Üzerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dışa Açıklığın Etkisi:

Gelişmekte Olan Ülkelerde Panel Veri Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 18(1), 63-72.

Klasra. (2011). Foreign Direct Investment, Trade Openness and Economic Growth in Pakistan and Turkey: An Investment Using Bound Test. *Qual Quant*, 45, 223-231.

Kotil, E. (2020). The Relationship Between Foreign Direct Investment and Foreign Trade in Turkey. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 25(4), 417-426.

Kotil, E. ve Konuk, F. (2010). The Relationship Between Growth and Foreign Trade in Turkey: A Granger Causality Approach (1989-2007). *Middle Eastern Finance and Economics*, (6), 1450-2889.

Koyuncu, F.T. (2017). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki: Türkiye Uygulaması (1990-2015). *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 7(2), 17-24.

Koyuncu, T. (2010). Türkiye’de Seçilmiş Makroekonomik Değişkenlerin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisinin Yapısal VAR Analizi: 1990-2009 Dönemi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 55-62.

Kök, R. ve Açıkgöz Ersoy, B. (2009). Analyses of FDI Determinants in Developing Countries. *International Journal of Social Economics*, 36(1/2), 105-123.

Köprücü, Y. (2017). Doğrudan Yabancı Yatırımların Teknolojik Yayılma ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 105-122.

Kurt, S. ve Berber, M. (2008). Türkiye’de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (22), 58-59.

Mahmud, S.F. ve Sirin, S.M. (2018). A Review of Foreign Direct Investment in Turkey Energy Sector. *Turkish Journal of Energy Policy*, 3(6), 1-16.

Mılık, Ö. (2019). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Dış Ticaret Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, H.M.K.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

- Mucuk, M. ve Demirsel, M.T. (2009). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Performans. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 366-373.
- Mutlu, M. (2011). *Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Ülke Ekonomisine Katkıları ve Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, E.A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Narin, G. (2007). *Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Özellikleri ve Türkiye Ekonomisi Üzerinde Olası Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Ekonomik Kalkınma ve Büyüme Bilim Dalı, Ankara.
- Nişancı, M. (2005). Dış Ticaret Beşeri Sermaye ve İktisadi Gelişme Arasındaki Uzun Dönem Nedensellik İlişkisinin Testi. *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(1-2), 675-687.
- Nur, H.B. ve Dilber, İ. (2017). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Temel Unsurlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 32(2), 15-45.
- Okuyan, H.A. ve Erbaykal, E. (2008). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Ekonomik Yaklaşım*, 19(67), 47-58.
- Onwuka, K. ve Zoral, Y. (2009). Foreign Direct Investment and Imports Growth in Turkey. *Journal of Yaşar University*, 4(15), 2357-2380.
- Öğrül, E. (2014). *Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörler (Sektörel Karşılaştırmalar)*. Yüksek Lisans Tezi, A.İ.B.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Öğüt, A., Mucuk, M. ve Demirsel, M.T. (2014). Foreign Direct Investment and Export in Turkey: A Cointegration Analysis. 12th International Academic Conference, Prague, 875-884.
- Öncü, E. ve Çelik, Ş. (2018). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: BRİCT Ülkeleri Panel Nedensellik Analizi. *Uluslararası İktisat ve İdari İncelemeler Dergisi*, (17), 403-414.

- Örnek, İ. (2008), Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(2), 199-217.
- Özcan, B. ve Arı, A. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: OECD Örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (12), 65-88.
- Özel, H.A. (2011). Türkiye’de Ticari Serbestleşmenin Tarihsel Gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 74-92.
- Özer, M. ve Erdoğan, L. (2006). Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Analizi. *Ekonomik Yaklaşım*, 17(60-61), 93-110.
- Özgür, M.T. (2014). *Doğrudan Yabancı Yatırım-İktisadi Büyüme İlişkisinde Teknoloji Kanalı: Türkiye Örneği (1988-2012)*. Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı, Kocaeli.
- Özmen, A., Özer, M. ve Türkyılmaz, S. (1999). *Türkiye’de İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedenselliğe İlişkin Bir Uygulama Denemesi*, Marmara Üniversitesi Yayını, (640), 379-392.
- Öztürk, M., Vergili, G. ve Aktan, C. (2018). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 132-147.
- Öztürk, S. ve Saygın, S. (2020). Türkiye’de 1974-2016 Döneminde Yapısal Kırılma Altında Kişi Başına Reel Gelir, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ticari Açıklık ve Karbon Emisyonları Arasındaki İlişki. *Sosyoekonomi*, 28(44), 69-90.
- Partalcı, R. (2016). Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Antlaşmalarında Düzenlenen “Adil ve Eşit Davranma Yükümlülüğü”. *Public and Private International Law Bulletin*, 36(2), 131-162.
- Pata, U.K. ve Terzi, H. (2016). Testing for Symmetric and Asymmetric Causality Between FDI and Foreign Trade in Turkey. *The Romanian Economic Journal*, (61), 47-70.
- Perşembe, A. (2010). The Effect of FDI in Turkey on Export Performance. Middle East Technical University Working Paper, No. 02, Ankara.

- Polat, B. (2018). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Yatırım Ortamı İyileştirme Çalışmalarının Etkinliği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret Yüksek Lisans Programı, İstanbul.
- Saçık, S.Y. (2008). *Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1980-2006)*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Konya.
- Sahin, S. ve Ege, I. (2015). Financial Development and FDI in Greece and Neighbouring Countries: A Panel Data Analysis. *Procedia Economics and Finance*, 24, 583-588.
- SanchezMartin, M.E., Frances, G.E. ve Borda, R.A. (2014). How Regional Integration and Transnational Energy Networks have Boosted FDI in Turkey (And May Ceaseto DO so): A Case Study: How Geo-Political Alliances and Regional Networks Matter. Policy Research Working Paper.
- Saraç, T.B. (2013). İhracat ve İthalatın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Ege Akademik Bakış*, 13(2), 181-194.
- Seyidoğlu, H. (2001). Uluslararası Finans. Güzem Yayınları, Geliştirilmiş 3. Baskı No:16, İstanbul.
- Seyidoğlu, H. (2006). İktisat Biliminin Temelleri. Güzem Can Yayınları, No:21, İstanbul.
- Sezer, S. (2018). *Dış Ticaret ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arası İlişki: BRICS Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Bir Analiz*. Balıkesir Üniversitesi Burhaniye Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Bankacılık ve Finans Bölümü, 13(18), 1171-1189.
- Soydal, H. (2006). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Verimlilik Analizi: Otomotiv Sektörü Üzerine Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 577-604.
- Soydal, H. (2007). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Verimlilik Analizi: Otomotiv Sektörü Üzerine Bir Uygulama*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Konya.

- Süleymanlı, J. (2015). *Azerbaycan'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Bursa.
- Şahin, D. ve Durmuş, S. (2018). Türkiye’de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi. *Journal of International Social Research*, 11(60), 1114-1122.
- Şahin, S., Ayriçay, Y. ve Bekereci, N.E. (2020). Türkiye’de Yapısal Kırılmalar Altında Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Ekonomik Büyüme ve Enerji İthalatı İlişkisi. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 7(1), 2148-8703.
- Şaşmaz, M. ve Bayar, Y. (2017). Mali Teşvikler ile Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri Arasındaki İlişkinin ARDL Yaklaşımı ile Analizi: Türkiye Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 297-307.
- Şeker, A. ve Şimdi, H. (2017). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Sabit Sermaye Yatırımlarının İhracat Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi*. Anadolu International Conference in Economics, Eskişehir.
- Şen, A. ve Karagöz, M. (2005). Türkiye’deki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyüme ve İhracata Etkisi. *Sosyal Siyaset Konferansı Dergisi*, 1064-1076.
- Şen, A. ve Saray, M.O. (2010). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Panel Veri Analizi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 22-30.
- Şentürk, C. (2007). *Dış Ticaret-Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Isparta.
- Şentürk, M. ve Eralp, A. (2012). Türkiye’ye Yönelik Doğrudan Yabancı Yatırımların Dış Ticaret ile Etkileşimi. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 20-33.

- Şimşek, M. (2003). İhracata Dayalı-Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri ile Analizi, 1960-2002. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(2), 43-63.
- Şimşek, M. ve Kadılar, C. (2010). Türkiye’de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(1), 115-140.
- Şirin, C. (2019). *Borsa İstanbul Şirketleri Açısından Ekonomik Büyüme ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Finans Bilim Dalı Finans Yüksek Lisans Programı, İstanbul.
- Taban, S. ve Akar, İ. (2008). An Empirical Examination of The Export-ledGrowthHypothesis in Turkey. *Journal of Yasar University*, 3(11), 1535-1551.
- Takım, A. (2010). Türkiye’de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 1-16.
- Taşdemir, F.D. ve Erdaş, H. (2018). *Doğrudan Yabancı Yatırım Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Makalesi, 140-152.
- Taşpınar, N. (2011). Foreign Direct Investment, Domestic Saving and Economic Growth: The Case of Turkey. Eastern Mediterranean University/Gazimağusa, North Cyprus.
- Temiz, D. ve Gökmen, A. (2010). An Analysis of The Export and EconomicGrowth in Turkey Over The Period of 1950-2009. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 3(5), 123-142.
- Temiz, G. (2009). Foreign Direct Investment and Export in Turkey. *Anadolu International Conference in Economics*, 1-29.
- Terzi, H. ve Bekar, S.A. (2019). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Turizm ve Dışa Açıklık Arasındaki İlişki: 1974-2014 Dönemi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 20(1), 15-30.

- Terzi, H. ve Pata, U.K. (2017). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Dış Ticaret Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Deneyimi. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, (18), 167-184.
- Tokucu, E. ve Yüce, A. (2013). Türkiye'nin İhracat Performansının 1980 Sonrası Dönemde Gelişimi ve İhracatın Artırılmasında Uluslararası Pazarlama İnovasyonunun Rolü. *Trakya Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 47-75.
- Topal, M.H. ve Gül, Ö.S. (2016). The Effect of Country Risk on Foreign Direct Investment: A Dynamic Panel Data Analysis for Developing Countries. *Journal of Economics Library*, 3(1), 141-155.
- Topallı, N. (2015). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve İleri Teknoloji İhracatı Arasında Bir Nedensellik İlişkisi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(1), 278-285.
- Topallı, N. (2016). Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye ve BRICS Ülkeleri Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17(1), 83-95.
- Tunca, H. (2005). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Örneği: Bir Zaman Serisi Analizi Uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Denizli.
- Tuncer, İ. (2002). Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme: Toda-Yamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizleri (1980-2000). *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(9), 90-106.
- Türlüoğlu, E. (2019). *Türkiye'de Ekonomik Büyüme Dinamikleri: Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi Nedensellik Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Edirne.
- Uçan, O. ve Koçak, E. (2014). Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 51-60.
- Utkulu, U. (2005). *Türkiye'nin Dış Ticareti Değişen Mukayeseli Üstünlükler*. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2-83.
- Yalman, İ.N. ve Koşaroğlu, Ş.M. (2017). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 1(2), 191-205.

- Yapraklı, H. (2010). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.
- Yapraklı, S. (2006). Türkiye’de Dış Ticaret Fiyatları ile Reel Döviz Kuru Arasındaki İlişki: Ekonometrik Bir Analiz. *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24(1), 69-87.
- Yapraklı, S. (2007). Ticari ve Finansal Dış Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (5), 6-8.
- Yaşar, M. (2018). *Ekonomik Büyüme ile Dış Ticaret Politikaları Arasındaki İlişki: Türkiye Ekonomisinde Serbest Ticaret ile Korumacı Politikaların Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tezli Yüksek Lisans Programı, Gaziantep.
- Yavan, N. (2006). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Beşeri ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı, Ankara.
- Yavuz, M. (2012). Türkiye’de İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Bir Zaman Serisi Analizi. *Ege Üniversitesi, 15. İktisat Öğrencileri Kongresi*.
- Yenisu, E. (2019). Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Gaziantep University Journal of Social Science*, 18(3), 1175-1193.
- Yıldırım, K. (2010). *Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam ve Ücretler Üzerine Etkileri: Türkiye Ekonomisi İçin Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Ankara.
- Yılmaz, L. (2006). 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun Getirdiği Yenilikler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 173-190.

- Yılmaz, Ö., Kaya, V. ve Akıncı, M. (2011). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyümeye Etkisi (1980-2008). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(3-4), 13-30.
- Yılmaz, M. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme. *Celal Bayar Üniversitesi SBE Dergisi*, 8(1), 241-260.
- Yiğidim, A. ve Köse, N. (1997). İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Ekonomik Yaklaşım*, 8(26), 71-85.
- Yöyen, H.T. ve Özkaya, M.H. (2018). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Zaman Serisi Analizi (1980-2016). *Proceedings of 4th SCF International Conference on “Economics and Social Impacts of Globalization” and “Future Turkey-European Union Relations”*, 196-205.
- Yurdakul, E.M. (2014). *Türkiye’de İthalatın Gelişimi ve İthalatın Yapay Sınır Ağları Yöntemi ile Tahmin Edilebilirliğine Yönelik Bir Analiz*. Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Aydın.
- Zengin, S., Yüksel, S. ve Kartal, M.T. (2018). Understanding The Factors That Affect Foreign Direct Investment In Turkey By Using Mars Method. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(18), 177-192.
- Züngün, D., Kutlu, T., Okur, A. ve Kırılı, M. (2017). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonometrik Büyümeye Katkısı. *Yeni Ekonomik Eğilimler ve İş Fırsatları*, 127-136.

